

Az állami szabályozás alternatívái

Készítette:

Muraközy Balázs és Valentiny Pál

MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet

2012. május

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	3
2. Definíciós kérdések és az alternatívák köre	3
3. Szabályozási alternatívák és jogrendszerek	7
4. Az ön- és együttszabályozás a gyakorlatban	16
4.1. Empirikus elemzések	16
4.2. Könyvvizsgálat	19
4.3. Hitelminősítők	26
5. Elméleti eredmények az önszabályozással kapcsolatban	31
5.1. Az önszabályozás motivációja és ennek modellezése	33
5.2. A szabályozó működése és az intézmények	42
5.3. Az önszabályozás speciális formáinak modellezése	52
5.3.1. Biztosítók önszabályozása	52
5.3.2. Önkéntes megállapodások	54
5.3.3. Társadalmi jóléti modellek	55
5.3.4. Vállalati szintű önszabályozás	59
5.4. Az önszabályozás hatékonyságát befolyásoló tényezők	63
5.4.1. Az iparági szereplők és a szabályozó hatóság közötti információs aszimmetria	64
5.4.2. A piaci erő	64
5.4.3. Az SRO és az állami szabályozó viszonya	65
5.4.4. SRO-k száma és típusa	66
6. Összegzés	67
Irodalomjegyzék	70

1. Bevezetés

Az elmúlt évtizedben megélénkült az érdeklődés az állami szabályozás különböző alternatívái iránt. Ennek okait sokan, sokféleképpen magyarázzák. A magyarázatok a huszadik század második felére kiépült modern szabályozó állam mindenhatóságába vetett hit megrendüléséről, a szabályozás minőségének javítási szándékáról, a jobb kormányzás szükségességéről, a szabályozási terhek csökkentéséről, a szabályozási kudarcok szülte új megoldási módokról szólnak. A 2008-ban induló válsággal összefüggésben azonban az elemzések a korábbi szabályozás gyengeségeit, az állami szabályozás megerősítésének szükségességét említik. Az elmélyültebb tanulmányok viszont arra hívják fel a figyelmet, hogy a különféle szabályozási módok együttélése hosszabb időtávra nyúlik vissza, relatív súlyuk akár az elmúlt évszázadban is többször változott és az alternatív szabályozási eszközök gyakran egymás kiegészítői (Bartle, Vass, 2005). Ezt a megközelítést választjuk mi is, mert úgy véljük, hogy a piaci szereplők tevékenységét - a modern gazdaságokban különösen - különböző mértékű állami befolyásolás szabályozza, ennek mentén helyezhetjük el a közvetlen állami szabályozás alternatív, esetenként kiegészítő megoldásaként az önszabályozási, együttiszabályozási, társszabályozási tevékenységeket is.

A tanulmányban röviden áttekintjük a közvetlen állami szabályozásnak és alternatíváinak spektrumát, az önszabályozás alkalmazásának elmúlt évtizedekben tapasztalt változásait. Számba vesszük az alternatív szabályozási formák mellett felhozott érveket és ezeket összevetjük az alternatív szabályozások okozta lehetséges hátrányokkal. Az elemzés fontos részének tekintjük annak bemutatását, hogy a különböző jogrendszerek eltérő vonásai milyen módon befolyásolhatják az alternatív szabályozások, így az önszabályozás kereteit is. Az önszabályozás által már ma vagy a jövőben esetleg érintett piacok (az élelmiszeripartól a környezetvédelmen át az ügyvédi szolgáltatásokon keresztül az internet, a média, a hálózatos szolgáltatások világáig) sokszínűsége miatt az önszabályozás elméleti modelljeivel foglalkozó közgazdasági irodalom részletes bemutatásával kísérletet teszünk a szabályozás különböző fajtáinak a szabályozási tevékenység szereplői, a szabályozás jellege, a szabályozási jogosítványok eredete, a szabályozás mértéke szerint csoportosított tipologizálására.

2. Definíciós kérdések és az alternatívák köre

A piaci szereplők viselkedésének alakítására és befolyásolására az állami szabályozás és a szabályozás nélküli helyzet két véglete között számos lehetőség adódik. A szakirodalomban

ezek közül a legtöbbet az információ nyújtásban, egyes piaci mechanizmusok működtetésében és az ön- és együttl szabályozásban rejlő lehetőségekkel foglalkoznak (BRTF, 2005; Bartle, Vass, 2005; Hepburn, 2009). A piaci körülmények (piaci kudarcok) alakulása miatt beavatkozni kívánóknak mérlegelniük kell, hogy a beavatkozás bármely módja nagyobb haszonnal jár majd-e, mint a piac működési zavarának elviselése. Amennyiben úgy ítélik meg, hogy nem, akkor a beavatkozásra nem kerül sor. Az alternatívák közötti választás másik szélső pontján az állami szabályozás áll¹, amelynek során törvények erejével létrehozott szabályozási keret, ennek betartását figyelő és a betartatásáért felelős szervezet jön létre. Közbülső megoldásként lehetőség van a kívánt célt bizonyos piaci mechanizmusok (ösztönzők – pl. adózás, támogatás) segítségével elérni, tanúsítványok, címkék, emblémák felhasználásával információs és oktató kampányt indítani, a piaci szereplők önszabályozásában (self-regulation) bízni vagy az önszabályozás kialakítását állami eszközökkel ösztönözni (együttl szabályozás – co-regulation).

Ezt a felosztást – ennek szűkebb vagy bővebb változatát - használja a témával foglalkozó legtöbb jelentés és tanulmány. Ennek a csoportosításnak az állami beavatkozás intenzitása az irányadó szempontja. A szabályozás szempontjából felmerülő kérdéseket azonban más szempontok mentén is lehet elemezni, mint például a szabályozott területek piacszerkezete szerint, a szabályozás formális vagy informális jellege alapján, a szabályozást kiváltó okok, a szabályozás céljai vagy a szabályozás eszközei szerint. Az elemzések súlypontjai természetesen abban is különbözhetnek, hogy a kialakult szabályozási helyzet leírására törekednek-e vagy a szabályozás meglévő rendszerének megváltoztatása a cél.

Az állami szabályozáson kívüli, megvalósult alternatívák ugyanakkor azt mutatják, hogy a különböző felosztások, tipológiák nehezen feleltethetők meg a szabályozás világában tapasztaltaknak. A szabályozási folyamatok változatossága, a valós helyzetek különbözősége nagyon sokféle szabályozási megoldást takar, amelyek többsége a különböző tipológiákban megjelenő változatok valamilyen kombinációját alkotja (Bartle, Vass, 2005; Coglianese, Mendelson, 2010).

---

¹ A szabályalkotás módjával, a piacszabály-alkotók és az állami szabályozás körével összefüggésben lásd Kiss (2008) tanulmányát.

A továbbiakban vizsgálatunkat az önszabályozás és az együttszabályozás² körére szűkítjük, részben azért, mert még ez a terület is a változatok bőséges tárházát tartalmazza, másrészt mert ez a szabályozási forma - egyéb szabályozási változatok mint például egyes piaci mechanizmusok, információnyújtási megállapodások stb. elemeit is alkalmazva - számít a leggyakoribbnak.

A szabályozás alapvető jellemzőinek elkülönítésére Coglianese és Mendelson (2010) hasznos elemzési módszert dolgozott ki. Négy tényezőt vesznek számításba a szabályozási változatoknál: a szabályozottat, a szabályozót, a szabályozást, mint utasítást és az utasítás következményeit. A *szabályozottak* általában üzleti vállalkozások, de azok lehetnek egyének, kormányzati szervek, vagy non-profit szervezetek is. A szabályozott egyik fő ismérve, hogy a nem-teljesítés következményeit maga viseli. A *szabályozó* ebben a viszonyrendszerben a szabályok megalkotója és egyben betartásuknak a kikényszerítője. A szabályozónak hagyományosan az államot szokták tekinteni, de mint látni fogjuk, ez csak az esetek egy részében igaz. Ugyanakkor az a vélekedés sem állja meg a helyét, hogy például az önszabályozás az állam beavatkozásától mentes vagy az állami érdekektől távolabb álló tevékenység, esetleg az államtól való függetlenség jelképe lenne. Valójában a modern állami berendezkedés legalábbis „passzív érdeklődést” mutat mindenféle önszabályozás iránt (Bartle, Vass, 2005).

A harmadik szempont a *szabályozás* folyamata, amelyben a szabályozói utasítás a szabályozottat valamely magatartásra ösztönzi vagy attól elbátortalanítja. A szabályozás irányulhat egyes eszközökre, amikor például szabványok segítségével terelik a kívánt irányba a szabályozott tevékenységét, vagy előírhat valamely elérendő célt, például valamilyen teljesítmény-mutatót. A szabályozói utasításnak negatív és pozitív *következményei lehetnek*. Nem teljesítés esetén büntetések, szankciók várhatók, követése esetén támogatások folyósítása, esetleg a teljesítés alóli felmentés következhet. A következmények bizonyos nagyságrendje mellett azonban a negatív és pozitív hatások iránya értelmét vesztheti. A megfelelni kívánó cégeknek nyújtott nagyon jelentős támogatás például a nem teljesítő cégek számára azonos lehet egy komoly büntetéssel.

Ezt az elemzési keretet az önszabályozás és az együttszabályozás esetére is alkalmazni lehetett. Az önszabályozás olyan szabályozási feltételeket jelent, ahol a szabályozott saját

---

² Az együttszabályozást egyes szerzők meta-szabályozásnak is nevezik (Coglianese és Mendelson, 2010), arra utalva, hogy a szabályozás két leggyakoribb fajtája, az állami szabályozás és az önszabályozás között helyezkedik el.

magára vonatkoztatott utasításokat ad és ennek következményeit is maga viseli. Ebben a helyzetben tehát a szabályozott és a szabályozó szoros kapcsolatban áll egymással. Az együttszabályozásnál ezzel szemben a folyamat megindításában egy külső szabályozó játssza a főszerepet, a folyamat többi fázisa azonban megegyezhet az önszabályozáskor tapasztaltakkal. Emiatt erre a típusra gyakran használják a kikényszerített önszabályozás meghatározást, arra is utalva, hogy itt a szabályozót szabályozzák.

Az önszabályozás kezdeteit általában a primitív társadalmak szabályalkotási folyamataival hozzák összefüggésbe, ahol a csoporthoz tartozás illetve az abból való kizárás bizonyos magatartások követését előnyösebbé, másokat hátrányossá minősített. A modern elméletek már ezekben a helyzetekben többek között a potyautas viselkedés problémáit, a hálózati hatásokat vagy például a hitelesség kérdését vizsgálják (Ogus, Carbonara, 2011). Amennyiben a feltételek adottak és mód nyílik önszabályozásra, úgy az állami szabályozásokhoz viszonyítva számos előnyét lehet említeni. A szabályozottakhoz való közelsége miatt a felhalmozott tapasztalatokat, szakmai ismereteket hatékonyabban lehet felhasználni, gyorsan és rugalmasan tud reagálni a változásokra, mindezek miatt az államra és a szabályozottakra kevesebb teher (költség) hárul, valamint a szabályozottak nagyobb elkötelezettsége, lojalitása miatt a piacok is eredményesebben működhetnek. Mindezek az előnyök persze csak akkor élvezhetők, ha az önszabályozás során nem csak a magán, hanem a köz érdeke is érvényesül, a versenyellenes törekvések kiszűrhetőek és a hatékonyságot az átláthatóság és beszámoltathatóság is erősíti.

Önszabályozásra vagy együttszabályozásra a fentiekből következően leggyakrabban akkor kerülhet sor, ha ennek segítségével meg lehet oldani a szabályozáshoz elengedhetetlen információkhoz való hozzájutás nehézségeit. Ilyen helyzet többek között a dinamikus változó ágazatokban vagy a nagyon összetett szabályozási problémák esetén alakulhat ki. Sokszor találkozhatunk olyan esettel, amikor egy külső, állami szabályozó a szabályozásra váró probléma létét sem ismeri fel, vagy ha igen, akkor nem látja át annak teljes terjedelmét, várható hatásait. A szabályozóknak ismerniük kellene a megoldásra váró probléma súlyát, a megoldatlansággal járó károkat, a károk bekövetkeztének valószínűségét. Ezek megítélésnek nehézségei az önszabályozás felé billenthetik a mérleg nyelvét a szabályozási alternatívák közötti választáskor. A gyakorlatban végülis az számít, hogy az önszabályozás és az együttszabályozás esetében sikerül-e a szabályozottaknak a rendelkezésükre bocsátott mérlegelési lehetőség körében inkább a közös szabályozási érdekek, semmint az egyéni magánérdekek mellett dönteniük (Coglianese, Mendelson, 2010).

3.Szabályozási alternatívák és jogrendszerek

Az elmúlt két évtizedben jelentős mértékben megváltozott a szabályozás globális térképe. Ha a verseny szabályozása nem is, de a versenyt szabályozó átfogó törvényhozás viszonylag új fejleménynek számít. Egyesek úgy becsülik, hogy 100 körüli lehet azon országok száma, ahol ilyen törvények születtek. Egy hetven országot felölelő mintában látható volt, hogy az országok 60-70 százalékánál az elmúlt két évtizedben hozták meg az első korszerű versenytörvényeket. A jogi tradíciók és a versenyszabályozás viszonyát érintő egyes vizsgálatok szerint a jogi tradíciók különbözőségei megjelennek a versenyszabályozás alkalmazásának intézmény- és eljárásrendszereiben (Lee, 2005). La Porta és társainak (2008) a jogrendszerek hatásait összefoglaló tanulmánya is a jogrendszerek különbözőségeiben leli meg a szabályalkotás és a szabályozás országok közötti eltéréseinek fő indokát. A különböző jogrendszerek elterjedésében a korábbi gyarmatbirodalmak anyaországai döntő szerepet játszottak. A 152 vizsgált országban öt nagyobb jogrendszert különböztettek meg: a precedens jogra épülő angolszász jogrendszert (common law), ide 42 országot soroltak, a kontinentális jogrendszert (civil law), amelyen belül a francia (84 ország), a német (19 ország) és a skandináv (5 ország) valamint a szocialista jogrendszert (2 ország) különítették el. Az alábbi ábra illusztrálja az egyes jogrendszerek elterjedtségét a világban.

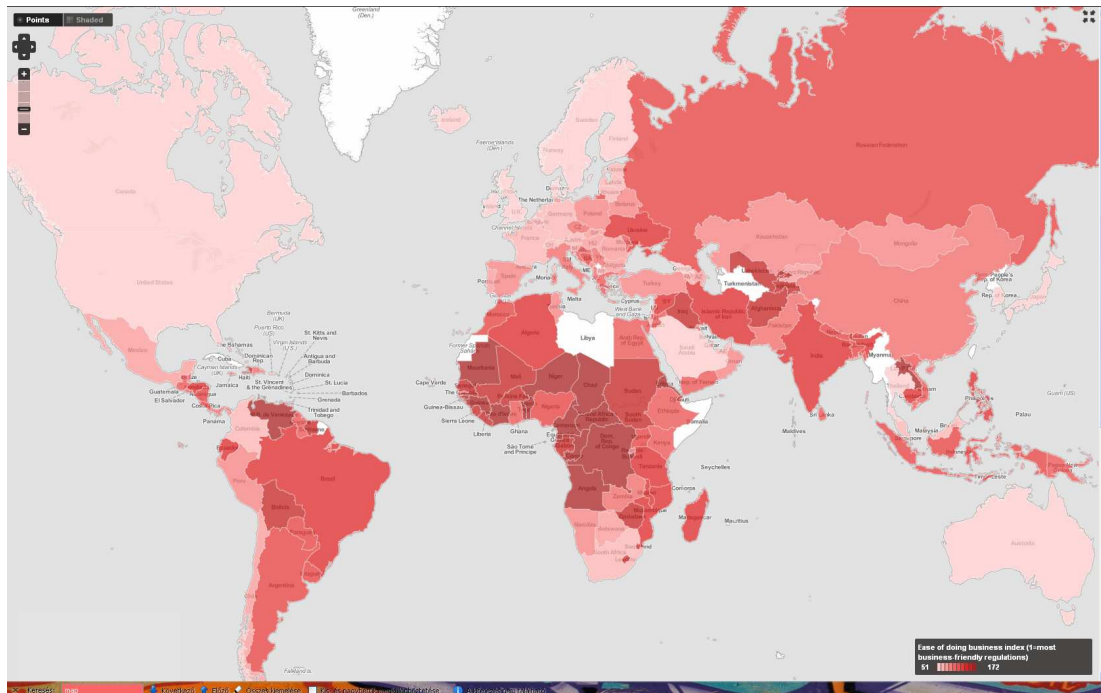
1. ábra A jogrendszerek elterjedése

Forrás: La Porta és társai (2008) 289.o.

Ezt az ábrát érdemes összevetnünk a Világbank által évente készített elemzés térképével, amelyen az üzleti környezet szempontjából legfontosabb tényezőket számbavéve az üzleti életben jelentkező adminisztratív terhek, köztartozások, költségek szempontjából rangsorolja az országokat (az ábrán a rózsaszín jelenti a legkedvezőbb feltételeket biztosító országokat, a sötétebb színek a kedvezőtlenebbeket a 2007-2011 közötti időszakban). Az üzleti élet szempontjából legkedvezőbbnek számító első 20 országból 11 az angolszász, 5 a skandináv és négy a német jogrendszerbe tartozott a 2011. júniusi felmérés szerint.

2. ábra A Világbank az üzleti környezetről

Forrás: <http://www.doingbusiness.org/rankings>

Ha a közszolgáltatások szabályozásának eddigi történetét is áttekintjük, a képet tovább árnyalhatjuk. Az elmúlt évszázad során az ágazati szabályozás kiépülésében három ország játszott a legfontosabb szerepet: az Egyesült Államok, Kanada és Nagy-Britannia. Az előbbi a több mint egy évszázados szabályozási tradíciói miatt, az utóbbi a múlt század nyolcvanas éveitől kezdődően kiépített, az amerikaitól eltérő, a közszolgáltatások európai szervezeti kereteiből kiinduló, új szabályozási struktúrája miatt. A két szabályozási rendszer azután egymásra is megtermékenyítően hatott, sok elem került az egyikből a másikba, majd ezt a folyamatot a későbbiekben sok ország tapasztalata gazdagította. A szabályozás radikális átalakításában, új módszerek, ösztönzők kidolgozásában és a túlszabályozás csökkentésében két további angolszász ország vált élenjáróvá: Ausztrália és Új-Zéland, ezek eredményei és kudarcai is gyakran szerepelnek a szabályozáselmélet és -gyakorlat irodalmában, de

figyelemre méltó megoldásokat alkalmaztak Dél-Afrikában (angolszász), Malaysiában (angolszász), Koreában (német) és Chilében (francia). Európában leginkább a skandináv országok, Hollandia (francia) és esetenként Spanyolország (francia) követte az egyre terjedő brit szabályozási újításokat.

Míg a kontinentális jogon alapuló törvényhozásra inkább a centralizált döntéshozatal és központi szabályozás volt a jellemző (az angolszász jogrendszerre jellemző esetjog nagyobb bizonytalansággal járt), addig az angolszász jogrend több lehetőséget biztosított a decentralizáltabb szabályozási formák kialakítására. Az állami szabályozás mellett az angolszász jogrendszerű országokban az egyéb szabályozási megoldások is hamar teret nyertek, majd pedig például szolgáltak más nemzetek számára. Ugyanakkor mind az állami szabályozás, mind az önszabályozás alkalmazásában az angolszász jogrendszerű országokban is változó intenzitású korszakokat láthatunk, az inga a szabályozás iránti igény erősödése és csökkenése között és a két szabályozási forma között is kilengett. Az Egyesült Államokban a Progresszív Érárt (1890-1920 közötti időszak) inkább az állami szabályozás kiépülése korának tartják, míg a New Deal idején az önszabályozás új formái alakultak ki (Ogus, Carbonara, 2011). Az Egyesült Államokban az önszabályozás rendszere a mindennapok részévé vált. A Federal Trade Commission az utóbbi években az online hirdetési piacon (2009), a gyerekeknek szánt élelmiszerek hirdetési piacán (2008), a szeszgyártásban (2008) működő önszabályozó rendszerekről készített jelentést (<http://www.ftc.gov/reports/index.shtml>). Nagy-Britanniában az ipari forradalom után, a 19. században az önszabályozás számos formája honosodott meg, a 20. század második felében viszont ezek használhatósága megkérdőjeleződött, különösen az olyan időszakokban, amikor a vállalatvezetési problémák miatti vállalati csődök megszorodtak és a szabályok betartása érdekében a korábbinál hatásosabb visszatartó eszközökre lett szükség. Mindezek ellenére Nagy-Britanniában a 21. század elején az önszabályozás reneszánszáról kezdtek beszélni.

Bartle és Vass (2005) írását felhasználva érdemes röviden végigtekinteni az önszabályozás és együttszabályozás brit rendszerében beállt változásokat. A 19. században alakultak ki azok a főbb területek, amelyek ma is az önszabályozás különböző formáit mutatják, ilyen a gyáripar, a különböző foglalkozások (orvosok, jogászok, mérnökök, könyvvizsgálók) és a pénzügyek. Az önszabályozásra törvények sora adott lehetőséget (Factory Act 1833, Medical Act 1858, Companies Act 1862), amelyek csak a szabályozás általános kereteit rögzítették és alapvetően a szabályozottak együttműködésére, egymással való megegyezésére és mindennek általuk történő felügyeletére hagytak. Ebben az esetben tehát együttszabályozásról

beszélhetünk, amely a brit szabályozási körkép alapvető és mélyen gyökerező eleme lett a 20. század második feléig. Erre az időszakra, annak ellenére, hogy egy sor ágazatban piacnyitás kezdődött és a deregulálás, azaz a felesleges terhet jelentő szabályozások lebontása volt a jellemző, az állami szabályozás megerősödésének is számos jele volt. A közszolgáltatásoknak a 80-as, 90-es években lezajlott privatizálása új szabályozási környezet és új állami szabályozási intézményrendszer felállításával járt, de például a pénzügyi szabályozás területén is az önszabályozás korábbi rendszerének szigorítására került sor (Financial services and Markets Act 2000), amelynek során a korábbi kilenc, részben önszabályozó testület egyetlen állami szabályozó szervezetbe olvadt. Egyes foglalkozási ágazatokban is csökkent az önszabályozás korábbi terjedelme, a könyvvizsgálók szakmáját 1990-ben majd 2002-ben szabályozták újra, a jogászokét 1990-ben, mindkét esetben csökkentették az ágazat korábbi autonómiáját. Az oktatás és egészségügy területén ebben az időszakban ugyan fokozottabban kezdték használni a piaci mechanizmusok ösztönző erejét, de éppen emiatt megnőtt az ellenőrzéseknek és az állami szabályozóknak a szerepe.

Bartle és Vass tanulmánya az önszabályozás csökkenésének okai közül kiemeli a bizalom és az alkalmazkodó-képesség hanyatlását, a kockázatkerülő magatartás megerősödését, amelyek a cégvilág botrányaival és az erőfölénnyel való visszaélés eseteivel párosulva az erőteljesebb szabályozás bevezetésének irányában gyakoroltak nyomást az egymást követő kormányzatokra. A szabályozás egyes típusai közötti átrendeződés azonban nem volt egyirányú. A globalizálódás következtében a nemzetek közötti szabályozásban ellentétes folyamatok is megindultak. A nemzetek között zajló tevékenységeknél az üzleti élet szereplői új szabályozási formákat kényszerítettek ki, ezek jó része önszabályozás vagy együttműködés jelleget öltött. Ennek egyik példája az internet, ahol az iparág szereplőinek önszabályozásába idővel állami szereplők is bekapcsolódtak. Az állami szabályozás klasszikus területei, mint például a közszolgáltatások szabályozása, is fokozatosan átalakult. Többen úgy vélték, hogy a kialakult szabályozási mechanizmusok túl merevek, túlszabályozás alakult ki. Akik nem osztották ezt a nézetet, azok körében is erősödött annak a felismerése, hogy ezekben az ágazatokban is egyre több terület, részpiac vált a verseny számára megnyithatóvá és ennek érdekében az ex ante jellegű ágazati szabályozások körét szűkítették és átvették a versenyszabályozásnál használt elemzési eszközöket is. Egyes esetekben próbálkoztak az önszabályozásra épülő szabályozási keret kialakításával, de például az összekapcsolási díjak esetében a brit távközlés-szabályozó, az Oftel kísérlete sikertelennek bizonyult.

Az 1990-es évek második felére megerősödött az igény a szabályozás különböző formáinak újragondolására, a korábbinál hatékonyabb, jobb szabályozások kialakítására. Ezeket a törekvéseket a nemzetközi szervezetek is osztották, az OECD a szabályozási reform témakörének keretében konferenciákat szervezett, kerekasztalokat tartott és ajánlásokat dolgozott ki (OECD 1997a, 2001, 2004, 2009a, 2010a, 2012). Nagy-Britanniában a kormány által 1997-ben felállított tanácsadó szerv (Better Regulation Task Force – BRTF) készített javaslatokat a szabályozás minőségének javítása érdekében, amelyekben a közvetlen állami beavatkozások csökkentése és az önszabályozás módszerének gyakoribb használata ismételten megfontolandó lehetőségként szerepelt (BRTF 1999, 2000, 2003, 2005). A tanácsadó szerv 2006-2008 között, megnövelt jogosítványokkal Better Regulation Commission néven működött tovább. A szabályozás javítására való törekvés a szabályozóhatóságokat érintő törvénykezésben is testet öltött. Az energiaszolgáltatással foglalkozó törvény (Energy Act 2004) a hatóság kötelezettségévé tette a jó szabályozás (better regulation) elveinek, és a jó szabályozás megvalósult példáinak a figyelemmel kísérését és alkalmazását. A hírközléssel foglalkozó törvény (Communications Act 2003) alapján a szabályozó hatóságnak az előbbi szempontokon kívül a szabályozás várható terheit is számba kell vennie és ahol erre mód nyílik, elő kell segítenie az önszabályozás megoldásainak alkalmazását. A törvény egyes piacokon az önszabályozás keretében elfogadtatott magatartási kódexek használatát is javasolta. A társasági törvény (Enterprise Act 2002) a versenyhatóság (Office of Fair Trading - OFT) működését érintve is hangsúlyozta a magatartási kódexek elterjesztésének fontosságát, amit a hatóság (OFT) a későbbiekben egyértelműen az önszabályozás szélesebbkörű alkalmazhatóságaként értelmezett.

2005-ben a brit kormány létrehozta a Better Regulation Executive (BRE) hivatalát, amely ma is a kormány szabályozási ügyekben folytatott tevékenységének koordinálását végzi. A hivatal jelenleg a gazdaságért felelős minisztérium (Department for Business, Innovations & Skills) alá tartozik, feladata a kormányzati szabályozási tervezetek két szempontból történő minősítése. Először vizsgálniuk kell, hogy létezik-e az állami szabályozási szándékot helyettesítő, ugyanolyan eredményt hozó szabályozási alternatíva, ha nem, akkor csak abban az esetben hagyhatják jóvá a bevezetését, ha az új szabályozás a meglévő szabályozások okozta terheket csökkenti vagy eleve deregulációt jelent (<http://www.bis.gov.uk/policies/bre/principles-of-regulation>). Ezt az elv is segíti, hogy minden új szabályozás életbe léptetésénél egy meglévőt törölni kell és az új esetében a szabályozás kifutásának, megszüntetésének tervezett időpontját is a szabályozásban jelezni

kell (BRE 2011a, 2011b). Újdonságnak számít, hogy az alternatív szabályozási lehetőségek hagyományos körén (piaci mechanizmusok használata, információs és oktató kampányok, ön- és együttszabályozás) belüli választás megkönnyítésére az utóbbi időben a viselkedési közgazdaságtan megállapításait is igyekeznek figyelembe venni (MindSPACE, 2010, OFT 2010).

A brit mellett az ausztrál kormány is komoly erőfeszítéseket tett az önszabályozás szélesebbkörű használatáért. A fogyasztóvédelemért és a pénzügyi piacok szabályozásáért egyaránt felelős miniszter 1999-ben Taskforce on Industry Self-regulation (TIS) néven tanácsadó testületet állított fel. A testület 2000-ben közzétett jelentése többek között azt vizsgálta, hogy mely esetekben válhat az önszabályozás a leghatékonyabb és mely esetekben a legkevésbé hatékony szabályozási megoldássá (TIS, 2000). A 2010-ben hozott versenytörvény (Competition and Consumer Act 2010) az önszabályozás magatartási kódexekben testet öltött formájával foglalkozott. A törvénynek való megfelelést az ausztrál versenyhatóság (Australian Competition and Consumer Commission – ACCC) önszabályozási útmutatók kidolgozásával igyekezett segíteni mind a szakmai, foglalkozási szervezeteknél, mind a fogyasztási cikkek piacain működő cégeknél (ACCC, 2011). A szabályozott piacok sem maradtak ki az önszabályozás új hullámából, erre az ausztrál hírközlési és média hatóság (Australian Communications and Media Authority – ACMA) szolgált példával. Az általuk kidolgozott tanulmány a hatékony ön- és együttszabályozás optimális feltételeit foglalta össze (ACMA, 2010).

A jobb szabályozási rendszerek kialakításának háttérét a szabályozási hatásvizsgálatok (Regulatory Impact Analysis – RIA) rendszeressé tétele teremtette meg. A szabályozás minőségének egyre alaposabb számbavétele lehetővé tette a szabályozás átláthatóságának, a konzultációs mechanizmusoknak, intézményi megoldásoknak, az ellenőrzésnek és számonkérésnek elmélyültebb elemzését is (Valentiny, 2008). Az Egyesült Államokban a hetvenes években elindult folyamat a nyolcvanas évektől egyre több országra terjedt ki, majd a RIA használatát az OECD ajánlásai is megfogalmazták és az Európai Unió gyakorlatába is bekerült (OECD, 1997b). A hatásvizsgálatnál visszatérő szempont az alternatív szabályozási lehetőségek számbavétele. Az OECD felmérése alapján 2008-ban a vizsgált 31 tagország közül mindegyikben kötelező volt az alternatív szabályozási lehetőségek számbavétele, de 9-ben nem volt kötelező erről írásban számot adni, 14 tagországban legalább egy alternatíva írásos vizsgálatát követelték meg, 8-ban pedig legalább kettőt (OECD, 2009b). Az egyes országokra vonatkozó adatokat az alábbi tábla közli:

1. Táblázat Alternatív szabályozások az OECD országokban

	Assessment of potentially feasible alternative policy instruments			Guidance on using alternative policy instruments						
	Regulators are required to assess alternative instruments before adopting new regulation	It is required to be provided in a written form	This written assessment is required to include more than one alternative	Has been issued	Topics addressed					
					Performance based regulation	Process (or management) based regulation	Co-regulation	Economic instruments	The use of Quasi regulatory guidelines as an alternative to regulation	Voluntary approaches
Australia	Always	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y
Austria	Always	Y	N	N	...	...	...	...	...	...
Belgium	In some cases	N	...	Y	Y	N	Y	Y	N	Y
Canada	Always	Y	N	Y	Y	N	N	Y	N	Y
Czech Rep.	Always	Y	N	Y	N	N	Y	Y	N	Y
Denmark	Always	N	...	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y
Finland	Always	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y
France	In some cases	...	...	Y	N	N	Y	Y	N	Y
Germany	Always	Y	N	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y
Greece	In some cases	Y	N	N	...	...	...	...	...	...
Hungary	In some cases	Y	Y	N	...	...	...	...	...	...
Iceland	Always	Y	N	N	...	...	...	...	...	...
Ireland	Always	Y	N	Y	Y	N	Y	Y	Y	Y
Italy	In some cases	...	...	Y	N	N	Y	Y	Y	Y
Japan	Always	Y	Y	Y	N	N	Y	Y	N	Y
Korea	Always	Y	N	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y
Luxembourg	In some cases	N	N	N	...	...	...	...	...	...
Mexico	In some cases	Y	Y	N	...	...	...	...	...	...
Netherlands	Always	Y	N	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y
New Zealand	Always	Y	N	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y
Norway	Always	N	...	N	...	...	...	...	...	...
Poland	Always	Y	N	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y
Portugal	In some cases	N	...	N	...	...	...	...	...	...
Slovak Rep.	In some cases	N	...	N	...	...	...	...	...	...
Spain	In some cases	N	...	N	...	...	...	...	...	...
Sweden	Always	Y	N	Y	N	N	N	Y	Y	Y
Switzerland	Always	Y	Y	Y	N	Y	N	Y	Y	Y
Turkey	In some cases	Y	Y	Y	N	N	Y	Y	Y	Y
UK	Always	Y	N	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y
USA	Always	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y
EU	Always	Y	N	Y	N	N	Y	Y	N	Y

Forrás: OECD 2009b, 106.o.

Az Európai Unióban a szabályozás minőségének rendszeres vizsgálatára, a hatásvizsgálatok bevezetésére a 90-es évek végétől került sor. Sokan a Mandelkern jelentés közzétételét tartják a döntő fordulatnak ebben a folyamatban (Mandelkern, 2001). A jelentés összefoglalta a jó szabályozás legfontosabb elveit, hangsúlyozta az alternatív szabályozási lehetőségek mérlegelésének és a hatásvizsgálatoknak a fontosságát. A jelentést követően rendszeresítették az Unióban a jobb szabályozás gyakorlatát vizsgáló (http://ec.europa.eu/governance/better_regulation/reports_en.htm), majd a hatásvizsgálatok használatát (http://ec.europa.eu/governance/impact/key_docs/key_docs_en.htm) elemző éves jelentéseket. A Bizottság ezek alapján úgy ítélte meg, hogy a folyamatot fel lehet gyorsítani. A szabályozás javításának eredményeképpen meg kell valósulnia az – új kifejezéssel élve - intelligens szabályozásnak, amely a jogszabály megszüvegezésétől annak végrehajtásáig,

érvényesítéséig, értékeléséig és felülvizsgálatáig terjed és döntő szerepet kapnak a folyamatban a leginkább érintettek (Bizottság, 2010).

A jobb szabályozás kivitelezésében kezdettől fogva szerepet kapott a direkt szabályozás alternatíváinak keresése is. Korábban csak az angolszász jogrendszer kereteiben, az ott puha törvényekként (soft law) elkönyvelt, decentralizáltabb jogi keretekbe illeszkedett az ön- és együttsszabályozás széleskörű gyakorlata. Más országok inkább a közhatalom gyengítésének lehetőségét látva, az ilyen törekvéseket korlátozni igyekeztek. Az európai kormányzásról 2001-ben született Fehérkönyv (White Paper, 2001), majd az azt követő egyes ágazati ajánlások azonban lefektették az ön- és együttsszabályozás általánosan elfogadott elveit. Ehhez az Unió három intézményének (Parlament, Tanács, Bizottság) a jobb törvényhozás érdekében kötött közös megállapodása adta meg a végső lökést (Interinstitutional, 2003). A közös állásfoglalás elismerte, hogy ahol az Egyezmény (Maastricht Treaty) nem igényli jogi eszközök igénybevételét, ott alternatív szabályozási eszközöknek is tere nyílik. Azt is meghatározta, hogy hol nem használhatók: ahol alapvető jogok vagy fontos politikai kérdések vannak terítéken, vagy ahol a szabályokat minden tagországban azonos módon kell alkalmazni. Ebben a dokumentumban tettek először kísérletet arra, hogy az uniós keretek között definiálják mit értenek ön- és együttsszabályozáson. Az önszabályozást a gazdasági szereplők, a társadalmi partnerek, a nem-állami szervezetek és egyesületek olyan lehetőségének tekintik, amelynek során maguk számára és egymás között közös irányelveket (elsősorban magatartási kódexeket vagy iparági egyezségeket) dolgoznak ki.³ Az együttsszabályozás során a törvényhozó hatalom az előbbi szereplőket (gazdasági szereplők, társadalmi partnerek, nem-állami szervezetek, egyesületek) az általa meghatározott célok elérésére hatalmazza fel.⁴A megállapodás megfogalmazta a szabályozási eszközök használatának feltételeit és gondoskodott a megállapodás végrehajtásának ellenőrzéséről is.

Önszabályozás természetesen a tagországok nagy részében többé-kevésbé már régóta működött műszaki szabványok és egyes foglalkozások esetében. Európai szintű önszabályozásra nagyobb számban azonban csak a 90-es évek elejétől került sor (pl. hirdetési ügynökségek, jogtanácsosok, éttermek, utazási irodák, internet-szolgáltatók, fodrászok,

---

³ „Self-regulation is defined as the possibility for economic operators, the social partners, non-governmental organisations or associations to adopt amongst themselves and for themselves common guidelines at European level (particularly codes of practice or sectoral agreements).” Interinstitutional, 2003, 22. cikkely

⁴ „Co-regulation means the mechanism whereby a Community legislative act entrusts the attainment of the objectives defined by the legislative authority to parties which are recognised in the field (such as economic operators, the social partners, non-governmental organisations, or associations).” Interinstitutional, 2003, 18. cikkely

ingatlanügynökök stb.), ezek elsősorban a képzést, a képzettség elismerését, a szabályalkotás szabályait érintették és általuk könnyebbé vált az érintett szakmákban a tevékenységek tagországok közötti áramlása. Az utóbbi években az ön- és együttszabályozás a fogyasztók bevonásának irányába bővült. A termékekről szóló információk minőségének javítása, a biztonságot növelő vásárlási feltételek (fizetés, szerviz-szolgáltatások, karbantartás, panaszok kezelése stb.) kialakítása, az elektronikus kereskedelem által támasztott új feladatok növelték a európai szintű ön- és együttszabályozások számát (EESC, 2005).

Az Unión belül az ön- és együttszabályozás kérdéseivel a civil társadalmat képviselő Európai Gazdasági és Szociális Bizottság foglalkozik. 2005-ben készült beszámolójuk megfogalmazása szerint az ön- és együttszabályozás akkor lehet sikeres, ha a közérdeket átlátható módon sikerül vele megvalósítani. Ehhez a célokat világosan kell megfogalmazni, a megvalósuláshoz vezető út állomásait pedig megbízható mutatókkal kell mérni. A szabályozásban részt vevőknek az ágazatukat megfelelően kell reprezentálniuk, vállalatszám, méret és földrajzi szempontból egyaránt. Ezt mennyiségi és minőségi (elfogadottság a tagok között, a közös célok elérésének) mutatókkal is bizonyítani kell. Hatékony működésük csak akkor lehetséges, ha az ellenőrzések rendszeresek, a kialakított megoldásokat folyamatosan értékelik és a szabályok be nem tartásának szankciói vannak.

Mind az alternatív szabályozások súlyának növelésében, mind a legjobb gyakorlat megismerésének érdekében a belső piaci monitoring rendszerhez kapcsolódóan önálló adatbázist hoztak létre az ön- és együttszabályozások megismeréséhez, elemzéséhez. Az adatbázisban a 2009-es értékelésekor 108 működő és 17 lezárult szabályozási kezdeményezés szerepelt. 83 szabályozás az Európai Bizottsághoz., 25 Európai Gazdasági és Szociális Bizottsághoz kapcsolódott. Ezek között 47 (5 lezárult) önszabályozás és 61 (12 lezárult) együttszabályozás szerepelt. Az Európai Bizottság 78 (beleértve a 17 lezárult ügyet) szabályozást vizsgált. 2011-ben négy új szabályozással bővült a lista (<http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.self-and-co-regulation-enter-the-database>). Az adatbázisban minden tételnél szerepel a szabályozás létrehozásának jogi háttere, az érintettek elérhető honlapjai, a szabályozás célja, részletes leírása, a földrajzi lefedettség, a célcsoport, az ellenőrzés és a szankcionálás módszerei, a finanszírozás módja és a szabályozásról alkotott bizottsági vélemény.

Az adatbázis elemzésével készült összegzések valamelyest betekintést adnak az Unió egyes fontosabb tevékenységi területein működő ön- és együttszabályozásokról (Hoogen és Nowak,

2009). A legtöbb szabályozási kezdeményezésre az Unió belső piacához kapcsolódóan került sor, ezt követték a vállalkozásokat és az ipart érintő szabályozások, harmadikként az energia és szállítás szerepelt.

2. Táblázat Ön- és együttszabályozás ágazatok szerint

Period 1990-2008	1990	91	92	93	94	95	96	97	98	99	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008		
Policy Sectors																					
Agriculture			1																		1
Employment, Social Affairs								1			4	1	1	3		1					11
Energy, Transport								3		3			3	2		2					13
Enterprise and Industry	2						1		1	1		3	1	1	4	2			1		17
Environment									1	2	2				1	1					7
Fisheries and Maritime Affairs										1											1
Health and Consumer Protection												2	2	1	1	3	1				10
Information Society and Media									1			1		2	1		2				7
Internal Market and Services		1	1			1			1		2	3	4	4	6	4	4	2			33
Research											1					2					3
Public Administration																1	1				2
Total	2	1	2	0	0	1	1	4	4	7	9	11	11	14	13	14	8	3		105	

Forrás: Hoogen, Nowak 2009, 151.o.

4. Az ön- és együttszabályozás a gyakorlatban

4.1. Empirikus elemzések

Önszabályozásra gyakran akkor kerül sor, amikor az állami szabályozás a szabályozottak számára közvetlen közelségbe kerül. Ilyen esetekben az önszabályozásban résztvevők gyakran megelőző lépésként választják az önszabályozást. A termékekre, szolgáltatásokra vonatkozó minőségi paramétereket az önszabályozás kereteiben elfogadva sikerülhet az esetleg szigorúbbnak szánt állami szabályokhoz képest az iparág számára kedvezőbb eredményt elérni. Ez a taktika sokszor az ellenkezőjébe fordulhat, éppen az önszabályozási lépések keltik fel a kormány figyelmét egy problematikus és nem eléggé szabályozott területre. Ebbe a típusba tartoznak azok az esetek is, amikor valamilyen sokkhatásra válaszként alakul ki vagy változik meg az önszabályozás. Coglianesse és Mendelson (2010) által említett klasszikus példák közé tartozik a bhopali vegyi katasztrófa és a Three Mile Island-en történt nukleáris baleset.

Az előbbi hatására hozta létre az egyesült államokbeli vegyianyaggyártók egyesülete (Chemical Manufacturers Association) 1988-ban a Responsible Care programot, amelyhez hamarosan Ausztrália és Nagy-Britannia is csatlakozott. A program keretében a résztvevők vállalták, hogy környezetvédelmi, egészségügyi és biztonsági intézkedéseket tartalmazó magatartási kódexeket dolgoznak ki. Ezeket a cégek egyenként, a saját tevékenységükre dolgozták ki és meghatározták bennük, hogy hogyan kívánják elérni a célokat. Az egyesület mindazonáltal nem hozza nyilvánosságra, hogy a tagjai teljesítették-e vállalásaikat és nem történt kizárás sem az egyesületből nem-, vagy rosszul teljesítés miatt. A tagok egymás közti információáramlása is gyenge volt, csak 1996 óta ismerhették meg a vezetőtestület tagjai a nem-teljesítő cégek nevét és csak 2000 óta készítenek belső célra rangsort a vállalatoknak való megfelelésekről. A programban résztvevőknek 2007-re kellett eljutniuk oda, hogy megfelelésüket harmadik fél hitelesítse. A programmal foglalkozó kutatások kevés pozitívumot tudtak felmutatni, megállapításaik szerint több a papírmunka, mint a környezetvédelemre gyakorolt hatás. Volt olyan vizsgálat, amely azt találta, hogy a programon kívüli cégek erőteljesebben csökkentették toxikus anyag kibocsátásukat, mint a programban résztvevők (Coglianese és Mendelson, 2010, 154-155.o.).

A másik példa inkább azt támasztja alá, hogy az önszabályozás sikeres lehet. A Three Mile Island-en történt nukleáris baleset előtt az atomiparban nem volt igény iparági méretű biztonsági tervek kidolgozására. A baleset után készült jelentés (Kemeny Commission - <http://www.inpo.info/AboutUs.htm#history>) javasolta az iparági szabványok felülvizsgálatát, a rendszeres információgyűjtést és a független, harmadik fél által történő értékeléseket. Az atomipar vezetői által létrehozott intézmény (Institute of Nuclear Power Operations – INPO) egyesek szerint az atomerőművek szövetségi kézbe kerülését hárította el. Az INPO rendszeresen felülvizsgálatokat végez az erőművekben, ezeknél 417 eddigi jelentés alapján összeállított ajánlássort tekintenek végig. A kéthetes felülvizsgálatot 20 fő végzi, befejeztével az erőműre működtetésére vonatkozó javaslatokat fogalmaznak meg. A felülvizsgálatok alapján az INPO összes tagját tartalmazó rangsort állítanak össze, amelynek az iparágban erős ösztönző hatása van. A felülvizsgálatok anyagai azonban bizalmasak, ezeket a tagok sem ismerhetik meg. Az INPO működését vizsgáló tanulmányok a sikeres önszabályozás példaként említik a szervezetet, hozzátéve, hogy a sikerhez hozzájárul, ha kisebb létszámú, viszonylag homogén és egymással szorosabb kapcsolatban lévő tagokból álló ágazatban működik az önszabályozó szervezet (Coglianese és Mendelson, 2010, 155-156.o.).

Az empirikus vizsgálatokban⁵ az önszabályozás gyakori példajaként szerepel a reklámpiar. Az iparágban hamar felismerték, hogy szolgáltatásaik hitelessége növelhető a szakmai felelősség hangsúlyozásával. Ennek ellenére az önszabályozó szervezetek csak akkor léptek fel erélyesebben a kódexeket be nem tartó szervezetekkel szemben, amikor az állami szabályozás veszélye megerősödött. Hasonló megállapításokat tettek az árutőzsdék működéséről is. A kibertér szabályozásában a 90-es években az önszabályozás volt a jellemző, de az elmúlt évtizedben fokozatosan előtérbe került az együttszabályozás, elsősorban azokon a területeken, ahol az egyébként is működő állami szabályozó szervezetekkel kellett koordinálni a szabályozási elveket (pl. sértő tartalmak megjelenése). A kibertér biztonságát általában olyan területnek tekintik, ahol a piaci megoldások a potyautas probléma miatt kevésbé hatásosak, ezért valamiféle szabályozásra szükség lenne, de a hálózat globális volta ennek kialakítását megnehezíti. Itt valószínűleg az önszabályozás és a nemzetközi együttműködés együttes alkalmazására van szükség. A különböző foglalkozások önszabályozásánál az empirikus kutatások sok esetben kimutatták a járadékszerzés lehetőségét, ilyen bizonyítékokat olyan eltérő szakmákban is találtak, mint például az optikusok, a száraz vegytisztítók, az ügyvédek vagy fogászok. Az önszabályozó szakmai szervezetek által kialakított sztenderdek, mint a díjszabási és hirdetési korlátozások, vagy a szakmai etika szabályai gyakran a szabályozottak és nem a fogyasztók érdekeit védik és megakadályozzák a költség-csökkentő megoldásokat. Kleiner (2006) számításai szerint az engedélyhez kötött szakmákban az engedélyeztetés fenntartásának társadalmi költsége jelentősen meghaladja az ettől várt hasznot. Ezekben a szakmákban az engedélyek helyett a szakmai megfelelést bizonyító tanúsítványok bevezetése nagyobb versenyt és alacsonyabb belépési korlátokat állítana.

Az együttszabályozás tipikusnak mondható területei a pénzügyi szolgáltatások, a veszélyes anyagok kezelése, az élelmiszerbiztonság vagy például a környezetszennyezés. Az Egyesült Államok egyes tagállamaiban a toxikus hulladékok csökkentését célzó együttszabályozások megfelelő empirikus adatokat szolgáltatottak az együttszabályozás elemzésére (Coglianese és Mendelson, 2010, 157-158.o.). Elsőként Massachusetts állam döntött úgy 1989-ben, hogy törvényben írja elő a szennyezés kibocsátás 50 százalékos csökkentését. Ennek elérésére a törvény kötelezte az érintett vállalatokat egy szennyezés csökkentési-terv elkészítésére, de csak a tervkészítés volt kötelező, annak tartalmát a cég maga dönthette el, sőt a végrehajtását sem ellenőrizték. A kötelezettség csak abból állt, hogy két évente újból el kellett készíteni a csökkentési tervet. Ennek ellenére a csökkenés (1988 és 2007 között) a törvényben foglaltnál

---

⁵ Jó összefoglalást nyújt Ogus, Carbonara (2011).

nagyobb - 90 százalék - lett. Három évvel a törvény bevezetése után végzett felmérés azt állapította meg, hogy a választ adó érintett cégek 81 százaléka legalább néhányat vagy akár mindet is megvalósít abból az intézkedésből, amelyet a tervbe foglalt. 67 százalék a bevezetett intézkedések költségcsökkentő hatását is érzékelte és 86 százalék úgy nyilatkozott, hogy akkor is folytatja a tervezési gyakorlatot, ha azt a törvény már nem írja elő. A törvény hatásait vizsgáló elemzések ugyanakkor arra is utaltak, hogy az adott időszakban az Egyesült Államok egészében 61 százalékos kibocsátás csökkenés valósult meg. A massachusetts-i gyakorlatot, a tervezés előírását 13 tagállam követte, ezekben együttvéve 30 százalékkal nagyobb csökkenés következett be mint a többiben. A különbségek a két típus között viszont idővel csökkentek, csak az első hat évben volt jelentősek. Az együttszabályozás ezen módszerét végülis sikeresnek minősítették, de hosszú távon, kiegészítések nélkül feltehetően nem marad hatásos.

4.2. Könyvvizsgálat

A könyvvizsgálatnál hosszú ideig az önszabályozás volt a jellemző. A könyvvizsgálók szakmai szervezete alakította ki a könyvvizsgálat szabályait és szabványait és maguk gondoskodtak ezek betartatásáról. Az önszabályozást a szakmai ismeretek komplexitása is indokolta. A könyvvizsgálók sokkal könnyebben észlelték, ha a hasonló tevékenységet végzők között a megbízott-megbízó kapcsolatrendszerben valaki félresiklott, az ügyfél túlzott befolyása alá került, vagy esetleg az ügyfél félrevezette a könyvvizsgálót. A sokféle tevékenységet folytató, innovatív, gyakran változó portfóliójú ügyfelek esetén pedig valóban azoknak volt előnye, akik napi kapcsolatban álltak a cégekkel. Az önszabályozás előnyeként könyvelték el egy ideig, hogy a szabályozás költségeit maguk a szabályozottak viselik. A szabályozás révén a szakma megbízhatósága növekszik, így a szolgáltatás értékesebbé válik, a szabályozás költségei internizálódnak és árnövelő tényezővé válnak.

A finanszírozás azonban idővel más megvilágításba került. Ebben a finanszírozási formában a szabályozáson való spórolásra is ösztönzés keletkezik, hiszen a jobb auditok révén az ügyfelek versenytársai is alaposabb betekintést nyernek a vállalat életébe. Az önfinanszírozás egyben a szabályozási funkció függetlenségét is megkérdőjelezte, hiszen fenyegetésként is alkalmazható volt, amennyiben a szabályozottak által vallottól túlzottan eltérő szempontokat követett. Az Egyesült Államokban a könyvvizsgálók súlyosan aláásták az önszabályozásba vetett bizalmat azzal, hogy a finanszírozás csökkentését helyezték kilátásba az önszabályozó függetlensége körül kialakult vita során (Pritchard, Puri 2006). Az önszabályozás veszélyei között általában a kartellek képződésének lehetősége is felmerül, ahogy ezt többen

bizonyítottak látják a legnagyobb könyvvizsgáló cégek számának négyre csökkenésében. Az önszabályozás arra is ösztönözhet, hogy a szakmai szabványok színvonalát túlzottan magasra emeljék, ami egyes cégek kizárásához, másrészt a szolgáltatás iránti mesterséges kereslet támasztásához vezethet. A szankciók alkalmazásának következetessége is kétségeket támaszthat, a büntetések az egész szakmára negatív hatásúak lehetnek. A könyvvizsgálat önszabályozásában az információk megszerzésének kérdése sem oldódott meg, míg a tagszervezetek együttműködése ebben a kérdésben biztosítható, a legfontosabb fél, az ügyfelek együttműködés – ellenérdekeltségük miatt - megfelelő felhatalmazás hiányában nem biztosítható.

Az észak-amerikai kontinensen két egymás mellett létező, sok tekintetben eltérő szabályozása alakult ki a könyvvizsgálatnak. Az Egyesült Államokban 1933-tól a tőzsdefelügyelet alá tartozott a könyvvizsgálat felügyelete is, de a gyakorlatban a szakmai szervezetekre bízta a tényleges felügyeletet. Kanadában a törvények közvetlenül nem érintették a könyvvizsgálatot. A társasági törvény az önszabályozó testületekre bízta a szakmai sztenderdek, függetlenségi szabályok kialakítását. A szakmai szervezet bizottságai dolgozták ki a szabályokat, a számonkérés, ellenőrzés módjait. A két országban különbözőképpen reagáltak a könyvvizsgálatot is érintő vállalati csődökre, majd a 2008-as válságra.

Az üzleti környezet stabilitását, a bizalom megteremtését és fenntartását segítő intézmények közül az utóbbi évtizedben sokat foglalkoztak a könyvvizsgálók szerepével. A vállalatok mérlegeinek újraértékelése, a korábban elfogadott mérlegek, forgalmi és nyereség adatok korrigálása a 90-es évek végére az amerikai vállalatok körében egyre sűrűbbé vált. A pénzügyi mérlegeit 1997-ben 92 részvénytársaság módosította, 1998-ban 108, 1998-ban 174, 2000-ben 201 és az Enron és a Worldcom bukása idején, 2001-ben már 250 (Edwards, 2004, 238.o.). Nem meglepő, hogy egyre erősebbé vált az a vélekedés, hogy a mérlegek és nyereségadatok manipulálása kezd az üzleti kultúra részévé válni, ami a vállalatvezetésbe vetett bizalom megrendüléséhez vezetett. Ezt megerősítette a vállalatvezetők javadalmazására kialakított érdekeltségi rendszerek részleteinek napvilágra kerülése. A bizalom azonban nem csak a vállalatvezetésben ingott meg, hanem a vállalatvezetés működését ellenőrizni hivatott szervezetekben is.

A könyvvizsgálat működési módját illetően egyre több kritika és kétely fogalmazódott meg. Összeférhetetlenségi ügyek merültek fel, hiszen a könyvvizsgálók sokszor ugyanazon vállalatok tanácsadóiként is foglalkoztatva voltak, egy-egy vállalat nagyon hosszú időszakon

át alkalmazta ugyanazt a könyvvizsgáló céget, aminek következtében kapcsolatuk gyakran túlságosan is bensőségesé vált. A könyvvizsgálók működését más szervezetek nem, csak maguk a könyvvizsgálók ellenőrizték. A belső ellenőrzés, az igazgatóságok által működtetett Audit Bizottságok tagjai általában valamilyen módon függtek a vállalatvezetéstől, jellemzően a vállalat részvényével is rendelkeztek, ezzel is jelezve, hogy bíznak a vállalat célkitűzéseiben.

A vállalatvezetés ellenőrizetlensége miatt kialakult vállalati csődök körüli botrányok - amelynek eredményeként a világ öt legnagyobb könyvvizsgálójának egyike (Arthur Andersen, amely az Enron és a Worldcom könyvvizsgálója is volt) beszüntette amerikai könyvvizsgálói tevékenységét - az amerikai Kongresszust 2002-ben új szabályozás megalkotására sarkalták. A vállalkozások és a könyvvizsgálat beszámoltatásáról és felelősségéről szóló, a benyújtók miatt Sarbane – Oxley Act-nek nevezett törvény (Corporate and Auditing Accountability and Responsibility Act) az ellenőrzés szigorítását tűzte ki célul. A könyvvizsgálat felügyeletére új szervezetet hoztak létre (Public Company Accounting Oversight Board - PCAOB). A törvény előírta a könyvvizsgálat és tanácsadás elkülönítését, a kockázatok teljes körű bemutatásának kötelezettségét, a könyvvizsgálók cserélődését, a belső ellenőrzés jelentős mértékű javítását (Romano 2004, Zhang 2005).

A vállalatvezetés felelősségének, beszámoltathatóságának növelése, a könyvvizsgálat szabályainak megszigorítása nem váltott ki osztatlan lelkesedést. Az elemzések egy része azt hangsúlyozta, hogy a szabályozás költségei messze meghaladják az alkalmazásából származó hasznokat, a kockázatot vállalók köre leszűkül, az amerikai tőzsdék vonzereje csökken (Bargeron, Lehn, Zutter 2009), míg mások a lépést elkerülhetetlennek, gyorsaságát a bizalom helyreállítása szempontjából fontosnak, az ellenőrzésért felelős intézmények és személyek felelős viselkedésének növekedését pedig jól érzékelhetőnek és mérhetőnek találták (Dyck, Morse, Zingales 2010). A lépést nagyobb történeti perspektívában elhelyezők az amerikai vállalatirányítási és szabályozási rendszer sajátosságaiból fakadó és a nagyvállalatok tízévente újból és újból bekövetkező válsága egyik állomásának tekintették (Roe 2004).

A vállalati botrányoknak és csődöknek volt egy másik jelentős utóhatása is, a nagyobb, tőzsdén jegyzett cégek könyvvizsgálatával szinte kizárólagosan megbízott cégek száma ötről négyre csökkent. Voltak, akik már ezt a változást is veszélyesnek tartották a könyvvizsgálói szakma szempontjából, véleményük szerint a kormányzatnak az Arthur Andersen kilépését meg kellett volna akadályoznia (Cunningham 2006). A könyvvizsgáló cégek

koncentrálódásának folyamata már a nyolcvanas évek végén megkezdődött az Ernst & Whinney és az Arthur Young (Ernst & Young), valamint a Deloitte Haskins & Sells és a Touche Ross (Deloitte & Touche) 1989-es egyesülésével, így a nyolc céges piac hat cégre csökkent, majd 1998-ban a Price Waterhouse egyesült a Coopers & Lybrand-del (PricewaterhouseCoopers) az így piacon lévő öt cégből vált ki az Arthur Andersen. A részvénytársasági klientúrával rendelkező könyvvizsgáló cégek forgalma alapján számított koncentrációs index (Hirschman-Herfindahl – HHI) 1998 után jóval az erős piaci koncentrációt és a jelentős piaci erő jelenlétét jelző 1800-as érték fölé emelkedett és 2002-ben a 2566-ös értéket érte el (GAO 2003).

A felügyelet (PCAOB) vizsgálatai rendszeressé váltak, a négy nagy könyvvizsgáló 2010-es tevékenységét négy jelentésben foglalták össze. Feltárták az áttekintett könyvvizsgálatok során elkövetett hibákat és ezek megszüntetésére javaslatokat fogalmaztak meg, A Deloitte esetében 57 vizsgált esetből 26-ban találtak szabálytalanságot, az Ernst & Young-nál 62/15, a KPMG-nél 54/12, a PwC-nél 76/28 volt az arány (PCAOB 2011a, 2011b, 2011c, 2011d). A felügyelet külön jelentést készített a könyvvizsgálók válság alatti tevékenységéről, meghatározta azokat a területeket, amelyek különösen sok problémát okoztak és ahol a felügyelet által kidolgozott értékelési szabványokat nem alkalmazták megfelelően (pl. valós értéken való elszámolás, jövedelem adózás, készletek, bevételszámítás, mérlegen kívüli tételek elszámolása, goodwill elértéktelenedése stb. (PCAOB (2010))), de a könyvvizsgálat egészére vonatkozóan nem állapított meg a válsággal összefüggően jelentkező súlyos problémát.

A 2000-es évek elején a kanadai önszabályozás érzékenyen reagált a vállalati csődök sorozatára. A szakmai szövetség 2002 októberében független testületet állított fel a könyvvizsgálók felügyeletére. A testület tagjai az üzleti élet ismert alakjai és szabályozó szervezetek képviselői lettek. A testület felügyeli a szabványok és szabályok kialakításának folyamatát és ez tartja a kapcsolatot a nyilvánossággal. 2003-tól működik a társasági törvény alapján létrehozott szabályozó szervezet (Canadian Public Accountability Board –CPAB), amely a tőzsdén jegyzett vállalatok könyvvizsgálóinak szabályozásával foglalkozik. A felügyeletet egy ellenőrzési program megvalósításán keresztül látja el. Az okleveles könyvvizsgálók szervezetén kívül két további önszabályozó könyvvizsgáló szervezet működik Kanadában. Egyes tartományok törvényhozása 2004 után lehetővé tette, hogy megfelelő minősítés esetén ezek a szervezetek is részt vehetnek a tőzsdén megjelenő társaságok könyvvizsgálatában, ezzel is oldva a koncentráció magas fokát. A társasági

törvény változtatásával a pénzügyi beszámolók és az audit bizottságok szabályozása is változott, a függetlenséget növelő lépéseket tettek. A szövetségi kormány a vállalatvezetés hibáival összefüggésben is alkalmazhatónak minősítette a büntetőjogot. A kanadai változtatások kevésbé drasztikusak, mint az egyesült államokbeliek, a CPAB nem tartozik közvetlenül kormányzati szerv alá, szemben a PCAOB-vel, amelyet a SEC felügyeli. A kanadai felügyelet – szemben az Egyesült Államokban működővel – nem állít össze szabványokat, a kanadai szabályozásban még mindig nagyon erősek az önszabályozás elemei.

Az Enron botrány hírének európai fogadtatása azt jelezte, hogy az európai vállalatirányítási és felügyeleti rendszereket, ha nem is immúnisnak, de legalább beoltottnak tekintik a hasonló fertőzésekkel szemben. Ez a vélekedés csak az olasz Parmalat botrány 2003. végi kirobbanásáig tartott, amikor kiderült, hogy a cég mérlegeiben a tényleges haszon ötszöröse szerepel, a forgalmat 35 százalékkal magasabbnak tüntették fel, az adósságállománya 12,5 md dollárral nagyobb és állítólagos többmilliárd dolláros bankszámlája nem is létezik (Stoltenberg, Lacey, Crutchfield, George, Cuthbert 2005, 479.o.). Ugyan egyes országokban már az Enron ügy után szigorítottak a könyvvizsgálat addigi rendszerén, szélesebbkörű törvénymódosításokra, új törvények megfogalmazására csak a 2006-ban megszületett uniós irányelv hatására került sor (EPT 2006). Az irányelv alapján olyan audit bizottságokat kell felállítaniuk a könyvvizsgálat alá eső cégeknek, amelyek a vállalatvezetést megkerülve közvetlen kapcsolatban vannak a könyvvizsgálóval és a megválasztandó könyvvizsgálókat is ezek a bizottságok javasolják. A könyvvizsgálat minőségének és átláthatóságának javításán túl meg kell teremteni a könyvvizsgálat nemzeti felügyeletét is. A magyar jogrendbe a 2007. évi LXXV. törvény építette be az uniós előírásokat.

Ezek a törvényi változtatások azonban nem érintették a könyvvizsgálói piac strukturális problémáit és a verseny korlátozott voltát. Ennek bemutatására és elemzésére több tanulmány is készült. Az Oxera tanácsadó cég a brit Iparügyi és Kereskedelmi Minisztérium részére készített 2006-os tanulmányában megállapította, hogy a legnagyobb brit vállalatok szinte kizárólag a négy nagy könyvvizsgálót alkalmazzák és kiválasztásuk szempontja az ismertség és hírnév. A közgazdasági elmélet várakozásainak megfelelően ez a koncentrált piac magasabb díjazást tesz lehetővé számukra. A piaci struktúra változására nem lehet számítani, erős piacralépési korlátok vannak (Oxera 2006). Egy évvel későbbi tanulmányukban az egyik piacralépési korlátot, a tulajdonosi struktúra merevségét – a partnerségi modellt - vizsgálták. A szabályozás enyhítésével, azzal, hogy külső befektető is megjelenhetne a könyvvizsgálók tulajdonosi szerkezetében, a kisebb cégek piacralépési esélyei javulnának (Oxera 2007).

A 2008-as gazdasági válság még inkább kiemelte a strukturális feszültségeket az auditálási piacon. Az Egyesült Királyságban a Lordok Házának egyik bizottsága a könyvvizsgálói piac helyzetét vizsgáló jelentésében kitért a banki könyvvizsgálók válság alatt játszott szerepére is. Ez a piac még koncentráltabb, már csak három nagy cég van jelen (az Ernst&Young nem végez banki könyvvizsgálatot) és a válság alatti magatartásukból látszott, hogy meggyőződésük, hogy a bankokat a kormányzat meg fogja menteni. Ez a felfogás jelentős mértékben befolyásolta a bankok tevékenységének minősítését. A válság során a bankok és a bankfelügyelet közötti kapcsolat sem volt kielégítő, de a meghallgatások során a könyvvizsgálók válságban játszott szerepe abban is megállapítható volt, hogy lehet ugyan, hogy szigorúan vett jogi értelemben megfelelően végezték munkájukat, a szabályokat betartották, de a bankok látható nehézségei felett a bankok megmentésébe vetett hitt miatt könnyebben átsiklottak. A bizottság a könyvvizsgálók védekezését a „lehangolóan öntelt” jelzővel illette (House of Lords 2011, 40.o.). Végző megállapításaik szerint a banki könyvvizsgálók tevékenysége hozzájárult a bankválsághoz. Vagy vétkes módon nem érzékelték a halmozódó nehézségeket, vagy ha igen, akkor szintén vétkes módon nem jelezték aggályaikat a bankfelügyeletnek. (U.o. 46.o.).

A brit nagyvállalatok könyvvizsgálói piacán tapasztalható versenyproblémák miatt az Office of Fair Trading 2011. októberében ágazati vizsgálati javaslatot nyújtott be a Competition Commission-nak. Gyanújukat a következőkre alapozták: egyes ágazatokban – bankszektor, bányászat, közművek - a nagy négyes (Big Four) helyett már csak három könyvvizsgáló van jelen, a belépési korlátok igen nagyok. A londoni tőzsde FTSE 250 vállalatának 98 százalékában a négy nagy cég a könyvvizsgáló. A FTSE 100 vállalata 47 százalékának egyetlen cég, a PwC a könyvvizsgálója. A társaságok nagyon ritkán váltanak könyvvizsgálót, 2002 és 2010 között az FTSE 250 vállalatoknak csak 4 százaléka bízott meg másik céget (OFT 2011, 30.o.). A már kialakult helyzeten tovább ronthat, ha a négy nagyból kiesik valamelyikük. A Competition Commission megkezdte a vizsgálatot, amelyet 2013. októberéig kell elvégeznie.

Az Európai Bizottságban is tanulmányok és javaslatok készültek a könyvvizsgálói piac problémáinak elemzésére és megoldására. A 2010. októberében kiadott Zöld Könyv összegezte a válság tanulságait és megoldási javaslatokat fogalmazott meg (Zöld Könyv 2010). Az ezekről kezdődött vita lezárásaként a Bizottság 2011. novemberében benyújtotta javaslatát a könyvvizsgálatról szóló korábbi irányelv (2006/43/EK) módosítására és egy új

rendeletre, amely a közérdeklődésre számot tartó jogalanyok (Public Interest Entities – PIE)⁶ könyvvizsgálatára vonatkozott (EC 2011c, EC 2011d).

A megoldásra kínált javaslatok egyes esetekben a Sarbane-Oxley törvényben használt megoldásokat követik, de időnként radikálisabbak az abban foglaltaknál. A javaslatok körüli vitában mindenütt visszatért az a félelem, hogy egyetlen cég kihullása a négy nagy könyvvizsgálók közül, már rendszerkockázati tényezőként szerepelhet. Az elkészült javaslatok nem tartalmazzák explicit módon ezt a gondolatot, de az európai felügyeleti rendszer kialakításában az információáramlásba és értékelésbe az Európai Rendszerkockázati Testület-et is belevették. Az Európai Bizottság javaslatainak elsődleges célja a könyvvizsgálók függetlenségének erősítése és a könyvvizsgálói piac „sokszínűbbé” tétele. A Bizottság a könyvvizsgálói szolgáltatások piacát is – több korábban már megnyitott szolgáltatási piachoz hasonlóan – az egységes európai piac részének tekinti és ennek elérése érdekében további javaslatokat fogalmazott meg.

A javaslatok fontos részét képezi a könyvvizsgálók feletti felügyelet nemzeti és uniós szinten történő megerősítése. A javaslat egyes elemei a közérdeklődésre számot tartó jogalanyok kötelező könyvvizsgálatára vonatkoznak. A főbb intézkedések a következők lennének: a könyvvizsgáló cégek kötelező rotációjának keretében (néhány kivételtől eltekintve) maximum 6 éves időszakot követően, kötelesek lesznek egymást váltani. Ezt az intézkedést tartják az egyik legfontosabbnak, a többiek csak ezzel együtt fejtenék ki a kívánt hatást. Ösztönözni fogják a közös könyvvizsgálatot, amikor két cég kap egyidejű megbízást. A közérdeklődésre számot tartó jogalanyok esetében kötelező válik a pályáztatás, amelyben a cégek auditbizottsága tevékenyen részt kell vegyen. A könyvvizsgáló cégek nem nyújthatnak majd auditált ügyfeleknek más szolgáltatásokat. A nagy könyvvizsgáló cégeket kötelezni fogják a könyvvizsgálati és nem könyvvizsgálati szolgáltatások szétválasztására.

A könyvvizsgáló cégek belső működési szabályai is módosulnak, tulajdonviszonyaikat tekintve megszüntetik azt a szabályt, hogy a tulajdonosok több mint felét a partnerek kell, hogy adják. A könyvvizsgálati eljárások alapelveként a készülő rendelet önálló fejezetben hangsúlyozza a szakmai szkepticizmust, mint alapvető magatartási szabályt. A kötelező könyvvizsgálatok egységes piacának létrehozása érdekében bevezetik a könyvvizsgálói szakma európai útlevelét. A könyvvizsgálat felügyeletének megerősítése érdekében a nemzeti

---

⁶ Ilyenek például bankok, biztosítók és tőzsdén jegyzett vállalatok, amelyek az uniós szabályozások során újabban kiegészültek különböző pénzügyi közvetítő intézményekkel.

felügyeletek vizsgálati jogosultságát növelik és a szakmai szervezetektől való függetlenségüket mindenütt megkövetelik. A Bizottság azt javasolta, hogy a könyvvizsgálat-felügyeleti tevékenységek koordinációjára az Európai Értékpapírpiaci Hatóság (EÉPH) keretein belül kerüljön sor. A kis- és közepes méretű vállalatok esetében a javaslatok ezeknek a feltételeknek az arányosított alkalmazását szeretnék elérni.

A javaslatok mellett kötelezően elkészültek a változtatások hatásait vizsgáló tanulmányok is. Az intézkedések egy része mind a vizsgált cégek, mind a könyvvizsgáló cégek számára többletköltségekkel jár. A közérdeklődésre számot tartó jogalanyok körében a 100 millió euró feletti piaci értékű vagy mérlegfőösszegű piaci szereplők esetében évi 90-150 ezer eurós többletkiadás várható, az ennél kisebb cégeknél, kis- és középvállalatoknál az éves becsült többletköltség 10 ezer euró alatt lesz. A könyvvizsgálat minőségének javulása, a közös könyvvizsgálati eljárások bevezetése és a nagyobb fokú bizalom hasznai nehezen számszerűsíthetők, a kockázatok csökkenése miatt a tőkeköltség csökkenésével számoltak (ezt jelenértékben 40 milliárd euróra becsülték), az új piaci szereplők megjelenése pedig csökkenteni fogja a könyvvizsgálati díjakat és a nagyobb verseny következtében az egyéb tanácsadási díjakat is (Staff Working Paper 2011, 256-259.o.).

4.3. Hitelminősítők

A nagy és évszázados múltra visszatekintő hitelminősítők tevékenységüket kezdetben az üzleti élet szereplőire vonatkozó információk, statisztikák gyűjtésével és árusításával kezdték, ezekre alapozva nőtt ki elemzési tevékenységük és alakult ki minősítési, besorolási tevékenységük. A hitelminősítők – hasonlóan a könyvvizsgálókhoz, biztosító társaságokhoz - különleges státuszt foglalnak el az üzleti világ intézményrendszerében: megállapításaikat szabályozó, ellenőrző intézmények, sőt a bíróságok is felhasználják, azaz részeseivé válnak egy szabályozási folyamatnak. A hitelminősítőket egy időben az önszabályozás ideális eseteként jellemezték, hiszen a termékük jól látható és a minősítés beválása révén jól mérhető volt. Emiatt a jó hírnév rendkívül fontos eleme a működésüknek, tévedések vagy versenyellenes magatartás sokat ronthat a megszerzett reputáción. Tevékenységüket gyakorlatilag nem veheti át más gazdasági szereplő, a nagy információigényű és nagy tapasztalatot igénylő feladatot az állam - többek között a pártatlanság hiánya miatt - sem képes ellátni (Sen 2011, Mulligan 2009).

A hitelminősítők piacának bővülését valójában a bankokra, biztosító társaságokra, nyugdíjalapokra vonatkozó törvények teremtették meg. Az első lökést a bankfelügyelet 1936-

os rendelkezése hozta, amikor a bankoknak megtiltották spekulatív papírok vásárlását, majd a későbbi évtizedekben 1970-ig fokozatosan bővült az a kör, amelyben az állami felügyelet alatt álló intézmények fokozatosan rákényszerültek a hitelminősítők szolgáltatásaira (White 2012). 1975-ig a hitelminősítők szabályozásának mondhatni egyetlen eszköze a minősítési elveket tartalmazó kézikönyv elfogadása volt. Az Amerikai Értékpapír és Tőzsde Felügyelet (US Securities and Exchange Commission - SEC) ebben az évben döntött úgy, hogy új kategóriát állít fel az információszolgáltatással foglalkozó cégek számára – országosan elismert statisztikai minősítő szervezet (nationally recognized statistical rating organization - NRSRO) – és rögtön elismerte a három legnagyobb hitelminősítőt. Az ellenőrzés valójában csak informális volt, inkább a piac elismerésén, nem pedig szabályozói szttenderdeken nyugodott. Az ezt követő 25 évben csak négy újabb cég vált elismert szervezetté, de az összeolvadások és csődök miatt 2000-re ismét csak három maradt. Az elismert körbe való bekerülés pontos feltételeit a SEC nem tette közzé.

A könyvvizsgálói piac szerkezeti problémáihoz és a felmerülő versenykorlátozási aggályokhoz hasonlóak tapasztalhatók a hitelminősítők piacán is. A nagy cégek száma ezen a piacon csak három (Fitch, Moody's, Standard & Poor's), függetlenségük sok esetben megkérdőjeleződik, működésük nem eléggé átlátható, a válság alatti teljesítményüket a könyvvizsgálókéénál negatívabban ítélték meg. A SEC ellenőrzés jogát a pénzügyi rendszer felügyeletének javítására született Dodd-Frank törvénnyel jelentős mértékben megerősítették (Dodd-Frank 2010).

A hitelminősítők a pénzügyi eszköz kibocsátóját és magát az eszközt is minősíthetik. A minősítésre a leggyakrabban a kibocsátó kérelmére kerül sor, de a minősítők enélkül is végeznek minősítéseket. Az előbbi esetben a kibocsátó által rendelkezésre bocsátott bizalmas információkat is felhasználják, az utóbbiban általában nyilvánosan hozzáférhető adatokkal dolgoznak. A kérelemre végzett minősítés mind a megbízás jellege, mind a felhasznált információk tekintetében közel áll a könyvvizsgálathoz, a szolgáltatásért nem azok fizetnek, akik végülis használni fogják (pl. befektetők). A hitelminősítők, megintcsak a könyvvizsgálathoz hasonlóan, egy sor egyéb szolgáltatást (pl. kockázatkezelési tanácsadást) is nyújtanak az ügyfeleknek. A tulajdonosi szerkezetük azonban különbözik a könyvvizsgálókétól, mert többnyire befektetők és profitérdekelt szolgáltatók tulajdonában vannak.

A hitelminősítésben, bár egyre kifinomultabb módszereket használnak, mindig jelen van a szubjektív vélemény és a hibázás lehetősége. Az Enron, Worldcom, Parmalat ügyekben, bár bizalmas információk birtokában voltak, még a bukás előtt közvetlenül is befektetésre érdemes minősítéseket adtak (Oxera 2007, 64-65.o.). A hitelminősítési piac egyik legfontosabb kérdése az, hogy a hibák mikor válhatnak ismétlődővé és a verseny hiánya miatt rendszerszerűvé. A piac sok jellemzője utal arra, hogy egy részletes versenyhatósági vizsgálatban érdemes lehet vizsgálni a hallgatólagos összejárás, az együttes erőfölény tényállását. A piacon kisszámú oligopol helyzetű cég működik, nagyjából hasonló termék- és szolgáltatás választékkal, azonos üzleti modellel dolgoznak, hasonló díjazást és lista árakat használnak, költségszerkezetük is hasonlít egymáshoz, nagyjából egyforma számú elemzőt alkalmaznak, a minősítési módszertanuk sok hasonlóságot mutat, piaci jelenlétük a nagy nyilvánosság miatt azonos fokú (Petit – Neyrinck 2011, 8-11.o.).

A Dodd-Frank törvény egy sor kérdésben próbált változtatni a kialakult helyzeten, ennek érdekében a SEC keretében önálló hivatalt (Office of Credit Ratings) kívánnak létre hozni a hitelminősítők felügyeletére. A hitelminősítőknél az összeférhetlenségi szabályokat a korábbinál sokkal szigorúbban vették: a minősítéseken dolgozókat eltiltották a minősítések értékesítésében való részvételtől, a hitelminősítők működésének nyilvánosságával összefüggő számos kérdést szabályoztak. Nyilvánosságra kel hozni, hogy milyen feltételrendszereket használnak a minősítéseknél, fizetett vagy nem-fizetett a minősítés, közölniük kell a korábbi minősítések hosszú távú adatait a minősítések pontosságának értékeléséhez, egy minősített cégnél később alkalmazást vállaló volt alkalmazott esetén minősítési tevékenységét utólag ellenőrizni, értékelni kell stb. (Dodd-Frank 2010, SEC.931-939H). A hivatal megalakulásáig az éves jelentéstételi kötelezettséget a SEC teljesíti. A 2011-es jelentésben megállapította, hogy a minősítők még inkább a befektető-fizet típusú üzleti modell felé mozdultak el ugyanakkor igyekeztek a válság után tett felügyeleti megállapításokat megfogadva a jelzáloghitelek és más biztosítékokkal fedezett kölcsönök ügyében a szükséges változtatásokat megtenni (SEC 2011, 9-11.o.).

A válság alatt felmerült problémákkal az európai szabályozás is igyekezett lépést tartani és irányelvek és rendeletek kibocsátásával a szabályozás kereteit megeremteni. A hitelminősítő intézetekről szóló, 2010 decembere óta hatályban lévő uniós rendeletet (EPT 2009) az EÉPH létrehozása után 2011 májusában módosították, a piac felügyeletét az EÉPH-re bízta és kidolgozták a felügyelet megvalósításának részleteit (EPT 2011). Rendelkeztek a hitelminősítők nyilvántartásba vételének feltételrendszeréről, az üzletvitel, a

minőségbiztosítás és az összeférhetetlenség szabályairól. Az euró-adósságválság fejleményei azonban újabb kételyeket fogalmaztak meg a hitelminősítők működésével kapcsolatban. Petit-Neyrinck (2011) szerint a hitelminősítők a jelzáloghitelezés során „vak optimizmusról” tettek tanúbizonyságot, a válság után viszont extrém módon pesszimistának bizonyultak, a minősítői lépések együttmozgása és egyes államadósság-minősítéseknek az időzítése az önmagát beteljesítő próféciaak képzetét is felveti. Viviane Reding 2011. júliusában úgy fogalmazott, nem szabad megengedni, hogy három amerikai cég által alkotott kartell határozza meg egész gazdaságok sorsát (Petit-Neyrinck 2011, 3.o.).

A szabályozási keret további szigorítására 2011. novemberében terjesztett be az Európai Bizottság újabb javaslatokat (EC 2011a, EC 2011b). A belső piacért felelős biztos, Michel Barnier bejelentette: „Elsődleges céloom a minősítésekre való túlzott hagyatkozás visszaszorítása. Ezzel egyidejűleg javítani szeretném a minősítési folyamat minőségét is. A hitelminősítő intézeteknek szigorúbb szabályokat kell követniük, minősítéseiket illetően átláthatóbbnak kell lenniük, hibáikért pedig vállalniuk kell a felelősséget. Nagyobb versenyt is szeretnék látni ezen a piacon.” (Press Release 2011, 1.o.). Ennek érdekében javasolták, hogy a pénzügyi intézmények tőkekövetelményénél már előírt, külső minősítésekre való hivatkozások csökkentése és a saját átvilágítás elvégzése az alapkezelőkre is kiterjedjen. A hitelminősítőknek és a minősítetteknek több és jobb információt kell közzétenniük és a hitelviszonyt megtestesítő értékpapírokra vonatkozó összes minősítés szabadon hozzáférhetővé kell váljon. A minősítési módszertan változtatásait a kibocsátókkal és a befektetőkkel történt megvitatás után az EÉPH elé kell majd terjeszteni, amely felügyelni fogja az alkalmazását.

Az államadósságok esetében a EU tagállamokat félévente minősítenék, részletes tájékoztatást adva a megalapozó tényekről és feltételezésekről. A minősítéseket az európai uniós piacok nyitva tartásán kívüli időben kell közzétenni. A verseny javítása, a függetlenség elérése és az összeférhetetlenségek megszüntetése érdekében a kibocsátóknak háromévente cserélniük kellene a hitelminősítőjüket, az összetett, strukturált pénzügyi termékekhez pedig két különböző hitelminősítő intézettől, két különböző minősítésre lesz szükség. A tulajdonosi struktúrát érintő változtatási szándék az, hogy azonos befektető nem lehet nagyrésztvényes két különböző hitelminősítő intézetben. A hitelminősítők felelősség-vállalását azzal próbálják növelni, hogy szándékos vagy súlyos gondatlanság vélelme esetén az érintett befektetők bírósági úton érvényesíthetik követelésüket, ekkor a bizonyítás terhe a hitelminősítő intézeten nyugszik (EC 2011b).

Elképzelhető, hogy a piaci szereplők számának növelése, a túlzott koncentráció enyhítése a jövőben máshonnan kap lökést. A KPMG és a PwC 2010-ben bejelentette, hogy a hitelminősítési piacra való belépés gondolatával foglalkozik (FT 2010). Úgy vélik, hogy szakmai felkészültségük megfelelő és az adatok kellő mélységű ismerete alapján a jövőbeli kockázatokról is alapos véleményt tudnának formálni. A hasonló szakmai tapasztalatokon túl ennek a közeledésnek a háttérében a jelentős összegű kártérítési perek lehetőségének csökkentése, a kockázatok viselésének megosztása és ezzel összefüggésben a biztosítási költségek enyhítése is állhat. Az amerikai jogrendszerben a könyvvizsgáló felelőssége számonkérés esetén jelenleg a sokkal súlyosabb csalásnak minősül, míg a hitelminősítőké gondatlanságnak, ez a helyzet azonban hamarosan megváltozhat (OECD 2010b). Egyes szerzők elképzelhetőnek tartják, hogy a két piac fokozatos közeledésével a pénzügyi jelentéstevők piacán olyan közös beszámolási rendszer alakul ki, hogy azt hét könyvvizsgáló-hitelminősítő szövetség fogja jellemezni a mai 4 plusz 3 helyett (Hu 2011).

Ebben a folyamatban feltehetően szerepet fog játszani az is, hogy a versenyhatóságok megkezdtek áttekinteni a pénzügyi közvetítők, az érzékeny piaci információkhoz hozzájutók válság alatti és utáni magatartását. Mind az Egyesült Államok, mind az Európai Unió hatóságai vizsgálni kezdték a hitelkockázati transzferek piacának (CDS piac) eseményeit és a londoni bankközi kamatláb (LIBOR) alakulásának módját. Mindkét esetben az összejátszás, illetve a közös erőfölénnyel való visszaélés gyanúja merült fel. A válság eseményeitől függetlenül, a Bizottság vizsgálatot indított a Standard & Poor's és a Thomson Reuters cégek ellen a piaci információk ellenőrzése és terítése ügyében. Ezekben a vizsgálatokban az alapvető pénzügyi információk infrastruktúrájához való hozzáférés kérdéseit, az árukapcsolás, a szellemi tulajdonnal való visszaélés eseteit vizsgálják (Powell – Czapracka 2011). A könyvvizsgálat és a hitelminősítés szabályozásának szigorításán túl, ezek a vizsgálatok is jelzik a versenyért felelős hatóságok aktivitásának fokozódását.

5. Elméleti eredmények az önszabályozással kapcsolatban

A gazdasági szabályozás legfontosabb motivációját a piaci kudarcok kijavítása jelenti. A leggyakoribb, és a szakirodalomban legnagyobb szerepet kapott piaci kudarc a – például technológiai okokból fellépő – piaci erő által létrehozott holtteherveszteség. A piaci erő és az ennek eredményeképpen előálló túl magas ár általában a klasszikus szabályozás keretei között orvosolható, hiszen az iparági szereplők „önszabályozása” legfeljebb kartell kialakulásához és így még jelentősebb holtteherveszteséghez vezetne. A monopólium működése azonban nem csak az ár dimenziójában okozhat torzítást: amennyiben a monopólium egyszerre több változóról dönt – például az árról és a minőségről – akkor a kereslet minőség szerinti alakulásának függvényében a monopólium túl magas vagy túl alacsony minőséget is meghatározhat (Spence, 1975). Mivel azonban ez is a piaci erőből következik, ebben a dimenzióban sem helyettesíthető a klasszikus szabályozás az önszabályozás valamilyen formájával.

Az önszabályozás ezért olyan területeken alkalmazható sikeresen, ahol az adott iparág vállalati döntéseinek a koordinálása egyszerre áll az iparág és a társadalom érdekében. A szakirodalom ezt alapvetően olyan aszimmetrikus információs helyzetekhez köti, amelyekben a fogyasztók csak korlátozott mértékben tudják megfigyelni a termékek minőségét. Ez különösen keresési (search good), tapasztalati (experience good) és bizalmi (credence good) termékek esetében merül fel (Scarpa, 1999). Az első csoportba tartozó jószágoknál a fogyasztók a keresési költség vállalása után meg tudják állapítani a termék minőségét, így a potenciális társadalmi veszteséget az optimálisnál nagyobb mértékű keresési tevékenység jelentheti. A tapasztalati jószágok esetében a fogyasztók csak a termék megvásárlása után ismerik meg annak minőségét, míg a bizalmi termék esetében utána sem; ez utóbbi csoportba tartoznak az orvosi és bizonyos pénzügyi valamint jogi szolgáltatások.

Az aszimmetrikus információhoz kapcsolódó piachibát egyaránt magyarázhatja a kontraszelekció és a morális kockázat is; vagyis egyrészt származhat abból, hogy a fogyasztók nem tudják megfigyelni az egyes szolgáltatók típusát, másrészt abból is, hogy a szolgáltatók által a szolgáltatás minőségének növelésére irányuló erőfeszítése nem figyelhető meg. Akerlof (1970) modellje bemutatja, hogy a kontraszelekció hatására kiszorulnak a piacról a jobb minőségű termelők, és a termékek fogyasztók közötti eloszlása sem lesz optimális. Később

ezt a megközelítést követi Leland (1979) valamint Shaked és Sutton (1981) tanulmánya is. A frissebb szakirodalomban viszont nagyobb hangsúlyt kap a kontraszelekciónál a minőségbe történő befektetéshez kapcsolódó morális kockázat kérdése.

A minőséggel kapcsolatos aszimmetrikus információból származó probléma csökkentése – a túl magas árral ellentétben – az iparág szereplőinek együttes érdeke lehet, így az iparági szintű önszabályozás ezekben az esetekben életképes alternatíváját jelentheti a klasszikus szabályozásnak. Szélsőséges kontraszelekció esetében – amikor előfordulhat, hogy nem is jön létre piac – világos, hogy mind a szolgáltatók, mind a fogyasztók számára előnyös, ha az iparági önszabályozó képes ellenőrizni a minőséget, és így helyreállítja a piac működését. Kevésbé szélsőséges kontraszelekció esetében is hasonló logikával indokolható, hogy a magas minőséget előállító szolgáltatók kiszorulását megakadályozó önszabályozás egyszerre előnyös a fogyasztók és a termelők számára (Leland, 1979).

Az 1990-es és 2000-es évek modelljeiben explicitebb szerepet kap az információ, és az iparág reputációja (a várható minőség) egyfajta közjóságot jelent, amelybe túlságosan keveset fektetnek be maguktól a vállalatok, hiszen ennek a befektetésnek a költségeit teljes mértékben ők viselnék, hasznaiból viszont az összes vállalat részesülne. Az önszabályozó ezekben a modellekben ezt a közjóság problémát csökkenti, ami növeli az iparági összprofitot, de egyben a hatékonyságot is.

Miközben ezek az érvelések rámutatnak, hogy az önszabályozás jobb eredményhez vezethet a piaci kimenetnél, fontos kérdés az önszabályozás klasszikus szabályozáshoz való viszonya is. A szakirodalom szerint ebben az összevetésben az önszabályozás előnye az információk hatékonyabb felhasználása, hátránya viszont az, hogy megnöveli az összejátszás valószínűségét, és így holttehervesztéshez vezethet (OFT, 2009). A klasszikus és az önszabályozás közötti átváltás mélyebb megértéséhez azonban célszerű explicit módon elemezni a kétféle szabályozó célfüggvényét és korlátait; ennek modellezésével elsősorban a 2000-es években találkozunk.

Az önszabályozás az utóbbi két évtizedben egyre nagyobb szerepet kap a környezetvédelem területén is. A szennyezés csökkentése alapvetően nem áll az iparág érdekében, így ezen a területen az önszabályozás motivációját elsősorban a klasszikus szabályozás, vagyis például a szennyezési kvóták bevezetése jelenti. Ennek modellezéséhez szükség van a kvóták bevezetéséről döntő politikai mechanizmus modellezésére is, melyben a felek

lobbierőfeszítéseit befolyásolja az, hogy milyen alternatívát jelent számukra az önszabályozás lehetősége.

A fejezet felépítése a következő. Először az önszabályozás motivációjának klasszikus modelljeit mutatjuk be. A második alfejezet azokat a modellekkkel foglalkozik, amelyek mélyebben vizsgálják az önszabályozó és a klasszikus szabályozó működését és ennek összefüggéseit az intézményrendszerrel. A harmadik alfejezetben az önszabályozás speciális eseteinek modellezését vizsgáljuk meg. A negyedik alfejezet azt mutatja be, hogy a szakirodalom alapján mely tényezők befolyásolják az önszabályozás hatékonyságát.

5.1. Az önszabályozás motivációja és ennek modellezése

Leland (1979) cikke indította el az önszabályozással foglalkozó, modellekre épülő szakirodalmat. Kiindulópontja az Akerlof (1970) által bemutatott kontraszelekciós probléma, és azt vizsgálja meg, hogy javít-e ezen az, amennyiben a szabályozó vagy az iparág egy minőségi küszöböt határoz meg.

Maga a modell is Akerlof modelljén alapul, amelynek a felépítése a következő. A fogyasztók többre értékelik a jobb minőségű termékeket, a jobb minőség pedig kifelé tolja el a keresleti függvényt. Az egyes vállalatok által előállított termék minősége exogén módon alakul és a jobb minőségű terméket előállító vállalatok magasabb egységköltség mellett termelnek. A modellben tapasztalati termék szerepel, ezért a fogyasztók nem tudják megfigyelni a termék vagy szolgáltatás minőségét a vásárlás előtt. Ezért a piacon lévő termékek átlagos minőségének, vagyis a várható minőségnek megfelelő árat hajlandók fizetni. Ez vezet a kontraszelekcióhoz: a legjobb minőséget előállító termelőknek nem éri meg belépni a piacra, hiába lennének hajlandók a fogyasztók kifizetni – teljes információ mellett – a jó minőségű termékük magasabb költségét.

Leland ezen túlmenően azt vizsgálja meg, hogy csökkenthető-e az így előálló hatékonyságvesztés akkor, ha egyfajta minőségi küszöböt vezetnek be: csak azok a termelők értékesíthetik terméküket vagy szolgáltatásukat a piacon, amelyek minősége meghalad egy kritikus értéket. A küszöb bevezetésének társadalmi haszna az, hogy a magasabb átlagos minőség miatt a jobb minőséget előállító termelők is visszatérnek a piacra, költsége pedig az, hogy csökken a termékből értékesített mennyiség. A jólétre gyakorolt hatás attól függ, hogyan értékelik a fogyasztók a jobb minőséget a nagyobb mennyiséghez képest. Az eredmények azt mutatják, hogy olyan esetekben érdemes ilyen küszöböt bevezetni, ha

fogyasztók elég sokra értékelik a minőséget a jobb minőség előállításának költségéhez képest, és nem túl nagy a kereslet (mennyiség szerinti) rugalmassága.

A cikk ezután megvizsgálja, hogy milyen minőségi küszöböt állapít meg egy önszabályozó szervezet (Self-regulatory Organization, SRO). Az SRO – a kartellhez hasonlóan – az iparági profitot maximalizálja. Leland tanulmánya nem foglalkozik az SRO működésének részleteivel: egyszerűen feltételezi, hogy az hatékonyan működik az iparági szereplők kollektív érdeke szempontjából. A tanulmány megmutatja, hogy amennyiben az egységköltség a minőség szigorúan konvex függvénye, és a fogyasztók minőség iránti kereslete is lineáris vagy konvex, akkor az SRO az optimálnál magasabb minőségi küszöböt határoz meg. Ennek az az oka, hogy az SRO – más monopóliumokhoz hasonlóan – a rendelkezésre álló eszközzel igyekszik visszafogni a kínálatot, hogy ezen keresztül érjen el monopolprofitot.

Egyszerű eszközökkel a morális kockázat problémájáról is ír a cikk: azt is megvizsgálja, hogy mi történik, ha a vállalat által előállított termék minősége endogén. Ebben az esetben egy közjóság-probléma jelenik meg: mivel a fogyasztók nem tudják megfigyelni a termék minőségét, a minőségbe befektető vállalat nem jut hozzá a befektetés teljes hozamához, így ez a befektetés is elmarad a társadalmilag optimális szinttől. Miközben ez a megközelítés adja a későbbi, morális kockázatból kiinduló modellek intuícióját, a morális kockázat pontos modellezésére csak a későbbiekben, Shapiro (1986) munkájára alapozva került sor.

Az önszabályozás szakirodalmának másik klasszikusa **Shaked és Sutton (1981)**. Ez a tanulmány több irányban is tovább bővíti Leland (1979) modelljét. Egyrészt, a fogyasztók minőségre vonatkozó preferenciáit általánosabban kezeli: a fogyasztókat nem csak az átlagos (várható) minőség érdekli, hanem a szakmában dolgozók minőségének eloszlása is. Másrészt, Shaked és Sutton részletesen vizsgálja a munkapiacot, ahol a szakmában dolgozók jövedelme endogén módon alakul ki – tehát egyfajta általános egyensúlyi modellt használ.

A munkapiacon rögzített számú dolgozó van, akik eldönthetik, hogy a szakmát (vagyis olyan foglalkozást, ahol van egy meghatározott minőségi küszöb, pl. orvosok vagy jogászok) vagy egy alternatív foglalkozást választanak. A dolgozók képességei eltérőek abból a szempontból, hogy milyen minőségben tudják előállítani a szakma szolgáltatását, vagyis milyen tehetségesek az orvoslásban. Egyensúlyban mindenki a szakmát választja, aki jobb minőségű szolgáltatást tud előállítani a minőségi küszöbnél, így a küszöb meghatározza a szakmában dolgozók számát, vagyis a szakma méretét is. Harmadrészt, általánosan vizsgálják, hogy

milyen hatással van a minőségi küszöb a társadalmi jólétre, és nem fogalmaznak meg előzetes feltételt arra, hogy milyen módon határozódik meg a minőségi küszöb.

A cikk sajátos megközelítése miatt új kérdéseket is meg tud vizsgálni. A szerzők az összes „életképes”, vagyis egyensúlyban megvalósítható szakma-méretet megvizsgálják. A szakma mérete azt jelenti, hogy hányan választják az orvosi hivatást. Egy bizonyos méret akkor számít egyensúlyinak, amennyiben a szolgáltatás kereslete és kínálata, valamint a munkakereslet és munkakínálat is egyensúlyban van, illetve ha a szakmában dolgozók jövedelme nem alacsonyabb annál, mint amit az alternatív foglalkozásban keresnének. Másrészt azt is elemzik, hogy milyen hatással van egy új – az eredetinel alacsonyabb minőségi küszöböt előíró szakma megjelenése.

Egyetlen szakma esetében kimutatják, hogy – Leland cikkéhez hasonlóan - a szakmában dolgozók jövedelmét maximalizáló minőség-küszöb magasabb a társadalmilag optimálisnál, vagyis ha a szakmára bízzák a minőségi minimum meghatározását, akkor túl kevés ügyvéd vagy orvos működik.

Két szakma esetében azt vizsgálják, hogy milyen esetekben jelenik meg egy új szakma – mondjuk ügyvédbojtárok – ahova már alacsonyabb minőséget produkáló szolgáltatók is beléphetnek. A modellben ennek technikailag az a feltétele, hogy az ügyvédbojtárok is többet keressenek, mintha az alternatív foglalkozásban dolgoznának.

Az új szakma megjelenésére két szabályozás vonatkozhat. Az egyik esetben szabadon létrejöhet ilyen szervezet, a másodikban viszont a régi szakma – az ügyvédek vagy orvosok – határozhatják meg az új szakma minőségi elvárásait. Ez utóbbi feltevés egyáltalán nem irreális: gyakran előfordul, hogy a legmagasabb minőségű szakma képviselői döntenek az „alacsonyabb” szintű szakmára vonatkozó minőségi előírásokról, például az orvosok határozzák meg az ápolók által teljesítendő szakmai követelményeket.

Amennyiben az új szakma képviselői dönthetnek a rájuk vonatkozó minőségi követelményekről, akkor az új szakma is túlságosan magasan húzhatja meg a minőségi küszöböt, így az állami szabályozónak érdemes lehet beavatkozni, és a társadalmilag optimális szinten húzni meg a minőségi küszöböt. Ilyen beavatkozás mellett az új szakma belépése egyértelműen növeli a társadalmi jólétet a nagyobb választék és az eredeti szakma által élvezett járadék csökkentésének köszönhetően. Amennyiben azonban az új szakmára vonatkozó követelményeket az eredeti szakma képviselői alakítják ki, és pénzmozgásra is sor

kerülhet a két csoport között, akkor az új szakma minőségi küszöbe az optimális alatt lesz, és az így befolyt bevételből további járadékra tesznek szert az eredeti szakma képviselői.

Összességében tehát Shaked és Sutton általánosabb modellje megerősíti Leland következtetését, amely szerint egy monopóliumként működő szakma túl magas minőségi küszöböt határoz meg. Fontos új eredmény az, hogy a versenyző szakma megjelenése hasznos lehet, amennyiben egy független szakmáról van szó. Azonban ha az eredeti szakma képviselői döntenek az új szakmával kapcsolatos követelményekről, akkor ez az eredeti szakma járadékának növekedéséhez vezet.

Shapiro (1986) modellje az első olyan nagy hatású modell, amely a minőség szabályozását morális kockázati problémaként értelmezi. A modellben eredetileg homogén a termelők csoportja, akik maguk döntenek arról, hogy milyen végzettséget szerezzenek, és hogy milyen minőségű terméket gyártsanak (utóbbi alacsony vagy magas lehet). A képzettebb termelők számára alacsonyabb költséggel jár a magasabb minőségű termék előállítása: a magasabb képzettség és a magasabb minőségű termék tehát egymás kiegészítője. A morális kockázatra épülő modell másik fontos jellemzője az, hogy az állam nem tudja közvetlenül szabályozni a szolgáltatás minőségét, csak annak egyik inputját: a szolgáltatásnyújtó végzettségét.

Lényeges, hogy a modellben lehetőség van reputáció kialakítására is. A szolgáltatók által előállított termék típusa csak egy idő után figyelhető meg: a fogyasztók nem képesek megállapítani a fiatal szolgáltatók által nyújtott szolgáltatás minőségét, a karrierjük második szakaszában járó szolgáltatók tevékenységének igénybevételéről azonban már az első időszakban kiépített reputációjuk alapján döntenek a fogyasztók. A reputációs mechanizmus hatékonyságát az a paraméter írja le, amely megmutatja, hogy a karrier mekkora részében figyelhető meg a minőség. Ez a paraméter mutatja meg, hogy mennyire jól működik a reputációs mechanizmus: ha nulla, akkor a szolgáltatóknak egyáltalán nem éri meg a reputációjukba fektetni, ha viszont egy, akkor befektetésük teljes hozamát élvezhetik. A valóságban a paraméter köztes értékeket vesz fel, vagyis bizonyos mértékig megéri befektetni a reputációba, de jelen van a morális kockázat. A modellben a fogyasztók heterogének abból a szempontból, hogy mennyire értékelik a magasabb minőségű terméket.

Állami beavatkozás nélkül a piacon két típusú hatékonyságvesztés lép fel. Egyrészt a morális kockázattal jellemezhető kezdeti időszak miatt a magasabb minőség előállítására alacsonyabb az ösztönzés, mint a teljes információs esetben, ami csökkenti az átlagos minőséget. Másrészt a kezdeti időszakban nem optimális a magasabb és az alacsonyabb minőségű termékek allokációja: nem feltétlenül azokhoz a fogyasztókhoz kerülnek a

magasabb minőségű termékek, akik többre értékelik a minőséget, hiszen a termékek megkülönböztethetetlenek a fogyasztást megelőzően. Ez azzal is jár, hogy a teljes információk esetében képest az aszimmetrikus információ rontja azoknak a fogyasztóknak a helyzetét, akik többre értékelik a minőséget, és ez a többlet átkerül a többi fogyasztóhoz.

Az állam többféle módon is beavatkozhat a piaci folyamatokba. Az egyik lehetősége az engedélyezés (licencing), ami azt jelenti, hogy csak egy bizonyos végzettség fölött lehet végezni a tevékenységet; más szóval ez egy inputszabályozást jelent. Ilyen módon az alacsony minőségű szolgáltatást nyújtók magasabb végzettséget szereznek, mint az állami beavatkozás nélküli esetben. Ennek hatására csökken a magasabb minőség határkölsége, és megnő a kínálata. Az engedélyezés így növeli az átlagos minőséget, és így a hatékonyságvesztés elsősorban forrását csökkenti.

Bemutatja szerző, hogy az engedélyezés akkor vezet a jólét növekedéséhez, ha közepes erősségű a reputációs mechanizmus. Az engedélyezés bevezetése azonban nem Pareto-javítás: a minőség csökkenő határkölsége miatt a minőséget magasra értékelő fogyasztók a beavatkozás nyertesei, a minőséget kevésre értékelő fogyasztók pedig veszteséget szenvednek el.

Az állami beavatkozás második lehetősége a tanúsítvány (certification) kiadása, amellyel az állam – már a karrier elején – igazolja a szolgáltatók végzettségét, így a fogyasztók az első időszakban is információhoz jutnak a szolgáltatók tulajdonságairól. Ez jelzésre ad lehetőséget: a szolgáltatók jelezhetik végzettségüket, és ezen keresztül – közvetetten - a szolgáltatás minőségét. Amennyiben elég szoros összefüggés van a végzettség és a minőség között, akkor ez a mechanizmus teljes mértékben helyreállíthatja a társadalmi optimumot. Más esetekben azonban előfordulhat, hogy a magas minőséget előállító szolgáltatóknak túlságosan nagy beruházásra van szükségük ahhoz, hogy ne érje meg az alacsony minőséget előállítóknak álcázni magukat. Ez a túlzott jelzés akár a társadalmi jólét csökkenéséhez is vezethet.

Shapiro cikkének jelentőségét az adja, hogy elsőként mutatja be, hogyan segíthet az inputok minőségi szabályozása a minőséggel kapcsolatos morális kockázat csökkentésében. A cikk lényeges újítása a reputáció szerepének hangsúlyozása. Amennyiben erős és hatékony a reputációs mechanizmus egy szakmában, akkor ez önmagában is elég lehet a morális kockázat megszüntetéséhez. A nem tökéletes reputáció azonban azzal jár, hogy a magasabb minőségbe történő befektetés társadalmi hozamának csupán egy részét kapja meg a szolgáltató, és ezért a befektetés kisebb az optimálisnál. Ezekben a modellekben ez utóbbi hatás jelenti a szabályozói vagy önszabályozói beavatkozás indokát.

Shapiro modelljében az egyes szolgáltatók egyéni reputációja jelenti a kérdést, és a probléma az, hogy ez csak egy idő után figyelhető meg. A tanulmány rámutat arra, hogy a minőségi küszöb a társdalom szempontjából előnyös, viszont nem foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy az iparág kollektív érdeke vajon lehetővé teszi-e a hatékony önszabályozás létrejöttét. Ez utóbbi motivációját az jelentheti, ha az iparág egyfajta kollektív reputációval is rendelkezik, amely az egyéni reputációk összege, az iparági minőség átlaga. Ez rejtett, de nem explicit módon van Shapiro cikkében is: a fiatal szolgáltatók átlagos minősége értelmezhető iparági reputációként. Az iparági reputáció explicitebb kezelése azonban nyilvánvalóbbá teszi az önszabályozás motivációját: ha az iparági reputáció egy közjószág, akkor könnyen elképzelhető, hogy az egyes szolgáltatók az iparág szempontjából túl alacsony mértékben járulnak ehhez hozzá, és az SRO létrejötte javíthat ezen a közjószág problémán.

Pontosan ezt a logikát írja le **Gehrig és Jost (1995)** modellje. A modellben a vállalatok helyi monopóliumként működnek, és a fogyasztók bizonyos valószínűséggel egy idő után elköltöznek másik szolgáltató körzetébe. Az elköltözött fogyasztók nem ismerik az új körzetben működő szolgáltató által biztosított minőséget, így várakozásaik kialakításakor csak az előző szolgáltató által nyújtott minőségből tudnak kiindulni. Ezt jelenti a modellben az iparági reputáció: az új fogyasztók minden körzetben más szolgáltatóknál szerzett tapasztalataikra építenek. A fogyasztók elköltözése természetesen azzal is jár, hogy az egyes vállalatok reputációjukba történő befektetésüknek – vagyis a korábbi időszakban nyújtott minőségnek - csupán egy részét élvezik, így a befektetés elmarad az iparág szempontjából optimális mértéktől. A modellben a helyben maradó fogyasztók száma adja a reputációs mechanizmus működési hatékonyságát. Ezért javíthat az iparági profitot növelő önszabályozás a termék minőségén.

A tanulmány fő kérdése az, hogy milyen esetben célszerű önszabályozást választani a klasszikus minőségi és árszabályozás helyett. A modell fontos újítása, hogy rávilágít: az önszabályozás előnye az, hogy a piaci szereplők több információval rendelkeznek, mint a szabályozó, a hátránya pedig az, hogy az önszabályozás esetén nagyobb lesz a vállalatok piaci ereje, ami holtteher-veszteséghez vezet. A tanulmány rámutat, hogy amennyiben ugyanolyan informált a szabályozó, mint a vállalatok, akkor társdalom szempontjából célszerűbb a klasszikus ár- vagy mennyiségi szabályozást alkalmazni. Ha azonban túlságosan zajos a szabályozó rendelkezésére álló információ, akkor nagyobb társadalmi jóléthez vezet a minőség optimális szintjét biztosító önszabályozás.

A kollektív reputáció általános modelljét **Tirole (1996)** tanulmánya írta le. Modelljében egy szervezet (vagy egy szakma) kollektív reputációját modellezi. A kollektív reputáció az egyéni reputációk összességéként adódik. A kollektív reputáció akkor válik érdekes kérdéssé, ha az egyének megítélését nem csak saját, hanem szervezetük reputációja is befolyásolja. Például, ha a szakma egyik képviselőjével szerződést köt egy vevő, akkor nem tudja pontosan megfigyelni, hogy ez az ügynök hányszor csalt a múltban, de ismeri a szakma átlagos reputációját, és bizonyos valószínűséggel az is tudomására juthat, ha az adott egyén múltban nem viselkedett korrekt módon. Így az egyéni és kollektív reputáció egyszerre gyakorol hatást arra a döntésre, hogy megéri-e a fogyasztónak olyan feladatot bízni a szakmai képviselőjére, amelyben nagy szerepet játszik a bizalom.

A modell lényeges következtetése, hogy a rosszabb reputációval rendelkező szervezetekben kevésbé éri meg az egyéneknek korrektan viselkedni. Ennek az az oka, hogy a rossz reputáció miatt a vevők még az olyanokról is rosszat feltételeznek, akiről nem derült ki, hogy a múltban korrupt módon viselkedtek. Ezért az ilyen szervezetek tagjai csak a kevésbé jövedelmező munkákat kapják meg akkor is, ha sosem viselkednek korrupt módon. Ez ahhoz is vezet, hogy a rossz reputáció perzisztens az olyan szervezetekben, ahol több generációból származó személyek dolgoznak együtt. Ha egy generáció rosszul viselkedik, akkor ennek hatására a következő generációk tagjainak is kevésbé éri meg korrekt módon viselkedni, és így megmarad a szervezet rossz reputációja.

Miközben Tirole (1996) cikke nem foglalkozik közvetlenül az önszabályozással, a kollektív reputáció pontos elemzése rámutat, miért lehet fontos a reputáció javítását célul kitűző önszabályozó szervezet. A perzisztenciával kapcsolatos érvelése különösen fontos annak megértésében, hogy milyen esetekben működhetnek hatékonyan az SRO-k, bár a későbbi kutatásokban ez a dinamikus kérdés nem kapott akkora szerepet, mint amekkorát a fontossága indokolna.

Miközben Gehrig és Jost modellje is bemutatja, hogy az önszabályozás társadalmi költsége a magas piaci erő, ezt a kérdést részletesebben **DeMarzo és szerzőtársai (2005)** tanulmánya vizsgálja. A tanulmány fő újítása annak a figyelembe vétele, hogy a minőségi szabályozás hatékony működéséhez a szabályozónak – akár állami, akár SRO – költséges ellenőrzéseket kell végeznie, és ezért a teljes ellenőrzés nem lehet hatékony. DeMarzo és szerzőtársai (2005) ezért a költséges állapot-ellenőrzés (Costly State Verification, CSV) modellek, Townsend (1979) cikkén alapuló szakirodalomára épül.

Modelljük motivációját olyan iparágak jelentik, mint például a pénzpiac, ahol a fogyasztók csak költséges állapot-vizsgálat segítségével tudják megállapítani, hogy mekkora összeg jár nekik a befektetéseik után. A modellben az SRO egyértelműen az iparági szereplők érdekeit képviseli, monopóliumként viselkedik a szolgáltatók ellenőrzésének piacán. Ez értelmezhető úgy, hogy az SRO az iparági vállalatok közös tulajdonában működik, és nem saját profitjának maximalizálása a célja. Mint a következő alfejezetben bemutatjuk, a későbbi kutatások megmutatták, hogy ez a feltevés fontos a következtetések szempontjából

A modell megmutatja, hogy az árak területén versenyző szolgáltatók képesek monopóliumként viselkedni, amennyiben az iparági SRO működése monopóliummal ruházza fel az iparágat az ellenőrzés piacán. A tanulmány ezután megvizsgálja az állami szabályozó megjelenésének szerepét is. A szerzők megmutatják, hogy egyensúlyban az állami hatóság nem is végez ellenőrzéseket, de az ellenőrzés fenyegetése a tökéletes versenyzői kimenet felé mozdíthatja el az iparágat.

A modell egy morális kockázatból kiinduló dinamikus játék. Két világállapot van: az egyikben nagy nyereség jön létre a fogyasztók befektetésein, a másodikban kicsi. Ezt csak a szolgáltató tudja megfigyelni, és ő tájékoztatja a fogyasztót az eredményről, majd ennek megfelelően fizet. A játék felépítése a következő:

1. Az SRO dönt arról, hogy milyen valószínűséggel ellenőriz, mekkora büntetést alkalmaz a fogyasztókat megtévesztő szolgáltatókkal szemben, és mekkora díjat kér ezért a szolgáltatásért a fogyasztóktól. Korlátozott felelősség van érvényben, így a feltevés szerint nem lehet nagyobb a büntetés, mint amennyi a szolgáltató bevétele volt.

2. A fogyasztó az (1) lépésben megadott felügyeleti rendszert adottnak véve dönt arról, hogy részt kíván-e venni a játékban, vagy rezervációs hasznosságát választja. Ha részt vesz a játékban, akkor – mivel a szolgáltatók ezen a területen tökéletesen versenyeznek egymással – maga tehet egy ajánlatot, hogy mekkora összeget kér a két világállapotban.

3. Ha a fogyasztó belép a piacra, akkor kifizeti az SRO által meghatározott díjat.

4. A szolgáltató ezután megfigyelheti a világállapotot, majd eldönti, mit közöl a fogyasztóval.

5. Az SRO ezután az előre meghirdetett valószínűséggel megvizsgálja, hogy a valóságnak megfelelő információt adta-e meg a szolgáltató. Ha nem, akkor büntetést vet ki rá.

A modell logikája a következő. A szolgáltató igazmondását két eszközzel lehet elősegíteni: egyrészt megjutalmazhatja a fogyasztó akkor, ha bevallja, hogy a jobb világállapot következett be, másrészt a nagyobb ellenőrzési valószínűség is növeli az igazmondás

kifizetését. Amennyiben egyáltalán nem lenne ellenőrzés, akkor nem lehetne elérni az igazmondást, csak úgy, ha a fogyasztó ugyanakkora összeget kér mindkét világállapotban. Ez az összeg azonban nem lehet nagyobb az első világállapotban elkönyvelt nyereségnél, ami – reális feltevés mellett – alacsonyabb a fogyasztó rezervációs hasznosságánál. Más szóval ellenőrzés hiányában egyáltalán nem jönnének létre üzletek, és összeomlana a piac. Ez indokolja azt, hogy maguknak a vállalatoknak érdemes létrehozni az SRO-t.

A szolgáltató ösztönzési korlátja tehát akkor teljesül, ha a büntetés és a jutalom nagysága összességében elég erős az igazmondásra ösztönzésre. A szolgáltatók által létrehozott SRO úgy állapítja meg az ellenőrzési valószínűséget, hogy a korlát teljesülése mellett maximális legyen a szolgáltatók nyeresége. Ennek a döntésnek a logikája a következő. Minél alacsonyabb az ellenőrzési valószínűség, annál nagyobb jutalmat kell a fogyasztóknak fizetniük az igazmondásért, és ennek megfelelő mértékben nő a szolgáltatók nyeresége. Az optimális választás így az lesz, hogy az SRO a legalacsonyabb olyan ellenőrzési valószínűséget állapítja meg, amely mellett a fogyasztók még hajlandók az ösztönzés fenntartásához szükséges összeget megfizetni.

Az eredmények értékeléséhez meg kell vizsgálni, hogy milyen eredmény jönne létre az SRO hiányában. A szerzők a tökéletes versenyt tekintik etalonnak, amelyben a szolgáltatók mind az árak, mind az ellenőrzési valószínűségek tekintetében versenyeznek egymással, technikailag a fogyasztó dönt mindkét változóról a szolgáltatók részvételi korlátjának figyelembe vételével. Az elemzés megmutatja, hogy ebben az esetben a fogyasztók magasabb ellenőrzési valószínűséget választanak.

A másik összehasonlítási alap az olyan monopólium, amikor a szolgáltatók döntenek az árakról és az ellenőrzési valószínűségről is. A szerzők kimutatják, hogy ennek az esetnek a kimenete – gyenge feltevések mellett – megegyezik az SRO-eset kimenetével. A következtetés tehát az, hogy amennyiben az egymással versenyző iparági szereplők képesek létrehozni egy olyan ellenőrző szereplőt, amely monopóliumként viselkedik az ellenőrzés piacán, akkor ez elég a monopol-kimenet kialakulásához.

A szerzők arra a helyzetre is kitérnek, hogy mi történik az állami szereplő megjelenése esetén. Feltevések szerint az állami szabályozónak lehetősége van arra, hogy megvizsgálja azokat a szolgáltatókat, amelyeket az SRO nem vizsgált meg. Mivel az állami szabályozó kevesebb információval rendelkezik, mint az iparági szereplők által létrehozott SRO, ezért ő magasabb költséggel tudja elvégezni a vizsgálatot. A szerzők megmutatják, hogy az állami ellenőrzés által jelentett fenyegetés is elég ahhoz, hogy megnőjön az SRO ellenőrzési valószínűsége,

hiszen az állami ellenőrzés magasabb költségét a modellben végső soron az iparágnak kellene viselnie. Egyensúlyban az állami szabályozó nem is ellenőriz.

Az alfejezetben bemutatott cikkek fő jellemzőit az 3. táblázat foglalja össze:

3. Táblázat

Tanulmány	Megközelítés	Szabályozás típusa	Fő újítás	Önszabályozás hatékonysága
Leland (1979)	kontraszelekció	minőségi küszöb	önszabályozás első modellje	túl magas minőségi küszöb
Shaked és Sutton (1981)	kontraszelekció	minőségi küszöb	általános egyensúly, több szakma	túl magas minőségi küszöb
Shapiro (1986)	egyéni morális kockázat	inputszabályozás: engedélyezés és tanúsítvány	morális kockázat megjelenik	engedélyezés hatásos lehet, a tanúsítvány túl nagy befektetéshez vezethet
Gehrig és Jost (1995)	iparági reputáció	minőség szabályozása	iparági reputáció megjelenése, önszabályozás költsége és haszna a klasszikus szabályozáshoz képest	ha az SRO informáltabb, mint az állami szabályozó, az önszabályozás hatékony lehet
Demarzo és szerzőtársai (2005)	Költséges állapot ellenőrzés	Költséges állapot ellenőrzés	SRO által létrehozott piaci erő modellezése, SRO és hatóság kiegészítő volta	A minőséget ellenőrző SRO kartell-árhoz vezet. A hatóság megjelenése pozitív hatással jár.

5.2. A szabályozó működése és az intézmények

A 2000-es évek előtti cikkek nem foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy pontosan milyen ösztönzőkkel szembesül egy önszabályozó szervezet: általában azt feltételezték, hogy a vállalatok létrehozhatnak egy ilyet, amennyiben kollektív érdekük így kívánja, és az hatékonyan is működik. Ez azonban – a kartellekhez hasonlóan – az önszabályozó

szervezetek esetében sem teljesül automatikusan, hiszen egy-egy vállalatnak érdekében állhat eltérni az iparág kollektív érdekeitől.

Ezt a kérdést vizsgálja **Kranton (2003)** tanulmánya, amely arra mutat rá, hogy tapasztalati jószágok és ismételt játék esetében szükség lehet bizonyos piaci erőre ahhoz, hogy a megérje a vállalatoknak a magas minőségű termeléshez tartozó reputációt kiépíteni. Ezért a magas minőség fenntartásához a belépés korlátozására vagy az árverseny csökkentésére lehet szükség. Ez a jelenség indokolhatja azt, hogy az SRO-k ne csupán a minőség ellenőrzésével foglalkozzanak, hanem bizonyos mértékben a versenyt is korlátozhassák. A szerző bemutatja, hogy a középkorban Európában és a Közel-Keleten működő céhek és a modern amerikai szakmai szövetségek is ilyen módon működtek: egyszerre foglalmaztak meg minőségi követelményeket a szakma művelőivel szemben, és a versenyt is korlátozták.

A szerző modellje azt vizsgálja meg, hogy milyen esetekben tartható fenn olyan részjáték tökéletes Nash-egyensúly, amelyben minden vállalatnak megéri magas minőségű terméket előállítani. Kulcsfeltevés, hogy a fogyasztók várakozásai teljesen racionálisak: arról a vállalatról tételezik fel, hogy magas minőségű terméket gyárt, amelynek megéri ezt a reputációt kiépítenie. Amennyiben túlságosan erős a verseny, akkor az egyensúly nem tartható fenn, mert az egyes vállalatoknak megéri ideiglenesen alacsonyabb árat kérni a hosszú távon fenntarthatónál, hogy ezzel növeljék részesedésüket. Mivel minden vállalat így gondolkodik, a hosszú távú, magas minőséggel jellemezhető egyensúly nem marad fenn, ha elég erős a verseny.

A tanulmány világossá teszi, hogy nem éri meg automatikusan a magas egyensúlyt biztosító stratégiát folytatni az összes vállalatnak amennyiben ez a stratégia nem jár elég nyereséggel. Az önszabályozás tehát nem működőképes amennyiben nem biztosít minden vállalat számára megfelelő nyereséget. Ez a tanulmány a korábbiaknál élesebben mutat rá arra, hogy az önszabályozás hatékony működése jelentős piaci erőt követel meg.

Az előző alfejezetben bemutatott tanulmányokban és Kranton (2003) cikkében is automatikus volt az a feltételezés, hogy az SRO, mint az iparág vállalatai által létrehozott szerv egyértelműen az iparági összprofit maximalizálására törekszik. Ez azonban nem feltétlenül igaz. Az SRO, mint az állam által is elismert, és bizonyos társadalmi célok megvalósításáért is felelős szerv azonban más célfüggvénnyel is rendelkezhet. Núñez (2001) és Núñez (2007) tanulmányaiban például az SRO célja saját reputációjának kiépítése. A modellekben a reputáció kiépítése annak bizonyítását jelenti, hogy az SRO hatékonyan működik, alacsony költséggel tudja ellenőrizni a vállalatokat. Miközben nem világos, hogy miért éppen ezt a

célfüggvényt követné egy ilyen szervezet, a tanulmányok fontos következtetésekkel szolgálnak arról, hogy mennyire eltérő eredményekhez vezethet, ha az SRO nem a vállalatok ügynökeként jár el.

Az ilyen elemzések fontos előnye az is, hogy az önszabályozó és a klasszikus szabályozó hatóság viszonyának vizsgálata gazdagabb lehet, mint abban a megközelítésben, ahol az SRO a profitot, a hatóság pedig a profit és a fogyasztói többlet valamilyen súlyozott összegét maximalizálja. Amennyiben a két szabályozó célfüggvénye között jelentősebb eltérés mutatkozik, érdekessé válnak például olyan kérdések, hogy a két típusú szabályozó együttes működése helyettesíti vagy kiegészíti egymást.

Núñez (2001) modellje három alapvető feltevésre épül. Először is, az SRO a megbízó szerepét játssza egy olyan morális kockázat problémában, ahol a vállalatok (az SRO tagjai) az ügynökök, akik döntenek a termék minőségéről. Másodszor, az SRO célfüggvénye az, hogy minél jobb reputációt alakítson ki a fogyasztók szemében. Harmadszor, az SRO-k legtöbbször olyan iparágakban működnek, amelyekben a fogyasztók a termék minőségét csak a termék megvásárlása után vagy még azután sem tudják megfigyelni.

Ennek szellemében a szerző egy hiányos információs dinamikus játékot épít. A modellben az ügynök dönt a termék minőségéről: a jobb minőség költsége magasabb. A megbízó (az SRO) arról dönt, hogy mennyi erőforrást szánjon a vállalatok ellenőrzésére, és hogy felfedje-e az eredményt, ha azt tapasztalja, hogy alacsony minőségű terméket állított elő a vállalat. Az SRO két típusba tartozhat: alacsony vagy magas költséggel tudja ellenőrizni a termékek minőségét. Célja a reputációépítés: ezt úgy értelmezi a szerző, mint a fogyasztók elképzelését arról, hogy milyen valószínűséggel alacsony költségű az SRO.

A fogyasztók a modellben egyedül azt figyelhetik meg, hogy hány vállalatról derül ki, hogy az elvártnál rosszabb minőségű terméket állított elő. Ezen megfigyelésekből a Bayes-szabály alapján alakítják elképzelésüket az SRO típusáról. Ezért az SRO mindig nyilvánosságra hozza vizsgálata eredményeit, ha ez javítja a reputációját.

A modellezés során az egyik kulcskérdés az, hogy valóban reputáció-nyereséget hoz-e az SRO-nak az alacsony minőséget kimutató vizsgálatok eredményének nyilvánosságra hozása. A szerző kimutatja, hogy amennyiben a minőség endogén módon határozódik meg, akkor ez nem egyértelmű. Egyrészt a nagyobb mértékű ellenőrzés növeli a visszaélések felfedezésének a valószínűségét. Másrészt az intenzívebb ellenőrzés hatására csökken a vállalati visszaélések száma. Amennyiben az első hatás erősebb, akkor a hatékonyabb SRO több visszaélést fedez

fel, és így a sok nyilvánosságra hozott visszaélésből arra következtethetnek a fogyasztók, hogy az SRO hatékony; az esetek nyilvánosságra hozása javítja az SRO reputációját.

Amennyiben azonban a második hatás az erősebb, akkor a hatékonyabb szabályozó intenzívebb ellenőrző tevékenysége kevesebb visszaélést leplez le a visszaélések alacsony száma miatt. Így a kevésbé hatékony szabályozó fedez fel több visszaélést, és ezért ha egy szabályozó sok visszaélést hoz nyilvánosságra, akkor arra következtethetnek a fogyasztók, hogy alacsonyabb hatékonyságú.

A modell előrejelzése ezért az, hogy az első esetben a hatékony szabályozó képes jelezni a típusát a magasabb számú nyilvánosságra hozott esettel, így szeparáló egyensúly jön létre. A második esetben azonban a több nyilvánosságra hozott visszaélés éppen hogy csökkenti a szabályozó reputációját, így elvegyítő egyensúly alakul ki: egyik szabályozó sem hoz nyilvánosságra egyetlen visszaélést sem.

A modellben az, hogy az SRO képes-e hatással lenni a vállalatok minőségére, attól függ, hogy a szerző milyen típusú szekvenciát feltételez: szimultán dönt-e a szabályozó a vállalatokkal (Cournot) vagy pedig a szabályozó a vállalatok előtt hoz döntést (Stackelberg).

A modell további specialitása, hogy egy kevert szabályozói környezetet is vizsgál, ahol párhuzamosan létezik az SRO és egy állami szabályozó hatóság, amely szintén a minőséget felügyeli. Ekkor három kimenet lehetséges: (1) az SRO önként nyilvánosságra hozza a visszaélést, (2) az állami felügyelet hozza nyilvánosságra vagy pedig (3) a visszaélés nem lesz nyilvános. Az állami szabályozó jelenléte egyrészt közvetlenül csökkenti a visszaélések optimális számát, másrészt a Stackelberg esetben az állami ellenőrzés fenyegetése az SRO-t is gyakoribb ellenőrzésre ösztönzi, mert így javul a minőség és csökken annak a valószínűsége, hogy az állami ellenőrzés csalást tár fel, ami rontaná az SRO reputációját. Ez a hatás csak az ellenőrzések számára vonatkozik és nem a visszaélések nyilvánosságra hozására.

Núñez (2007) tanulmányának megközelítése rokon az előző tanulmányéval, de azt is megvizsgálja, hogy milyen hatással van a hatékonyságra, ha a vállalatok korrumpálhatják az önszabályozó szervezetet. Ez a modellben azt jelenti, hogy az alacsonyabb minőséget gyártó, és az ellenőrzés során „lebukó” vállalatok pénzt fizetnek a szabályozónak, hogy ne fedje fel a vizsgálat eredményét, és hogy ilyen módon ne kelljen a fogyasztói bizalom elvesztésének vagy külső jogi szankciók magas költségeit elszenvedniük. Akkor fogadja el az SRO a korrupciós ajánlatot, ha az így kifizetett összeg nagyobb, mint a nyilvánosságra hozásból származó reputáció-nyereség.

A korrupció lehetősége a szeparáló egyensúly esetében jelenthet problémát, hiszen elképzelhető, hogy a vállalattól megszerezhető járadék nagyobb, mint a potenciális reputációnyereség. A vállalat attól való félelmében fizet a szabályozónak, hogy valamilyen külső büntetéssel szembesül: minél nagyobb tehát ez a külső büntetés, annál nagyobb valószínűséggel alakul ki korrupció.

A külső büntetés nagysága befolyásolja a szabályozó alkupozícióját is. Ha ez nem túl nagy, akkor korrupció mellett kevésbé intenzív az ellenőrzés és nagyobb a visszaélések aránya, mint a korrupciómentes egyensúlyban. Ha azonban nagy a külső büntetés, és így jó a szabályozó alkupozíciója, akkor a vállalattól kapott korrupciós összeg magasabb lehet, mint a reputációnövekedésből származó nyereség, és nagyobb erőfeszítést tesz a vállalat csalásainak felderítésére – és az ebből származó korrupciós járadék megszerzésére – mint a korrupciómentes esetben.

A következtetés tehát az, hogy a korrupció lehetősége – bizonyos esetben – növelheti a csalás, és csökkentheti az ellenőrzés valószínűségét. Ezzel együtt még a korrump SRO is jobb lehet, mint ha egyáltalán nincs önszabályozás, mert a korrupcióból származó járadék megszerzése valamekkora ösztönzést jelent számára az ellenőrzésre, ami csökkenti a visszaéléseket. A jólétre gyakorolt hatás azonban nem egyértelmű, mert maga az ellenőrzés is költség.

Miközben Núñez modelljeiben eléggé esetlegesnek tűnik az SRO célfüggvénye, az ilyen jellegű célfüggvények jobban megérthetők olyan keretben, amikor több SRO versenyez egymással; ilyen helyzetben valóban azok az SRO-k szerezhetnek nagyobb részesedést, amelyek hatékonyabban tudják ellenőrizni a hozzájuk tartozó vállalatokat. **Caglio és Pescatori (2008)** már olyan modellt épített, amely explicite vizsgálta versenyző SRO-k működését.

Caglio és Pescatori (2008) modellje a DeMarzo és szerzőtársai (2005) által épített költséges állapot-vizsgálaton alapuló modell az értékpapírpiacra. Tanulmányuk középpontjában az a kérdés áll, hogy amennyiben egy iparágban több SRO is jelen van, akkor az SRO-k közötti verseny hogyan hat (1) az ellenőrzés és szerződések kikényszerítésének a szintjére, valamint ezen keresztül a (2) bróker-befektető kapcsolatra és a befektetők részvételére.

A fő példa és a modell motivációja az USA értékpapír piaca, ahol háromszintű szabályozás van érvényben. A SEC (Securities and Exchange Commission, állami szabályozó hatóság) szabályozza a piacokat és az SRO-kat is. Az SRO-k maguk a különböző tőzsdék. Ezek a tőzsdék felügyelik a bróker-befektető kapcsolatokat, ahol a brókerek és brókercégek SRO

tagok. Az SRO-k felügyeleti jogait törvények szabályozzák. Az SRO-k egymással is versenyeznek a nagyobb forgalomért, és ezért kérdés, hogy a verseny az ellenőrzési valószínűség csökkenéséhez vezet-e.

A szerzők egy statikus modellt építenek, ahol két SRO verseng a nagyobb forgalomért. Az SRO-k döntenek az ellenőrzésre szánt erőforrásokról, a büntetések mértékéről és megállapítják a tranzakciós díjakat. A modell összetettebben modellezi az SRO-k belső működését, mint például DeMarzo és szerzőtársai (2005) alapmodellje: az SRO-k itt nyereségorientált szervezetek és nem az iparági szereplők közös tulajdonában vannak. A megbízók kockázatmentes befektetők, az ügynökök pedig a brókerek, azonban a megbízók nem tudják megfigyelni a tranzakciók pénzáramlásait. A brókerek hamis jelentéseket adhatnak le a pénzáramlásokról, amivel maximalizálják a profitjukat. A szerzők egyszerűsítésként azt feltételezik, hogy mindegyik brókert csak egy befektető bízta meg egy fix keresési költség kifizetése után és mindegyik bróker csak az egyik tőzsdén kereskedik. A vizsgálatot az az SRO végzi, ahol a kereskedés történt és ő szabja ki a büntetéseket is az esetleges csalások után.

Elsőként azt az esetet vizsgálják, amikor befektetők tökéletesen képesek megfigyelni az ellenőrzés technológiáját, ami azt jelenti, hogy tisztában vannak azzal, hogy a brókerek milyen ösztönzőkkel szembesülnek az ellenőrzést illetően, ezért optimális szerződéseket tudnak kötni velük. Ebben az esetben a verseny az SRO-k profitját a nulla felé közelíti, amire azok az ellenőrzés csökkentésével reagálnak. Ekkor a brókerek profitja növekszik, míg a befektetők profitja csökken.

Másodikként a befektetők bizonytalanok az ellenőrzés technológiájával kapcsolatban. Ezért nem tudnak optimális szerződéseket kötni a brókerekkel, mert nem ismerik azok ösztönzőit. Itt az SRO-k közötti verseny növeli a csalás esélyét és csökkenti a befektetői részvételt, ahhoz az esethez képest, mint amikor monopol SRO van a piacon.

Összességben tehát Caglio és Pescatori (2008) modellje explicit módon profitmaximalizáló SRO-kat, tőzsdéket vizsgál. A fő következtetés az, hogy ez a fajta verseny a káros a jólét szempontjából, mert a tőzsdék az ellenőrzés intenzitásának csökkentésével szereznek piacot (race to the bottom). A modell szerint ez a negatív kimenet nem következne be, amennyiben egy „monopol” SRO működne az iparágban. Az eredmények nem változtak meg akkor sem, ha megváltoztatták a befektetők heterogenitására vonatkozó feltevést, vagy ha „szofisztikáltabb”, stratégiaileg viselkedő befektetőket tételeznek fel.

Reiffen és Robe (2011) cikke külön is megvizsgálta azt a kérdést, hogy mi a különbség a saját érdekeit követő profitorientált és az iparági összprofitot maximalizáló SRO-k (vagyis amikor az SRO az iparági szereplők közös tulajdona) viselkedése között. A modell kontextusa itt is az értékpapírpiacon, ahol mind nyereségorientált, mind a tagok tulajdonában lévő tőzsdék működnek. Ez a modell szintén a DeMarzo és szerzőtársai költséges állapot-ellenőrzési modelljéből indul ki, és kiterjeszti azt a heterogén vagyonnal rendelkező ügynökök jelenlétével is.

A közös tulajdonú SRO az ügynökök jövedelmét, míg a nyereségorientált SRO a részvényeinek az értékét maximalizálja. Mivel a nyereségorientált SRO-t kevésbé foglalkoztatja az ügynökök profitja, ezért magasabb büntetéseket vet ki és nagyobb ellenőrzést folytat a visszaélések felderítése érdekében. A nyereségorientált SRO számára emellett – a gyakoribb ellenőrzéseknek köszönhetően – jobban megtérül az ellenőrzés egységköltségét csökkentő innovációk bevezetése is. Az eredmény logikája az, hogy míg egy közös tulajdonban álló SRO azt a minimális ellenőrzési szintet választja, ami még összhangban van a fogyasztói részvétellel, addig a nyereségorientált SRO azt a maximális ellenőrzési szintet választja, ami még összhangba hozható az ügynökök részvételével.

Homogén ügynökök esetén az egyensúlyi helyzetben nincsenek visszaélések, amely eredmény ellentmond a tapasztalatoknak. Ezért a szerzők feltételezik az ügynökök heterogén vagyoni helyzetét, ami a modellben értelmezhető heterogén termelékenységgé is. Az alacsonyabb vagyonú ügynökök nagyobb valószínűséggel adnak le a valóságnál jobb állapotot mutató eredményeket. A két típusú SRO eltérő módon reagál a heterogén ügynökök jelenlétére, elsősorban azért, mert a közös tulajdonban lévő SRO preferenciáira hatással van az, hogy az ügynökök preferenciái eltérőek, míg ez nem befolyásolja a nyereségorientált SRO célfüggvényét. A tanulmány megmutatja, hogy heterogén ügynökök esetében – az alapmodellel ellentétben – mindkét típusú SRO esetében optimális bizonyos mértékű csalást elnézni, ez az arány azonban nagyobb a közös tulajdonban lévő SRO esetében. Az eredmény logikája megegyezik a homogén esettel.

A tanulmány vizsgálja az állami szabályozás és az SRO párhuzamos működésének hatását is. DeMarzo és szerzőtársai (2005) tanulmánya rámutatott arra, hogy a közös tulajdonban lévő SRO ellenőrzési gyakoriságát növeli az állami ellenőrzés fenyegetése. Reiffen és Robe (2011) azonban felhívja a figyelmet arra, hogy ez a fenyegetés nem számít a nyereségorientált SRO-k esetében, mert azok ellenőrzési valószínűsége már a fenyegetés hiányában is elég magas.

Az állami szabályozó és az iparági önszabályozó működését mélyebben megérthetjük, ha magát a szabályozást nem egy egyszeri, abban a pillanatban végrehajtott döntésnek tekintjük, hanem a valósághoz közelebb álló módon egy folyamatként tekintünk rá. Miközben a törvényhozó megállapíthat általános szabályokat, a hatóságnak vagy az SRO-nak kell kidolgoznia annak részletes végrehajtását. Mivel itt reziduális döntési jogról van szó, **Grajzl és Murrell (2007)** szerint természetes modellkeretet jelent a Grossman és Hart (1986) tanulmányban kidolgozott hiányos szerződések elmélete. Ebben a keretben endogén módon vizsgálható az állami szabályozó és az SRO reziduális döntései közötti választás. Az ösztönzésből kiinduló modellekhez hasonlóan alakul tehát az önszabályozás hasznaival és költségeivel kapcsolatos átváltás. Az önszabályozás haszna – a központi szabályozással szemben – az, hogy az iparági szereplők jobb informáltságának köszönhetően alacsonyabb költséggel módosítható, így rugalmasabb. Az önszabályozás költsége pedig az, hogy az iparági szereplők nagyobb súllyal veszik figyelembe a saját érdekeiket, mint ahogy az társadalmilag optimális lenne.

A modell három fő paramétere a bizonytalanság, a fogyasztók és a termelők érdekei közötti eltérés (a polarizáció) és a kormányzat populizmusa, amit azzal a modelleznék a szerzők, hogy milyen súlyt kapnak a kormányzati döntések során a fogyasztók érdekei. A fő eredmények a következők. Egyrészt, ha nagyobb a bizonytalanság, akkor nagyobb valószínűséggel optimális társadalmi szempontból az önszabályozás, mert ekkor a rugalmasság nagyobb értéket jelent. A fogyasztók és termelők érdekei közötti nagyobb eltérés viszont a központi szabályozás mellett szól, hiszen ilyenkor az önszabályozás jelentette részrehajlás túlságosan nagy társadalmi költséggel jár. Végül a populistább kormányzat is az önszabályozás mellett szól, mert ekkor a termelők önzése kiegyenlíti azt, hogy a kormányzati szabályozás túlságosan nagy súlyt rendel a fogyasztók érdekeihez.

Ez utóbbi arra is rámutat, hogy a kormányzat által kiválasztott szabályozási mechanizmus nem feltétlenül egyezik meg a társadalmilag optimálissal. Miközben a kormányzat választására is hasonló irányú hatással van a nagyobb bizonytalanság vagy a nagyobb polarizáció, a kormányzat populizmusa növeli annak valószínűségét, hogy centralizált szabályozást hozzanak létre. A modell felépítése a következő.

0. Az nulladik időszakban a kormányzat meghatározza a szabályozás intézményrendszerét, vagyis hogy állami szabályozó vagy SRO hajtja-e végre a szabályokat

1. A kormányzat törvényt hoz az iparág működésének kereteiről.

2. Ez a törvény azonban hiányos: nem tud felkészülni a jövőben várható társadalmi, gazdasági változásokra. Az is bizonytalan, hogy milyen módon hajtják végre: az angolszász jogrendszerben például nem számítható ki tökéletesen, milyen módon befolyásolja a bíróságok tevékenységét a törvény. Ezt a modellt egy véletlen sokként kezeli; a sok után optimális lehet megváltoztatni a szabályozást.

3. Az illetékes szabályozó megváltoztathatja a szabályokat. Ez a változtatás költséges, és az önszabályozás esetében a költség alacsonyabb.

4. Megtörténnek a kifizetések

A modell kulcsa a második lépés. Ekkor vagy a kormányzat preferenciáit képviselő központi szabályozó, vagy az iparági szereplők döntenek a szabályozás változásának irányáról és nagyságáról. Lényeges azonban az is, hogy a politikai folyamat valós működésének megfelelően ebben a lépésben is lehetőség van alkura. Akár az állam, akár az önszabályozó szervezet hozza meg a döntést, növelheti a kifizetését, ha újratárgyalja a másik féllel, hogy mi történjen. A tulajdonjogi elméletnek megfelelően a szabályozási rendszer elsősorban az újratárgyalás status quo pontjait befolyásolja.

A szerzők két esettanulmány során mutatják be a modell empirikus relevanciáját. Az első példa az angolszász és a kontinentális rendszer közötti különbség. Több tanulmány bizonyítja, hogy az angolszász jogrendszerben gyakoribb az önszabályozás.

A szerzők érvelése szerint a centralizált kontinentális rendszerben mind a központi, mind az önszabályozás esetében nagyobb a szabályozás utólagos megváltoztatásának a költsége. Ezért az önszabályozás haszna – a nagyobb rugalmasság – kisebb a kontinentális jogrendszer mellett, hiszen a nagy költség miatt úgyszólván kis változtatásra kerül sor. Másik oldalról az önszabályozás költsége – az önszabályozó elfogultsága – feltehetőleg hasonló a két jogrendszerben. Ebből következően az önszabályozás vonzóbb alternatívát jelent az angolszász jogrendszerrel rendelkező országokban.

Az eredményeket multinomiális probittal is megvizsgálják a szerzők az alkohollal kapcsolatos szabályozás példáján. Eredményeik megerősítik a hipotézist: az angolszász jogrendszerű országokban – hasonló méretű és fejlettségű kontinentális jogrendszerű országokhoz képest – nagyobb az önszabályozás előfordulási gyakorisága.

Az elemzésben a volt szocialista országok jelentik az egyetlen kivételt. Ezekben az országokban kifejezetten alacsony az önszabályozás aránya, különösen, ha tekintetbe vesszük kontinentális jogrendszerüket. Ezt azzal magyarázzák a szerzők, hogy az átmenet időszakában erősen populista kormányok kerültek hatalomra, és az önszabályozásban való

tapasztalatlanság azzal is járt, hogy az önszabályozás információs előnye sem lett volna túl nagy.

A másik empirikus példa az amerikai progresszív korszak és a New Deal összehasonlítása. A 19. század végi progresszív korszakban nagy volt a központi szabályozás szerepe, a New Deal-el viszont megerősödtek az önszabályozó intézmények. Ezt a szerzők két tényezővel magyarázzák. Egyrészt a progresszív korszakot alapvetően stabilitás jellemezte, a nagy válságot követően viszont felerősödött a bizonytalanság. Másrészt a progresszív korban nagyobb volt az érzékelt ellentét a vállalatok és a fogyasztók között, mint a New Deal során, amikor közös cél volt a válságból való kilábalás. Az alfejezetben bemutatott tanulmányokat a következő táblázat foglalja össze.

4. Táblázat

Tanulmány	Megközelítés	Szabályozó célfüggvénye	Fő eredmény
Kranton (2003)	Dinamikus játék	iparág összprofitja	A magas minőségű egyensúly eléréséhez a verseny korlátozására lehet szükség
Núñez (2001)	Dinamikus játék	SRO reputációja	A szabályozó túl keveset ellenőriz, és nem hozza mindig nyilvánosságra az ellenőrzés eredményét; ezen segít, ha párhuzamosan működik szabályozó hatóság is
Núñez (2007)	Dinamikus játék, korrupció lehetősége	SRO reputációja	Ha a vállalat korrumpálhatja az SRO-t, az csökkentheti az ellenőrzés valószínűségét. De a korrump SRO is jobb annál, ha nincs SRO.
Caglio és Pescatori (2008)	Költséges állapot-ellenőrzés	SRO profitja	Több nyereségorientált SRO versenye túl alacsony ellenőrzéshez vezet a monopol SRO-hoz képest
Reiffen és Robe (2011)	Költséges állapot-ellenőrzés	SRO profitja vagy az iparág összprofitja	A nyereségorientált SRO optimálisához közelebbi gyakorisággal ellenőriz
Grajzl és Murrell (2007)	Tulajdonjogi elmélet	iparági összprofit	A nagyobb bizonytalanság, az érdekek kisebb polarizációja és a kormányzat erősebb populizmusa az SRO mellett szól az állami szabályozóval szemben.

5.3. Az önszabályozás speciális formáinak modellezése

Az előző alfejezetekben bemutatott modellek általánosabb formában kezelik az önszabályozást, maga az önszabályozás pedig többnyire valamilyen absztrakt minőség szabályozására vonatkozik. Caglio és Pescatori (2008) valamint Reiffen és Robe (2011) tanulmányai jelentettek ez alól kivételt, amelyek kifejezetten a pénzügyi piacokkal foglalkoztak és a tőzsdék modellezését tűzték ki céljukul. Ebben az alfejezetben olyan modelleket mutatunk be, amelyek az önszabályozás további speciális formáit vizsgálják.

5.3.1. Biztosítók önszabályozása

A pénzügyi szolgáltatók önszabályozása alapvető jellegét tekintve nem tér el az önszabályozás általános modelljétől, hiszen ebben az esetben is minőségi problémáról van szó, és az egyes szolgáltatók által nyújtott rossz minőségű szolgáltatás az iparági reputáció romlásával jár.

A minőség azonban speciálisan értelmezhető a pénzügyi szolgáltatásoknál, a legtöbb modellben azt jelenti, hogy őszintén viselkednek-e a szolgáltatók az ügyfelekkel, ahogy ezt Demarzo és szerzőtársai (2005), Caglio és Pescatori (2008) valamint Reiffen és Robe (2011) modelljeiben láthattuk. A minőség ellenőrzése ezekben a modellekben a világhelyzet ellenőrzését jelenti, vagyis azt kell megvizsgálni, hogy mekkora összeg jár az ügyfeleknek a befektetésük után. Ezért természetes ebben a környezetben a költséges állapot ellenőrzési modellek alkalmazása. Emellett fontos szerepet kapnak a tőzsdék működésével kapcsolatos tapasztalatok is ezekben a modellekben, hiszen a tőzsdék versenyezhetnek egymással és célfüggvényük is különböző lehet attól függően, hogy milyen tulajdonban vannak.

Andersson és Skogh (2003) cikke egy másik pénzügyi iparágat, a biztosítások esetében vizsgál egy reputációra épülő modellt. A biztosítás erősen tapasztalati jószág, mivel a minőség csak bizonyos események bekövetkezése után derül ki, ráadásul ezeknek az eseményeknek kicsi a valószínűsége. A szerzők a reputációt egy több időszakos játék keretei között elemzik, ahol a biztosítók hosszú életűek, viszont a biztosítottak jellemzően csak rövidebb periódusokra akarnak szerződést kötni.

Kár esetén a biztosító – alacsony költséggel – ellenőrizheti, hogy megtette-e az elvárható erőfeszítést az ügynök, de a vizsgálat csak bizonyos valószínűséggel vezet eredményre. A szerzők azt feltételezik, hogy ezeknek a szerződéseknek a kikényszerítése túlságosan

költséges lenne egy bíróság által. Egyrészt a bírósági eljárásnak adminisztratív költségei vannak, másrészt a bíróság csak a leírt szerződésből tud kiindulni, ezért könnyen félreinterpreteálhatja azt, mivel nem tudja figyelembe venni az implicit szabályokat. Így az válik lényegesebb kérdéssé, hogy mennyire jóindulatúan állnak a biztosítók az ügyfelekhez – nagyvonalúak-e abban az értelemben, hogy mindig kifizetik a kárt, amennyiben nem tudják bizonyítani, hogy gondatlan volt-e az ügyfél. A biztosítók kialakíthatnak reputációt arra vonatkozóan, hogy nagyvonalúan viselkednek.

A biztosítási piacot a Bertrand verseny keretei között is vizsgálják, ahol a biztosítóknak nincsenek kapacitás korlátai és nincs termékdifferenciálás. Exogén eseményként a biztosítók egy része minden időszakban „megbolondulhat”, és ilyenkor egyik ügyfelének sem fizet. Ha egy biztosító csődbe megy valamilyen valószínűséggel, akkor ennek externális költségei vannak a többi biztosítóra nézve is, mert ilyenkor költségesen jelezniük kell a fogyasztóknak, hogy ők nagyvonalúak. Ezért a játék első lépése, hogy a biztosítók kampányt folytatnak azért, hogy bizonyítsák a hitelességüket, majd a második lépésben kötik meg a szerződéseket. Ebben az esetben az új belépők számára a hitelesség bizonyításának ugyanolyan költségei vannak, mint a bent lévők számára, mivel nem hiányos információs a játék.

Egy másik megoldás lehet, amikor a biztosítók létrehoznak egy szervezetet, a CSB-t (Claim Settlement Board), amely egy magán bírósággént működik, és amely eldönti a vitás helyzeteket, illetve kialakítja az ehhez tartozó kompenzációs standardokat. A CSB képes megfigyelni a biztosítók szándékait, illetve a biztosítottak erőfeszítéseit, ezért egy külső szereplővel (bíróság, kormányzat) szemben információs előnyben van. Ezen túl a biztosítóknak egy bizonyos összeget kell befizetniük a CSB számára, amellyel egy tartalékot képeznek a csődök esetére. Azonban ez a „kampányköltség” alacsonyabb, mint a versenyző esetben, ugyanakkor megoldja a kollektív reputációs problémát az iparág számára. A CSB a biztosítók többségi szavazása alapján hozza meg döntéseit.

Másik oldalról a CSB az iparági profitot maximalizáló módon viselkedik, és hatékony eszközökkel rendelkezik a verseny korlátozására, mert hatékony megoldást kínál az alacsony árakat elkérő biztosítók megbüntetésére. Igaz, hogy egy olyan biztosító, amely lejjebb viszi az árait, megszerezheti az összes fogyasztót, de ebben az esetben a CSB arra kényszerítheti ezt a biztosítót, hogy minden – jogos vagy nem jogos – követelést fizessen ki. Ha erre számítanak az ügyfelek, akkor nem tesznek semekkora erőfeszítést, és ez a fenyegetés – enyhe feltételek mellett – ahhoz vezet, hogy veszteségessé válik a monopolártól való eltérés.

Az új belépőket pedig képes elrettenteni a belépéstől a magas reputáció kiépítésével, illetve az árak csökkentésével. Ezt egyrészt azért teszi, hogy csökkentse a csődök számát, másrészt hogy magasan tartsa az elérhető járadékot a bent lévők számára.

A szerzők felhoznak lehetséges ellenérveket is, amikor nem egyértelmű, hogy egy CSB jól működő kartelt képes fenntartani. Ilyen az az eset, amikor több ilyen testület is működik egy iparágon belül⁷, illetve egy teljes iparágat lefedő CSB-nek érdeke is lehet a hatékonyság fenntartása⁸. Továbbá hangsúlyozzák, hogy amennyiben a bíróságoknál valóban túlságosan költséges a szerződések kikényszerítése, akkor a CSB léteire szükség lehet az iparág létezéséhez is. Ezért arra jutnak, hogy az államnak elsősorban járadék újraelosztó szerepe lehet a fogyasztók javára, illetve támogathatja az új belépőket a biztosítási piacokra.

5.3.2. Önkéntes megállapodások

A környezetvédelem és károsanyag kibocsátás szabályozásával kapcsolatban gyakran az ún. önkéntes megállapodások (voluntarily agreement, VA) jelentik a klasszikus szabályozás alternatíváját. Önkéntes megállapodások alatt többféle szabályozási formát is érthetünk attól függően, hogy mi a vállalatok és az állami szabályozó szerepe a folyamatban. Az OECD (1999) csoportosítása alapján az önkéntes megállapodások három fő fajtáját különböztethetjük meg:

(1): **Egyoldalú megállapodásoknak** nevezhetjük azokat az eseteket, amikor maguk a szennyezők döntenek úgy, hogy elindítanak valamilyen környezetjavító programot (unilateral agreements, UA). Ezek a típusú önkéntes megállapodások azok, amelyek a leginkább megfeleltethetők az előzőekben bemutatott önszabályozásnak.

(2): Az **állami önkéntes programokba** azokat a megoldásokat soroljuk, amikor az állami szabályozó hatóság kidolgoz egy környezetvédelmi keretrendszert vagy meghatároz bizonyos standardokat, amelyhez a vállalatok önkéntes módon csatlakozhatnak (public voluntary programs, PVP).

(3): A **tárgyalásos megegyezések** esetén az állami szabályozó hatóság tárgyalásokat folytat az iparági szereplőkkel és közösen alkotnak meg egy keretrendszert, illetve határoznak meg standardokat (negotiated agreements, NA).

---

⁷ Caglio és Pescatori (2008) tanulmánya példa egy hasonló esetre.

⁸ Núñez (2001) tanulmányában a társadalmi jólétet maximalizáló SRO-t találhatunk és a cikk ennek az esetnek a kimeneteit vizsgálja.

Mint az előző alfejezetben láttuk, az önszabályozás általános jellemzőivel foglalkozó szakirodalom elsősorban valamilyen minőségi szabályozásból indul ki, és olyan modelleket használ, amelyben a magasabb minőség és reputáció az iparág egészének érdekében áll; ez adja az önszabályozás motivációját. Az önkéntes megállapodások irodalma azonban elsősorban a környezetszennyezés csökkentésének kérdését vizsgálja, amely alapvetően nem érdeke az iparág egészének⁹. Így az önszabályozás motivációját csak valamilyen állami szabályozás bevezetésének a fenyegetése adhatja.

A környezetvédelmi szabályozásnak ez a jellemzője meghatározza a modellek jellegét is, hiszen kulcskérdéssé válik ennek a fenyegetésnek a jellege és mértéke. A legtöbb modell ezért tartalmaz egy olyan részt, amely klasszikus szabályozáshoz tartozó intézkedések – például kvóták – bevezetésének a valószínűségét modellezi. Ilyen eszközöket tipikusan a törvényhozás vezethet be, és a bevezetés valószínűségére hatással van az iparági illetve a fogyasztói vagy zöld lobbizási tevékenysége is. A politikai folyamat működésének modellezése ezért kulcskérdése ezeknek a modelleknek, és az eredmények igen érzékenyek tűnnek arra, hogy pontosan milyen módon fogja meg a modell ezt a folyamatot.

Az önkéntes megállapodások szakirodalmában – az önszabályozás eddig bemutatott általános irodalmához hasonlóan – annak alapján is csoportosítható, hogy mennyiben részletezi az önszabályozó szervezet belső működését. Az irodalom egyik részében a szabályozó hatóság szemszögéből közelítik meg a problémát és arra a kérdésre keresik a választ, hogy az önkéntes megállapodás, illetve annak valamelyik formája, milyen feltételek teljesülése mellett járhat nagyobb társadalmi többlettel, mint a klasszikus állami szabályozás (pl. kötelező mennyiségi kvóta, adózás). Az irodalom másik része az önkéntes megállapodás fenntarthatóságára összpontosít.

5.3.3. Társadalmi jóléti modellek

A következő tanulmányokban közös tulajdonság, hogy a szabályozó hatóság célfüggvénye valamilyen társadalmi jóléti függvény, amely a károsanyag kibocsátástól függ. Azonban a hatóság nem képes elérni a leghatékonyabb eredményt, jellemzően valamilyen típusú politikai korlát miatt. Ezek a korlátok lehetnek exogén módon adottak (pl. Sergerson és Micelli, 1998: költséges szabályozás) vagy pedig endogén módon határozódnak meg (lobbizásos modellek).

---

⁹ Az alacsony környezetszennyezés is értelmezhető lehet egyfajta minőségként, vagy iparági reputációként. Amennyiben ez a hatás elég erős, akkor elvben ez a probléma is értelmezhető az előző alfejezetekben bemutatott modellekkel is.

Az önszabályozás tehát legfeljebb egy második legjobb megoldás, amelyre nem lenne szükség, ha nem léteznének ezek a politikai korlátok.

Segerson és Micelli (1998) az elsők között modellezte az önkéntes megállapodások társadalmi hasznait és költségeit. A tanulmány fő kérdése az, hogyan befolyásolja a vállalatok önszabályozásának hatékonyságát a kormányzat által választott ösztönzési módszer, vagyis az, hogy csupán fenyegetéssel vagy a fenyegetés és a költségmegosztás kombinációjával igyekszik rávenni a kormányzat a vállalatokat az önkéntes megállapodás kialakítására.

Modelljünkben a hatóság a szennyezést akarja csökkenteni és ezt elérheti kötelezően előírt szabályozással és önszabályozással egyaránt. A szabályozó szempontjából az önszabályozás kevésbé költséges, azonban a vállalatok csak akkor mennek bele az önszabályozásba, amennyiben a háttérben ott van a kötelező szabályozás általi fenyegetés (stick approach). A kötelező szabályozás költségei miatt az önszabályozás lesz az egyensúlyi kimenet, azonban az, hogy ezzel az eszközzel mekkora szennyezés csökkentést lehet elérni, a szabályozó alkuerején múlik. Ezért előfordulhat, hogy létrejön az önszabályozás, azonban a társalmilag optimálisnál kisebb szennyezőanyag csökkentés jön létre.

A cikk második részében a szerzők azt az esetet is megvizsgálják, amikor a tárgyalási folyamat során a szabályozó hatóság felajánlhat valamilyen támogatást vagyis költségmegosztási rendszert az önszabályozás mellé (carrot approach). Ez a megoldás a modell szerint gyakran lehetővé teszi a társadalmilag optimális szennyezési szint elérését, ennek azonban az a feltétele, hogy a támogatás társadalmi költsége – vagyis az adózás által okozott holtteherveszteség – ne legyen túlságosan nagy.

Maxwell és szerzőtársai (2000) azt vizsgálják tanulmányukban, hogy milyen módon befolyásolja a vállalatok stratégiai jellegű önkéntes megállapodási lehetősége a környezetvédelemmel kapcsolatos törvényhozást és ezen keresztül a hatékonyságot. Modelljük fő intuíciója az, hogy a vállalatok egy olyan megállapodást dolgoznak ki, amely éppen elég ahhoz, hogy a fogyasztók ne kezdjenek lobbitevékenységbe, és így kisebb kibocsátás-csökkentésre kerülhet sor, mint amekkorát a két fél lobbizása melletti politikai alku hozna.

A játék két érdekcsoportját a homogén fogyasztók és szennyező vállalatok alkotják, ahol a fogyasztók jellemzően nagyobb szennyezőanyag csökkentésben érdekeltek, mint a vállalatok.

A szerzők Becker (1983) lobbizással kapcsolatos modelljét egészítik ki azzal, hogy a lobbitevékenység megkezdése előtt - a játék első lépésében - a vállalatoknak lehetősége van stratégiai önszabályozásra (UA), vagyis a vállalatok dönthetnek úgy, hogy egyoldalú módon csökkentik a szennyezésüket. A második lépésben a fogyasztók megfigyelik a vállalatok döntését, majd határoznak arról, hogy lobbiznak-e a kormányzatnál a további károsanyag csökkentés érdekében. Mivel a lobbitevékenység megkezdéséhez a fogyasztóknak egy plusz fix költséget is ki kell fizetniük¹⁰, csak akkor kezdenek lobbizni, amennyiben elég nagy az aktuális kibocsátási szint és a fogyasztók által preferált kibocsátás különbsége. Mivel az első lépésben megvalósuló egyoldalú károsanyag visszafogás csökkenti ezt a különbséget, a stratégiai önszabályozással elérhetik a vállalatok, hogy a fogyasztók ne kezdjenek lobbizni. A modell megmutatja, hogy ilyen esetben a VA lehetősége a társadalmilag optimálisnál alacsonyabb kibocsátási szinthez vezet, hiszen a vállalatok éppen akkora kibocsátás-csökkentésről állapodnak meg, amely mellett a fogyasztóknak már nem éri meg belekezdeni a lobbitevékenységbe. A szabályozás teljes hiányához képest azonban Pareto-javítást jelent az ilyen típusú önkéntes megállapodás.

Glachant (2005) tanulmánya abban különbözik az előzőtől, hogy máshogy modellezi a törvényhozási és lobbizási folyamatot. Míg az előző cikkben a szabályozó egy passzív szereplője a modellnek, amely mindössze szabályokká transzformálja a fogyasztók és termelők között lezajló játék eredményét, addig itt a termelők és a szabályozó a játék főszereplői. A többi feltevés hasonló az előző tanulmányéhoz: az iparág köthet egy önkéntes megállapodást, illetve ellenkező esetben a törvényhozó – a termelők és a zöld lobbierőfeszítésének függvényében – bevezethet egy mennyiségi kvótát. Az így felépített modellben a kvóta bevezetésének fenyegetése minden esetben egy önkéntes megegyezés létrejöttéhez vezet. Ez az önkéntes megállapodás – feltéve, hogy a törvényhozási folyamathoz kapcsolódó járadékvadászat költséges – nagyobb jóléthez vezet, mint amivel a törvényhozás járna, de a szennyezés még mindig magasabb, mint a társadalmilag optimális.

Glachant (2007) modellje több szempontból általánosítja az előző tanulmány megközelítését. Egyrészt itt a lobbitevékenység két főszereplője a termelő és a szabályozó, azonban a szerző azt az esetet is megvizsgálja, amikor egy harmadik szereplő, a „zöld” lobbierő, is belép. Másrészt azzal is kiegészíti, hogy az önkéntes megállapodások későbbi betartását gyakran nehéz ellenőrizni. Az iparág köthet egy önkéntes megállapodást, illetve ellenkező esetben a

---

¹⁰ Ez egy reális feltevés abból a szempontból, hogy a fogyasztók egy érdekképviselő létrehozásánál általában nagyobb szervezési költségekkel szembesülnek, mint az iparági szereplők.

törvényhozó – a termelők és a zöld lobbifeszítésének függvényében – bevezethet egy mennyiségi kvótát. Egy önkéntes megállapodás betartására pedig az a fenyegetés jelent ösztönzést, hogy a szabályozó később is bármikor kezdeményezheti a törvényhozásnál a kötelező kvóta bevezetését, bár ez az eljárás idő- és költségigényes.

A modell alapgondolata, hogy minél nagyobb hatással van az iparági lobbifeszítés a törvényhozásra, annál inkább torzított lehet egy kötelező szabályozási eszköz bevezetése (pl. mennyiségi kvóta). Ezért az önszabályozás valamilyen formája pontosan az ilyen esetekben lehet Pareto-javítás a kötelező szabályozáshoz képest. Ez a következtetés annyiban mond ellent Serguson és Micelli (1998) eredményeinek, hogy míg ott a kötelező szabályozás eleve kevésbé hatékony a magasabb költségek miatt (exogén politikai korlát), addig ebben a modellkeretben az lenne a jobb megoldás, amennyiben nem lenne erős iparági lobbifeszítés (endogén politikai korlát). Ezek az eredmények arra is felhívják a figyelmet, hogy az önkéntes megállapodások valamely formájának a végső hatékonysága erősen szektorspecifikus.

Lyon és Maxwell (2003) modellje szintén azt vizsgálja, hogy milyen módon befolyásolja az önkéntes megállapodások lehetősége a politikai folyamatokat, és ezen keresztül a társadalmi hatékonyságot. A szerzők egyszerre vizsgálják a vállalatok által végrehajtott egyoldalú önszabályozás valamint az állammal folytatott tárgyalások során létrejövő megállapodás és a kötelezően bevezetett adózás hatásait.

A vállalatok heterogének abban az értelemben, hogy eltérő költségekkel képesek csökkenteni a szennyezőanyag kibocsátásukat. Az első lépésben dönthetnek úgy, hogy végrehajtanak egy olyan beruházást, amely megszünteti a környezeti externáliákat. A következő lépésben pedig az állam eldönti, hogy milyen típusú szabályozást válasszon. Egyik lehetősége az adóztatás, azonban ezt a tervezetet nem feltétlenül fogadja el a törvényhozás. Az elfogadás valószínűségét befolyásolja az is, hogy a vállalatoknak mekkora költségnövekedést kellene elszenvedniük adózás esetén. Ezzel az egyszerű és mechanikus feltételezéssel a szerzők endogenizálják a politikai folyamatot. Amennyiben megvalósul az adóztatásos javaslat, akkor a vállalatok befizethetik az adót, vagy még mindig dönthetnek a beruházás végrehajtása mellett. Amennyiben ez a koncepció nem megy át a törvényhozáson, a szabályozó felkeresheti a vállalatokat, és – valamekkora támogatás felajánlásával – ráveheti őket az önkéntes megállapodásra.

A modell a korábbiakhoz – például Maxwell és szerzőtársai (2000) tanulmányához – képest általánosabb, hiszen valóság-hű módon megengedi, hogy a törvényhozó döntése után is

önkéntes megállapodásokat kössenek egymással a felek. A eredmények a következők. Egyrészt, amennyiben nagy esély van az adózás elfogadtatására, akkor ez jelentheti a társadalom szempontjából jobb kimenetet, mint az önkéntes megállapodás, mert míg az adózás egyszerre ösztönöz a környezetkímélő technológia bevezetésére és a magas költségű vállalatok kilépésére, addig az utóbbi csak a technológia bevezetését segíti elő. Az önkéntes megállapodás tehát tulajdonképpen csak egy olyan eszköz, amelyet akkor alkalmaznak, amikor az adózás politikailag nem megvalósítható.

Másrészt, az önkéntes megállapodás lehetősége káros hatással lehet a többi kimenetre is. Egyrészt ez a lehetőség növeli az iparági ellenállást az adózás bevezetésével szemben, másrészt mivel az adózásnál kisebb fenyegetést jelent, ezért visszafogja az első lépésben történő önszabályozó beruházásokat.

Összességében az önkéntes megállapodások szerepével kapcsolatos irodalom nem tekinthető konkluzívnak. Világossá vált azonban, hogy a politikai folyamatok mélyebb megértése kulcskérdés abból szempontból, hogy milyen módon lehet megítélni az önkéntes megállapodások szerepét a környezetvédelmi szabályozásban. A folyamat kicsit eltérő modellezése azonban igencsak eltérő eredményekre vezetett. Például a lobbizás költségfüggvényére vonatkozó feltevések – mekkora költséggel jár egy törvényhozási eljárás elindítása – lényegesen befolyásolhatja az eredményeket: amennyiben például a fogyasztók lobbizásának fix költsége nagy, akkor a VA káros lehet a jólét szempontjából, mint Maxvell és szerzőtársai (2000) modelljében, amennyiben viszont mindenképp elindul a törvényhozási folyamat az önkéntes megállapodás hiányában (Glachant, 2005), akkor kifejezetten hasznos lehet ez a lehetőség. Hasonló jelentősége van annak is, hogy milyen időzítést tételezünk fel: például alapvetően befolyásolja az eredményeket, ha az önkéntes megállapodásra a törvényhozás döntése után is sor kerülhet (Lyon és Maxvell, 2003).

5.3.4. Vállalati szintű önszabályozás

Az önszabályozás speciális esete az, amikor egy vállalat egyoldalúan vállal kötelezettségeket a formális szabályokon túlmutatóan¹¹. Például a hivatalos szabályoknál nagyobb mértékben csökkentheti a károsanyag kibocsátását¹², az előírt minimum minőségnél jobb minőség

---

¹¹ Stone (1975) hangsúlyozta, hogy a jogszabályokon alapuló szankcionálás önmagában gyakran elégtelen ösztönzést jelent a káros vállalati viselkedés megakadályozására. Ezért egy jogszabály hatékonyabb, ha együtt jár a vállalatokon belül a szabályok céljával megegyező normatív elköteleződést segítő eszközök alkalmazásával.

¹² A környezetvédelem területén alkalmazott vállalati önszabályozó eszközökről ld. bővebben Coglianese és Nash (2001), valamint Lenox és Nash (2003) tanulmányát.

előállítására vállalhat kötelezettséget vagy vállalhatja azt, hogy a fejlett országokban megszokott munkaügyi normákat¹³ alkalmazza a kevésbé fejlett országokban is.

Az ilyen egyoldalú kötelezettségek vállalásának alapvetően két motivációja lehet. Az első motivációt a jelzés jelenti, amelyben a vállalat termékének jobb minőségét vagy termelésének magasabb hatékonyságát jelzi a fogyasztók számára ezekkel a kötelezettségvállalásokkal. A másik motivációt – az önkéntes megállapodásokhoz hasonlóan – a szabályozói beavatkozástól való félelem jelentheti. Itt alapvetően a második motivációra összpontosítjuk figyelmünket.

Short és Toffel (2010) általános leírást ad az egyoldalú önszabályozás szervezetelméleti tapasztalatairól. Az ilyen típusú önszabályozásra gyakran külső fenyegetésre vezetnek be: a hatóságok gyakran elengedik vagy enyhítik a büntetést, ha a vállalat vállalja, hogy létrehoz egy önszabályozási rendszert.

A cikk fő kérdése, hogy milyen feltételek mellett várható az, hogy az ilyen – gyakran külső nyomásra létrejött - önszabályozó rendszer a kívánt irányba módosítja a szervezet működését. Egyrészt lehet pozitív hatása, mert olyan új szervezeti egység jöhet létre¹⁴, amelyik a szabályozás értékeit magáénak tekinti, és ezzel párhuzamosan megváltozhatnak a szervezeti normák is. Másik oldalról azonban az új szervezeti egység látszat tevékenységet is végezhet, és ezzel elfedheti a jogsértést. Például a diszkrimináció elleni küzdelemben az ilyen szervezetek tudják dokumentálni, hogy formálisan betartották a szabályokat még akkor is, ha valójában nem.

A tanulmány empirikus vizsgálata az amerikai környezetvédelmi szabályok hatását vizsgálja a vállalatok viselkedésére. Megmutatható, hogy a nagyobb büntetéssel való fenyegetés csökkenti az önszabályozás hatékonyságát. A szerzők szerint a büntetés fenyegetése ellenkezést vált ki a szervezetben, csökkenti az intrinzikus ösztönzést a normák betartására és csökkenti a szabályoknak való megfelelés reputációs hatását is. Ezzel szemben a rendszeres ellenőrzés pozitív hatással van az önszabályozás hatékonyságára. Bár ennek a hatása egyszeri költség-haszon számítás szerint hasonló lehet a nagyobb büntetéshez, de a rendszeres ellenőrzés valójában nagyobb befolyást ad az önszabályozás céljára létrehozott szervezeti egységnek. A következtetés tehát az, hogy a külső szereplő általi rendszeres ellenőrzés fontos a hatékony önszabályozás szempontjából.

---

¹³ A munkahelyi szabályokról pedig Lobel (2005) és Estlund (2010) tanulmányát.

¹⁴ A vállalati szintű önszabályozásnak több formája is lehet a gyakorlatban. Egyrészt a döntési folyamatokba is beépülhetnek valamilyen szinten a normatív célok (Rees, 1988; Orts, 1995; Parker, 2002), másrészt egy harmadik fél is nyomást gyakorolhat a szabályok betartására (Ayres and Braithwaite, 1991; McCaffrey and Hart, 1998).

Calcott (2010) modelljében a szabályozó hatóságoknak két lehetőségük van a vállalatok környezetvédelmi erőfeszítéseinek növelésére. Az egyik ilyen lehetőség, hogy speciális eljárási szabályokat, tevékenységeket írnak elő a vállalatok számára, például meghatározzák azt, hogy bizonyos felszereléseknek milyen paraméterekkel kell rendelkezniük. A másik lehetőség, hogy rugalmasabb módszert alkalmazva csak annyit írnak elő, hogy a vállalatok fejlesszék ki a saját környezeti menedzsment rendszerüket. Ez utóbbi előnye a rugalmasság, hátránya pedig az, hogy csak akkor működik, amennyiben a vállalatok komolyan veszik. A szerző azt a kérdést vizsgálja, hogy érdemes-e kötelezően előírni az ilyen típusú önszabályozó rendszerek kialakítását a vállalatok számára vagy az a jobb megoldás, ha a vállalatok ezt önkéntesen vállalják.

A modell a szabályozó szempontjából vizsgálja a lehetőségeket összevetve a különböző esetek által generált társadalmi többletet. Az eljárási szabályok esetében a szabályozó mindig meg tudja figyelni, hogy a vállalatok az előírásoknak megfelelően viselkednek-e. Azonban félre lehet vezetni a szabályozót, ha a vállalatok saját környezetmenedzsmenti rendszert vezetnek be, mivel egy ilyen rendszer eredményei nem figyelhetők meg egyértelműen. A vállalatok ezért kétféle környezetmenedzsmentet vezethetnek be: valódit vagy egy ál-menedzsmentet. A vállalatok heterogének a hatékonyság tekintetében, vagyis abban, hogy mekkora hozamot képesek termelni a valós környezet menedzsment bevezetéséből. Minél magasabb környezeti követelményeket vár el a szabályozó, annál kevesebb cég képes valós menedzsmentet bevezetni.

A modell menete a következő. Első lépésben a szabályozó meghatározza a környezeti elvárásokat és a büntetéseket. Ezután a vállalatok megfigyelve a szabályozói döntést, elhatározzák, hogy az egyszerű környezeti standardoknak felelnek meg, vagy bevezetik a környezetmenedzsmentet. Döntenek arról is, hogy milyen típusú legyen ez a rendszer: valódi vagy csak a folyamatok elfedését szolgáló. Ebben a keretrendszerben a szabályozó megállapíthat olyan büntetési rendszert, amelyben minden vállalat a szimpla környezeti standardokat követi és olyat is, amelyben minden vállalat környezet menedzsmentet vezet be. Ez utóbbit tekinthetjük a kötelező szabályozásnak. Azonban létezik köztes eset is, amikor egyes vállalatok a környezeti standardokat követik, míg mások környezet menedzsmentet vezetnek be. Ezt tekinthetjük az önkéntes esetnek.

A modell egyik eredménye, hogy a szabályozónak soha nem érdemes olyan büntetéseket alkalmazni, ahol egyik vállalat sem vezet be saját környezetmenedzsment-rendszert, mert a

környezet menedzsment bevezetése nagyobb társadalmi hasznokat generál az azt valós módon adaptáló vállalatok miatt. Ezért a szabályozó fő választása a kötelező, illetve önkéntes környezetmenedzsment bevezetése között jelenik meg. Ezért a kötelező szabályozás esetén a szabályozó kénytelen egyensúlyozni a környezeti elvárások szintjét illetően az alacsonyabb és magasabb hatékonyságú vállalatok között, hogy többen vezessenek be valós menedzsmentet.

Lyon és Maxwell (2011) valamint **Fleckinger és Glachant (2011)**¹⁵ modellje azt vizsgálja, hogy a vállalati szintű önszabályozás valamint a szabályozó és a vállalat közötti önkéntes megállapodások egymás helyettesítői vagy kiegészítői a környezeti megállapodások területén: vagyis javítja-e a hatékonyságot, ha mindkettőre lehetőség van, vagy az önkéntes megegyezés lehetősége negatív hatással lehet a társadalmi jólétre.

Az első modellben két szereplő van: egy vállalat és egy szabályozó, valamint – passzív formában - törvényhozó, amely hagyományos szabályozást vezethet be a szabályozó kérésére. A vállalat szennyezőanyagot bocsát ki, amelynek a csökkentése költséges. A vállalat ezt a költséget minimalizálja, míg a szabályozó a csökkentésből származó nettó társadalmi jólétet maximalizálja. A szabályozó fenyegethet azzal, hogy – amennyiben nem elégedett az önkéntes megállapodás eredményével - a törvényhozóhoz fordul annak érdekében, hogy az hagyományos szabályozást vezessen be. Ez a lobbizás költséges, és minél többet költ rá a szabályozó, annál nagyobb valószínűséggel fogadja meg javaslatát a törvényhozó.

Fleckinger és Glachant (2011) modelljének felépítése a következő. Első lépcsőben a vállalat beruházást hajt végre a szennyezőanyag csökkentése érdekében, amivel elköteleződik egy bizonyos mennyiségű csökkentés mellett. A 2. lépésben a vállalat és a szabályozó tárgyalást folytat a csökkentésről. Végül, ha a 2. lépésben amennyiben egyet nem értés van a felek között, a szabályozó egy bizonyos valószínűséggel kezdeményi a jogi szabályozás bevezetését. A játékot fordított indukcióval oldják meg, tehát a 3. lépéstől haladnak az első felé. Lyon és Maxwell (2011) modellje azt egy új lépéssel egészíti ki: a 2. lépés után is lehetősége van a vállalatnak önszabályozás bevezetésére.

A modell kulcsa az, hogy az önszabályozás mértéke befolyásolja a felek alkupozícióját az önkéntes megállapodás megtárgyalása során. A vállalat azzal fenyegethet, hogy csak az önszabályozás során meghatározott erőfeszítést vállalja, a szabályozó pedig azzal, hogy a törvényhozás klasszikus szabályozást vezet be. Az utóbbi fenyegetés hatásosságát azonban

---

¹⁵ A vállalati önszabályozás modellezése erős rokonságot mutat azokkal a VA modellekkel, amelyekben az iparág egységesen tud fellépni.

befolyásolja, hogy a vállalat mekkora összeget hajlandó elkölteni a lobbizásra. Amennyiben a vállalat amúgy is nagy erőfeszítést tesz a kibocsátás csökkentésére, akkor kisebb eséllyel kerül sor a klasszikus szabályozás bevezetésére.

Fleckinger és Glachant (2011) bemutatja, hogy nagyon erős lehet az önszabályozásnak ez a hatása, különösen, ha alacsony a szabályozó alkuereje. A szerzők arra jutnak, hogy ilyen esetben az önkéntes megegyezés lehetősége akár csökkentheti is a társadalmi jólétet, és ezért bizonyos esetekben célszerű lehet megtiltani azt.

Lyon és Maxwell (2011) modelljében – melyben a vállalat az önkéntes megállapodásra irányuló tárgyalás után a korábbinál határozottabb önszabályozást is vállalhat – viszont nincs ilyen negatív hatása az önkéntes megállapodás lehetőségének. A szerzők megmutatják, hogy – amennyiben a szabályozó a jogalkotáshoz folyamodik az önkéntes megállapodás helyett – magasabb csökkentési szintet ír elő a vállalat számára, mint amekkora társadalmi szempontból optimális lenne. A szerzők kétféle szabályozó hatóságot különböztetnek meg. Az egyiknek erős a tárgyalási pozíciója, ki tud lépni a tárgyalásból és képes a jogalkotáshoz folyamodni. A másik fajtának pedig gyenge. A gyenge szabályozó esetében az önkéntes megállapodással csupán kis mértékű csökkentést lehetne elérni és mivel a tárgyalások költségesek a szabályozó számára, ezért befejezi őket és csak az önszabályozásra hagyatkozik. Amennyiben a szabályozó erős, létrejön az önkéntes megállapodás. Azonban ekkor a vállalatok elvégzik a kezdeti befektetéseiket, amely szintén hatással lesz a tárgyalások kimenetelére. A vállalatok akkora kezdeti befektetést hajtanak végre, hogy a szabályozó kifizetése ne legyen nagyobb annál, mint amekkorát az önkéntes megállapodás nélküli esetben kapna. Ezért az önkéntes megállapodásnak önmagában nincs hatása a csökkentés mértékére, azonban csökkenti a szabályozás tranzakciós költségeit.

A két modell tehát – az önkéntes megállapodások irodalmához hasonlóan – nem ad egyértelmű eredményt arra nézve, hogy a különböző önkéntes szabályozási formák egymás kiegészítői vagy helyettesítői. A komplexebb dinamikával rendelkező modellben a két lehetőség inkább kiegészítőnek tűnik, de ez sem feltétlenül ragadja meg teljes mértékben a vállalat és a szabályozó közötti kapcsolat interakcióját.

5.4. Az önszabályozás hatékonyságát befolyásoló tényezők

Ebben az alfejezetben a bemutatott szakirodalom alapján foglaljuk össze, hogy milyen tényezők befolyásolják az önszabályozás hatékonyságát.

5.4.1. Az iparági szereplők és a szabályozó hatóság közötti információs aszimmetria

Az önszabályozásról készül szakpolitikai anyagok elsősorban az iparág információs előnyét szokták megjelölni az önszabályozás legfontosabb előnyeként (pl. OFT, 2009). Érdekes módon az információs előny csak a kérdéssel foglalkozó cikkek egy részében kap explicit szerepet.

Ez az érv formálisan először Gehrig és Jost (1995) modelljében jelenik meg, ahol az SRO pontosan megfigyeli a vállalatok költségfüggvényét, a szabályozó hatóság viszont csak ennek eloszlását ismeri. A modell bemutatja, hogy aszimmetrikus információ mellett nagyobb jólétet eredményezhet az önszabályozás, mint a klasszikus szabályozás.

A pénzügyi piacokkal foglalkozó költséges állapot ellenőrzési modellekben is teljesen természetes feltevésként jelentkezik az, hogy az önszabályozó alacsonyabb költséggel képes ellenőrizni, hogy mekkora összeg járna a pénzügyi szabályozók ügyfeleinek, mint az állami szabályozó hatóság.

Grajzl és Murrell (2007) modelljében a tulajdonjogi elmélet keretében jelenik meg az önszabályozó informális előnye. Ezért a modellben az információs előny azt jelenti, hogy az általános szabályok kialakítása után az SRO alacsonyabb költséggel tudja – a környezetben beállt változásoknak megfelelően – finomra hangolni a szabályozást. Az önszabályozó információs előnye annál nagyobb, minél nagyobb finomhangolásra van szükség, vagyis minél nagyobb a szabályozás pontos paramétereivel kapcsolatos bizonytalanság az eredeti törvény kialakításakor.

5.4.2. A piaci erő

Az önszabályozás legfontosabb veszélyeként gyakran a vállalatok piaci erejének potenciális növekedését szokták azonosítani. Ez a probléma két formát ölthet. Az egyik veszély az lehet, hogy a vállalatok együttműködésére létrehozott szervezet megkönnyítheti azt is, hogy a vállalatok az árak alakításában is együttműködjenek, akár explicit kartell, akár hallgatólagos összejátszás formájában. A fejezetben megvizsgált mikro modellek azonban inkább úgy fogják meg a problémát, hogy amennyiben a vállalatok közösen dönthetnek a termék egyik dimenziójáról, akkor önmagában ez a döntés – az árakkal kapcsolatos összejátszás nélkül – is jelentősen megnöveli a vállalatok piaci erejét.

Már Leland (1979) cikkében nagy hangsúlyt kap ez a kérdés. Leland bemutatja, hogy az SRO olyan módon növeli profitját, hogy a társadalmi szempontból optimálisnál nagyobb minőségi

küszöböt állapít meg. Ugyanezt az eredményt adja Shaked és Sutton (1981) általánosabb eredménye is. Gehrig és Jost (1995) is hangsúlyozza, hogy az önszabályozás társadalmi költsége a magasabb piaci erő.

DeMarzo és szerzőtársai (2005) tanulmánya foglalkozik leginkább azzal a problémával, hogy amennyiben az iparági szereplők egy SRO keretében dönthetnek a minőségről, vagyis a modellben szereplő pénzügyi szolgáltatók ellenőrzésének gyakoriságáról, akkor ez elég ahhoz, hogy a monopol-kimenet jöjjön létre.

Kranton (2003) tanulmánya más szemszögből közelíti meg a problémát, és éppen arra mutat rá, hogy a magas minőséggel járó egyensúly nem is jöhet létre, amennyiben az önkéntes együttműködésen alapuló SRO nem stabil és ha nincs a vállalatoknak megfelelő piaci ereje.

Andersson és Skogh (2003) is hasonló következtetésre jut, és fontos gazdaságpolitikai következtetéseket is levonnak. Tanulmányuk alapján az olyan erősen tapasztalati jóságok esetében, mint amilyen pl. a biztosítási piac, a szerződések bírósági kikényszerítése rendkívül költséges lehet. Ezért a hatóságnak még olyan esetekben sem kell feltétlenül fellépnie az önszabályozó szervezetekkel szemben, ha azok jelentősen csökkentik a versenyt; gyakran elég az új belépés megkönnyítése.

5.4.3. Az SRO és az állami szabályozó viszonya

Az önszabályozással általánosan foglalkozó tanulmányok legtöbbször helyettesítőként tekint az SRO-ra és a szabályozó hatóságra, vagyis azt vizsgálja meg, hogy milyen feltételek mellett optimális az egyiket vagy a másikat működtetni. Az újabb kutatások azonban gyakran felteszik a kérdést, hogy mennyire kívánatos a két szabályozó párhuzamos működése. Vajon a párhuzamos működés hatására mindkét szabályozó előnyei együtt érvényesülnek, vagyis a piaci erő növekedése nélkül is ki lehet használni az iparági szereplők nagyobb informáltságát, vagy éppen a két megoldás hátrányai érvényesülnek?

DeMarzo és szerzőtársai (2005) azt hangsúlyozzák, hogy a kétfajta szabályozó kiegészíti egymást. Modelljükben megmutatják, hogy a pénzügyi piacokon a központi szabályozó ellenőrzésének fenyegetése növeli a szolgáltatók közös tulajdonában lévő SRO ellenőrzési aktivitását, mert így az ő alacsonyabb ellenőrzési költségét kell kifizetniük a szolgáltatóknak. Hasonló eredményre jut Núñez (2001) modellje is, amelyben a reputációját féltő SRO-t gyakoribb ellenőrzésre ösztönzi a szabályozó hatóság párhuzamos működése. Reiffen és Robe

(2011) megmutatja, hogy ez a hatás nem érvényesül a nyereségorientált SRO-k esetében, mert azoknak az ellenőrzési gyakorisága már eleve elég magas.

Az önkéntes megállapodások irodalmában alapvetően nincs jelen a klasszikus szabályozó, viszont a klasszikus szabályozás bevezetésének fenyegetése ösztönzi a vállalatokat az önszabályozásra. A gyakorlatban persze szükség van arra, hogy ez a fenyegetés valós legyen, amihez szükség van arra, hogy működjön olyan állami szervezet, amely viszonylag gyorsan és hatékonyan képes szabályozó hatóságként fellépni (például Glachant, 2005).

Az egyoldalú önkéntes megállapodások stratégiai alkalmazása azonban csökkentheti a törvényhozás beavatkozásának hatékonyságát, mert egy önkéntes megállapodás után kisebb a fogyasztók motivációja a lobbizásra (Maxvell és szerzőtársai, 2000). Lyon és Maxvell (2003) pedig azt mutatja be, hogy amennyiben a törvényhozó döntése után is lehetőség van önkéntes megállapodás kialakítására, akkor az önkéntes megállapodás csak olyan esetben hatékony, ha nincs lehetőség a klasszikus szabályozás bevezetésére, ráadásul az önkéntes megállapodás lehetősége csökkenti a többi szabályozási megoldás hatékonyságát is. Az önkéntes megállapodások esetében tehát nagyban függ az eljárás modellezésének részleteitől, hogy kiegészítő vagy helyettesítő viszony áll fenn a két fél szabályozási megoldás között.

Hasonlóan ellentmondók az eredmények a vállalati szintű egyoldalú önszabályozás esetében. Calcott (2010) modellje szerint a heterogén vállalatok esetében optimális olyan ösztönzőrendszert kialakítani, amely mellett a vállalatok egy része az önszabályozást, másik része pedig a klasszikus szabályozást választja. Fleckinger és Glachant (2011) modellje azonban azt mutatja be, hogy a vállalat és a szabályozó közötti alkufolyamatban az önkéntes megállapodás lehetősége a jólét csökkenéséhez vezet, míg Lyon és Maxvell (2011) modelljében, ahol a vállalat az alku után is bevezethet önszabályozást, nincs negatív hatás a vállalat és a szabályozó közötti önkéntes megállapodás lehetőségének.

5.4.4. SRO-k száma és típusa

A szakirodalomból egyértelműen kiderül, hogy az SRO-k száma, belső működése és célfüggvénye nagymértékben befolyásolja az önszabályozás hatékonyságát.

Shakes és Sutton (1981) vizsgálta először, hogy milyen hatással van két „szakma” megjelenése. A tanulmány eredményei szerint fontos megkülönböztetni azt az esetet, amikor a második szakma maga dönt saját minőségi küszöbéről, és azt, amikor az első szakma határozza meg az új szakma minőségi követelményeit is. Az első esetben az új szakma is túl

magas minőségi küszöböt húzhat meg, míg az utóbbi esetben túlságosan alacsony lehet a minőségi küszöb az eredeti szakma járadék-maximalizálása miatt.

Núñez (2001) és Núñez (2007) modelljeiben az önszabályozó célja saját reputációjának javítása. Ennek érdekében az SRO túl keveset ellenőrizhet, és reputációja megőrzése érdekében gyakran nem hozza nyilvánosságra a vizsgálat eredményét.

Reiffen és Robe (2011) a nyereségorientált és a szolgáltatók közös tulajdonában lévő SRO-k működését hasonlítja össze. A nyereségorientált SRO gyakrabban ellenőriz, és több innovációt vezet be, mint a közös tulajdonban lévő SRO, és így a társadalmi optimumhoz közelebb jut. Caglio és Pescatori (2008) eredményei szerint a nyereségorientált SRO-k versenye viszont csökkenti az ellenőrzés intenzitását.

Az önkéntes megállapodások hatásaival kapcsolatos irodalom eredményei viszont nem egyértelműek, de ez a szakirodalom felhívja a figyelmet arra, hogy az ilyen típusú megállapodások stratégiai kialakítása csökkentheti a jólétet. Ez azonban nem feltétlenül magának az önkéntes megállapodásnak a jellegéből adódik, hanem inkább abból, hogy a környezetvédelem területén más jellegű problémákat kell megoldani, mint a minőséggel kapcsolatos kontraszelekció illetve morális kockázat esetében.

6. Összegzés

Az állami szabályozáson kívüli, megvalósult szabályozási alternatívák azt mutatják, hogy a szabályozási folyamatok változatossága, a valós helyzetek különbözősége nagyon sokféle szabályozási megoldást takar, amelyek többsége a különböző tipológiákban megjelenő változatok valamilyen kombinációját alkotja. A vizsgálatunkat az önszabályozás és az együttuszabályozás körére szűkítettük, részben azért, mert még ez a terület is a változatok bőséges tárházát tartalmazza, másrészt mert ez a szabályozási forma - egyéb szabályozási változatok mint például egyes piaci mechanizmusok, információnyújtási megállapodások stb. elemeit is alkalmazva - számít a leggyakoribbnak.

A szabályozások egyes típusainak használatát a jogrendszerekkel összevetve azt láttuk, hogy míg a kontinentális jogon alapuló törvényhozásra inkább a centralizált döntéshozatal és központi szabályozás volt a jellemző (az angolszász jogrendszer esetjoga nagyobb bizonytalansággal járt), addig az angolszász jogrend több lehetőséget biztosított a decentralizáltabb szabályozási formák kialakítására. Az állami szabályozás mellett az angolszász jogrendszerű országokban az ott puha törvényekként (soft law) elkönyvelt,

decentralizáltabb jogi keretekbe illeszkedett az ön- és együttműködés széleskörű gyakorlata, amelyek később mintául szolgáltak más nemzetek számára is. Ugyanakkor mind az állami szabályozás, mind az önszabályozás alkalmazásában az angolszász jogrendszerű országokban is változó intenzitású korszakokat láthattunk, az inga a szabályozás iránti igény erősödése és csökkenése között és a két szabályozási forma között is kilengett.

A szabályozás minőségének egyre alaposabb számbavétele lehetővé tette a szabályozás átláthatóságának, a konzultációs mechanizmusoknak, intézményi megoldásoknak, az ellenőrzésnek és számonkérésnek elmélyültebb elemzését is. Az Egyesült Államokban a hetvenes években elindult folyamat a nyolcvanas évektől egyre több országra terjedt ki, majd a hatásvizsgálatok használatát az OECD ajánlásai is megfogalmazták és az Európai Unió gyakorlatába is bekerült. Ezeknél ma is kiinduló szempont az alternatív szabályozási lehetőségek számbavétele.

Az önszabályozások gyakorlatát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy önszabályozásra gyakran az állami szabályozás elkerülése érdekében, jelentősebb sokszerű esemény hatására került sor. A nagyobb, heterogénebb ágazatokban az önszabályozás nehezebben érvényesülhetett, mert könnyebb volt a vállalatoknak kibújni alóla. Az önszabályozás költségei miatt is gyakran külső – gazdasági, társadalmi, szabályozói - ösztönzés kellett egy szabályozás megindításához. Az együttműködés vizsgált esetei arra utaltak, hogy a szabályozás akkor is társadalmilag hasznosnak bizonyul, ha a szabályozás csak az elérendő célt jelöli meg, az ahhoz vezető utat nem. A hagyományos szabályozásnál megköveteljük, hogy a cél világos legyen, az eléréséhez alkalmazott eszközök hatásait ismerjük, az ellenőrzésre és a kikényszerítésre elegendő erőforrás álljon rendelkezésre. Azonban ha a szabályozással megoldandó probléma túlzottan összetett és részletei nehezen ismerhetők meg, vagy a szabályozás céljai túlzottan sokfélék, az együttműködés vagy az önszabályozás lehet a megfelelő választás. A végülis választott módszerek használhatóságát pedig nem önmagában kell mérni, hanem a választható alternatívákkal összevetve.

Az önszabályozás elfogadottsága különösen a 2008-as válsággal kapcsolatban gyengült meg. Stiglitz Greenspan-t idézi, aki a piaci viselkedés racionalitásába és az önszabályozás lehetőségébe vetett hitében rendült meg (Stiglitz 2009). Mások azonban úgy látják, hogy a válság az önszabályozás megerősítésére ad lehetőséget és éppen abban a szektorban, amelyikben a legtöbb kifogás merült fel és a legtöbb közvetlen szabályozói beavatkozást váltotta ki, a pénzügy szektorban (Omarova 2011, Schwartz 2011). A javaslatok szerint két

dolgot is jobban képes megoldani az önszabályozás, mint az állami szabályozás. Az egyik a megfelelő időben történő piaci információkhoz való hozzájutás, a másik a kockázatok felismerése és menedzselése. Omarova szerint az önszabályozás, pontosabban az együttszabályozás a legalkalmasabb módszer a rendszerszintű kockázatok kivédésére. Ehhez a pénzügyi szektor cégeinél a kölcsönös önbiztosítás kötelezővé tételére lenne szükség, amellyel „sorsközösséggé” kovácsolódnának. Ez a rendszer egy komplex, innovációkkal teli és gyorsan változó iparágban az állami szabályozásokkal összhangban, azokat kiegészítve tudna betölteni egy hiányzó szabályozói funkciót.

Irodalomjegyzék

- ACCC (2011): Guidelines for developing effective voluntary industry codes of conduct. Australian Competition and Consumer Commission.
- ACMA (2010): Optimal conditions for effective self- and co-regulatory arrangements. Occasional Paper. Australian Communications and Media Authority.
- Akerlof, G. (1970): The market for „lemons”: Quality Uncertainty and the Market Mechanism, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 84, No. 3, 488-500. o.
- Andersson, F. és G. Skogh (2003): Quality, self-regulation, and competition: the case of insurance, *Insurance: Mathematics and Economics*, Vol. 32, No. 2, 267-280. o.
- Ayres, I. és J. Braithwaite (1991): Tripartism: Regulatory capture and empowerment, *Law and Social Inquiry*, Vol. 16, Issue 3, 435–496. o.
- Bargeron, L., Lehn, K. és Zutter, C. [2209]: Sarbanes-Oxley and Corporate Risk Taking. *Journal of Accounting and Economics*, Vol. 49., No. 1-2. pp. 34-52.
- Bartle, I. és Vass, P. (2005): Self-regulation and the regulatory state – a survey of policy and practice. CRI Research Report No. 17.
- Becker, G.S. (1983): A Theory of Competition Among Pressure Groups for Political Influence. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 98. No. 3. 371-400 o.
- Bizottság (2010): A BIZOTTSÁG KÖZLEMÉNYE AZ EURÓPAI PARLAMENTNEK, A TANÁCSNAK, AZ EURÓPAI GAZDASÁGI ÉS SZOCIÁLIS BIZOTTSÁGNAK ÉS A RÉGIÓK BIZOTTSÁGÁNAK. Intelligens szabályozás az Európai Unióban. COM(2010) 543 végleges
- BRE (2011a): One-in, One-out: Statement of New Regulation. HM Government.
- BRE (2011b): Sunsetting Regulations: Guidance. HM Government.
- BRTF (1999): Self-regulation. Interim Report. Better Regulation Task Force.
- BRTF (2000): Alternatives to State Regulation. Better Regulation Task Force.
- BRTF (2003): Imaginative hinking for Better Regulation. Better Regulation Task Force.
- BRTF (2005): Routes to Better Regulation. A guide to alternatives to classic regulation. Better Regulation Task Force.
- Brau, R. és C. Carraro (2011): The design of voluntary agreements in oligopolistic markets, *Journal of Regulatory Economics*, Vol. 39, No. 2, 111-142. o.
- Calcott, P. (2010): Mandated self-regulation: the danger of cosmetic compliance, *Journal of Regulatory Economics*, Vol. 38, Issue 2, 167-179. o.
- Caglio, C. és A. Pescatori (2008): Competition among Exchanges and Enforcement Policy, mimeo.
- Coglianesse, C. és Mendelson, E. (2010): Meta-regulation and self-regulation. In: *The Oxford Handbook of Regulation*. (Ed. Baldwin, R. Cave, M. and Lodge, M.) Oxford University Press
- Coglianesse, C. és J. Nash (2001): Environmental management systems and the new policy agenda, megjelent: Coglianese, C. és J. Nash (szerk.): *Regulating from the Inside: Can Environmental Management Systems Achieve Policy Goals?*, 1–25. o., Washington, DC: Resources for the Future.

- Cunningham, L. A. [2006]: Too Big to Fail: Moral Hazard in Auditing and the Need to Restructure the Industry Before it Unravels. *Columbia Law Review*, Vol. 106, 2006; Boston College Law School Research Paper No. 108. <http://ssrn.com/abstract=928482>
- Dawson, N.L. és K. Segerson (2008): Voluntary agreements with industries: Participation incentives with industry-wide targets, *Land Economics*, Vol. 84, Issue 1, 97–114. o.
- DeMarzo, P.M., M.J. Fishman és K.M. Hagerty (2005): Self-Regulation and Government Oversight, *Review of Economic Studies*, Vol. 72. No. 3, 687-706. o.
- Dodd-Frank [2010]: Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act. Public Law 111–203—July 21. 124 Stat. 1376. <http://goo.gl/Lawh>
- Dyck, A. – Morse, A. – Zingales, L. [2010]: Who Blows the Whistle on Corporate Fraud? *Journal of Finance*, Vol. 65., No. 6. pp. 2213–2253.
- EC [2011a]: Javaslat. Az Európai Parlament és a Tanács irányelve az átruházható értékpapírokkal foglalkozó kollektív befektetési vállalkozásokra (ÁÉKVB) vonatkozó törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések összehangolásáról szóló 2009/65/EK irányelvnek és az alternatív befektetésialapkezelőkről szóló 2011/61/EU irányelvnek a hitelminősítések túlzott figyelembevétele tekintetében történő módosításáról. COM(2011) 746 végleges, Brüsszel, 2011.11.15. <http://goo.gl/Tmezi>
- EC [2011b]: Javaslat. Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a hitelminősítő intézetekről szóló 1060/2009/EK rendelet módosításáról. COM(2011) 747 végleges, Brüsszel, 2011.11.15. <http://goo.gl/kYLWK>
- EC [2011c]: Javaslat. Az Európai Parlament és a Tanács irányelve az éves és összevont (konszolidált) éves beszámolók jog szerinti könyvvizsgálatáról szóló 2006/43/EK irányelv módosításáról. COM(2011) 778 végleges.
http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/reform/directive_hu.pdf
- EC [2011d]: Javaslat. Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a közérdeklődésre számot tartó jogalanyok jog szerinti könyvvizsgálatára vonatkozó egyedi követelményekről Brüsszel, 2011.11.30. COM(2011) 779 végleges.
http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/reform/regulation_hu.pdf
- Edwards, F. R. (2004): U.S. Corporate Governance: What Went Wrong and Can It Be Fixed? in: Borio, C. - Hunter, W. C. - Kaufman, G. G. – Tsatsaronis, K. (eds.): *Market Discipline Across Countries and Industries* MIT Press, pp. 237-255.
- EESC (2005): *The Current State of Co-Regulation and Self-Regulation in the Single Market*. European Economic and Social Committee.
- EPT (2006): Az Európai Parlament és a Tanács 2006/43/EK irányelve (2006. május 17.) az éves és összevont (konszolidált) éves beszámolók jog szerinti könyvvizsgálatáról, a 78/660/EGK és a 83/349/EGK tanácsi irányelv módosításáról, valamint a 84/253/EGK tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről (EGT vonatkozású szöveg) (HL L 157., 2006.6.9., 87. o.) <http://goo.gl/kuLWa>
- EPT (2009): Az Európai Parlament és a Tanács 1060/2009/EK rendelete a hitelminősítő intézetekről. HL L 302., 2009.11.17. <http://goo.gl/501vW>
- EPT (2011): Az Európai Parlament és a Tanács 513/2011/EK rendelete az 1060/2009/EK rendelet módosításáról. HL L 145/30., 2011.5.31. <http://goo.gl/0ffqU>
- Estlund, C. (2010): *Regoverning the Workplace: From Self-Regulation to Co-Regulation*, New Haven, CT: Yale University Press.

- Fleckinger, P. és M. Glachant (2011): Negotiating a voluntary agreement when firms self-regulate, *Journal of Environmental Economics and Management*, Vol. 62, Issue 1, 41-52. o.
- FT (2010): KPMG and PwC eye rating move. Financial Times, May 16. <http://goo.gl/RCS30>
- GAO (2003): Public Accounting Firms. Mandated Study on Consolidation and Competition. United States General Accounting Office Report to the Senate Committee on Banking, Housing, and Urban Affairs and the House Committee on Financial Services. GAO-03-864. <http://www.gao.gov/new.items/d03864.pdf>
- Gehrig, T. és P. Jost (1995): Quacks, Lemons, and Self Regulation: a Welfare Analysis, *Journal of Regulatory Economics*, Vol.7, No. 3, 309-325. o.
- Glachant, M. (2005): Voluntary agreements under endogenous legislative threats and imperfect enforcement, Ecole des Mines de Paris, mimeo.
- Glachant, M. (2007): Non-binding voluntary agreements, *Journal of Environmental Economics and Management*, Vol. 54, Issue 1, 32-48. o.
- Grajzl, P. és P. Murrell (2007): Allocating Lawmaking Powers: Self-Regulation vs Government Regulation, *Journal of Comparative Economics*, Vol. 35. No.3., 520-545. o.
- Grossman, S. és O. Hart (1986): The costs and benefits of ownership: A theory of vertical and lateral integration, *Journal of Political Economy*, Vol. 94, No. 4, 691–719. o.
- Hepburn, G. (2009): Alternatives to traditional regulation. Report prepared for the OECD Regulatory Policy Division.
- Hoogen, T. van den és Nowak, T (2009): The emergence and use of self-regulation in the european decision-making process: does it make a difference? in: Self-regulation and the future of the regulatory state (eds. Hertogh, M. és Westerman, P. University of Groningen, Groningen Centre for Law and Governance.
- House of Lords (2011]: Auditors: Market concentration and their role. Vol. I: Report. Select Committee on Economic Affairs, 2nd Report of Session 2010–11, HL Paper 119–I <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld201011/ldselect/ldeconaf/119/119.pdf>
- Hu, S. [2011]: Convergence of audit and credit rating practices: Going concern ratings. *International Journal of Disclosure and Governance*, Vol. 8., 4., pp. 323–338.
- Interinstitutional (2003): EUROPEAN PARLIAMENT, COUNCIL, COMMISSION, Interinstitutional Agreement on better law-making. 2003/C 321/01
- Kiss Ferenc László (2008): Bevezetés a szabályozás gazdaságtanába. In: Verseny és szabályozás 2007. (szerk. Valentiny Pál, Kiss Ferenc László), Budapest, MTA KTI.
- Kleiner, M. M. (2006): Licensing Occupations: Ensuring Quality or Restricting Competition? Upjohn University Press.
- Kranton, R.E. (2003): Competition and the Incentive to Produce High Quality, *Economica*, Vol. 70, Issue 279, 385-404. o.
- La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F. és Shleifer, A. (2008): The Economic Consequences of Legal Origins. *Journal of Economic Literature*, Vol. 46. No.2. 285–332 o.
- Lee, C. (2005]: Legal traditions and competition policy. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, Vol. 45, No. 2–3., 236–257. o.

- Leland, H.E. (1979): Quacks, Lemons, and Licensing: A Theory of Minimum Quality Standards, *Journal of Political Economy*, Vol. 87, No. 6, 1328-1346. o.
- Lenox, M.J. és J. Nash (2003): Industry self-regulation and adverse selection: A comparison across four trade association programs, *Business Strategy and the Environment*, Vol. 12, Issue 6, 343–356. o.
- Lobel, O. (2005): Interlocking regulatory and industrial relations: The governance of workplace safety, *Administrative Law Review*, Vol. 57, 1071–1152. o.
- Lyon, T.P., és J.W. Maxwell (2003): Self-regulation, taxation and public voluntary environmental agreements, *Journal of Public Economics*, Vol. 87, Issue 7-8, 1453–1486. o.
- Lyon, T.P., és J.W. Maxwell (2011): Self-Regulation and Negotiated Agreements: Complements or Substitutes?, EAERE Conference paper, 18th Annual Conference, Róma.
- Mandelkern (2001): Mandelkern Group on Better Regulation. Final Report.
- Maxwell, J.W., T.P. Lyon és S.C. Hackett (2000): Self-Regulation and Social Welfare: The Political Economy of Corporate Environmentalism, *Journal of Law and Economics*, Vol. 43, Issue 2, 583-617. o.
- McCaffrey, D.P. és D.W. Hart (1998): Wall Street Polices Itself: How Securities Firms Manage the Legal Hazards of Competitive Pressures, New York: Oxford University Press.
- MindSpace (2010): MINDSPACE: Influencing behaviour through public policy. Cabinet Office, Institute for Government.
- Mulligan, C.M. (2009): From AAA to F: How the Credit Rating Agencies Failed America and What Can Be Done to Protect Investors. *Boston College Law Review*, Vol. 50. No. 4. 1275-1305 o.
- Núñez, J. (2001): A model of self regulation, *Economics Letters*, Vol. 74, No. 1, 91–97. o.
- Núñez, J. (2007): Can Self Regulation Work?: A Story of Corruption, Impunity and Cover-Up, *Journal of Regulatory Economics*, Vol. 31. No. 2. 209-233. o.
- OECD (1997a): The OECD Report on Regulatory Reform: Synthesis Report. Paris: OECD.
- OECD (1997b): Regulatory impact analysis: best practices in oecd countries. Paris: OECD.
- OECD (1999): Voluntary approaches for environmental policy in OECD countries. Paris: OECD.
- OECD (2001): Regulatory Impact Analysis: Efficiency, Accountability, and Transparency. Paris: OECD.
- OECD (2004): Ex post evaluation of regulatory tools and institutions. Paris: OECD.
- OECD (2009a): Alternatives to traditional regulation. Paris: OECD.
- OECD (2009b): Indicators of regulatory management systems. Paris: OECD.
- OECD (2010a): Reducing the Risk of Policy Failure: Challenges for Regulatory Compliance. Paris: OECD.
- OECD (2010b): Competition and Credit Rating Agencies. DAF/COMP(2010)29. <http://www.oecd.org/dataoecd/28/51/46825342.pdf>

- OECD (2012): Recommendation of the Council of the OECD on Regulatory Policy and Governance. Paris: OECD.
- OFT (2009): The economics of self-regulation in solving consumer quality issues, Office of Fair Trading, 72 p.
- OFT (2010): What does Behavioural Economics mean for Competition Policy? Office of Fair Trading.
- OFT (2011]: Statutory audit. Market investigation reference to the Competition Commission of the supply of statutory audit services to large companies in the UK. OFT1357MIR. http://www.oft.gov.uk/shared_of/market-work/oft1357MIR
- Omarova, S.T. (2011): Wall Street as Community of Fate: Toward Financial Industry Self-Regulation. *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 159. 411-492 o.
- Orts, E.W. (1995): Reflexive environmental law, *Northwestern University Law Review*, Vol. 89, 1227–1340. o.
- Oxera (2006): Competition and choice in the UK audit market. Prepared for Department of Trade and Industry and Financial Reporting Council. <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+/http://www.bis.gov.uk/files/file28529.pdf>
- Oxera (2007): Ownership rules of audit firms and their consequences for audit market concentration. Prepared for DG Internal Market and Services. http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/market/oxera_report_en.pdf
- Parker, C. (2002): *The Open Corporation: Effective Self-Regulation and Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Petit, N. – Neyrinck, N. (2011]: Credit Rating Agencies and Competition Law. *Competition Policy International*, Antitrust Chronicle, August (2).
- PCAOB (2011a): Report on 2010 Inspection of Deloitte & Touche LLP (Headquartered in New York, New York) Issued by the Public Company Accounting Oversight Board. December 7. http://pcaobus.org/Inspections/Reports/Documents/2011_Deloitte.pdf
- PCAOB (2011b): Report on 2010 Inspection of Ernst & Young LLP (Headquartered in New York, New York) Issued by the Public Company Accounting Oversight Board. November 30. http://pcaobus.org/Inspections/Reports/Documents/2011_Ernst_Young_LL_P_US.pdf
- PCAOB (2011c): Report on 2010 Inspection of KPMG LLP (Headquartered in New York, New York) Issued by the Public Company Accounting Oversight Board. November 8. http://pcaobus.org/Inspections/Reports/Documents/2011_KPMG_LL_P_US.pdf
- PCAOB (2011d): Report on 2010 Inspection of PricewaterhouseCoopers LLP (Headquartered in New York, New York) Issued by the Public Company Accounting Oversight Board. November 8. http://pcaobus.org/Inspections/Reports/Documents/2011_PricewaterhouseCoopers_LL_P.pdf
- Powell, M. – Czapracka, K. [2011]: Recent EU Antitrust Investigations into Financial Services – What Is the Scope for Antitrust Intervention? *Competition Policy International Antitrust Chronical*, July (2).
- Press Release (2011): A Bizottság jobb minőségű hitelminősítéseket szeretne látni. IP/11/1355. <http://goo.gl/JZQjS>

- Pritchard, A.C. és Puri, P. (2006): The Regulation of Public Auditing in Canada and the United States: Self-Regulation or Government Regulation? Fraser Institute Digital Publication.
- Rees, J. V. (1988): *Reforming the Workplace: A Study of Self-Regulation in Occupational Safety*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Reiffen, D. and M. Robe (2011): Demutualization and Customer Protection at Self-Regulatory Financial Exchanges, *Journal of Future Markets*, Vol. 31, Issue 2, 126-164. o.
- Roe, M. J. (2004): The Inevitable Instability of American Corporate Governance. Harvard Law and Economics Discussion Paper No. 493. <http://ssrn.com/abstract=615561>
- Romano, R. (2004): The Sarbanes-Oxley Act and the Making of Quack Corporate Governance. Yale Law School, Center for Law, Economics and Public Policy, Research Paper No. 297. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=596101
- Scarpa, C. (1999): The Theory of Quality Regulation and Self-Regulation, Megjelent: B. Bortolotti and G. Fiorentini (szerk.): *Organized Interests and Self-Regulation: An Economic Approach*, Oxford University Press, 236–260. o.
- Schwartz, S. L. (2011): Financial Industry Self-Regulation: Aspiration and Reality. *University of Pennsylvania Law Review*, Vol. 159. 293-302 o.
- SEC (2011): 2011 Summary Report of Commission Staff’s Examinations of Each Nationally Recognized Statistical Rating Organization. September. <http://goo.gl/j3Oh6>
- Sen, M. (2011): *Non-State Regulatory Regimes: Understanding Institutional Transformation*. Springer.
- Segerson, K. és T. Miceli (1998): Voluntary environmental agreements: Good or bad news for environmental protection?, *Journal of Environmental Economics and Management*, Vol. 36, No. 2, 109–130. o.
- Shaked, A. és J. Sutton (1981): The Self Regulating Profession, *Review of Economic Studies*, Vol.48, No. 2, 217-234. o.
- Shapiro, C. (1986): Investment, Moral Hazard, and Occupational Licensing, *Review of Economic Studies*, Vol. 53, No. 5, 843-862. o.
- Short, J.L. és M.W. Toffel (2010): Making Self-Regulation More Than Merely Symbolic: The Critical Role of the Legal Environment, *Administrative Science Quarterly*, Vol. 55, Issue 3, 361-396. o.
- Spence, M. (1975): Monopoly, Quality and Regulation, *Bell Journal of Economics*, Vol. 6, No. 2, 417-429. o.
- Staff Working Paper (2011): Commission Staff Working Paper. Impact Assessment. Accompanying the document Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2006/43/EC on statutory audits of annual accounts and consolidated accounts and a Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on specific requirements regarding statutory audit of public-interest entities. Brussels, 30.11.2011, SEC(2011) 1384 final. http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/reform/impact_assesment_en.pdf
- Stiglitz, J. (2009): Regulation and Failure. in: (Moss, David, és John Cisternino eds.) *New Perspectives on Regulation*. Cambridge, MA; The Tobin Project.

- Stoltenberg, C. - Lacey, K. A. - Crutchfield George, B. – Cuthbert, M. (2005]: A Comparative Analysis of Post-Sarbanes-Oxley Corporate Governance Developments in the US and European Union: The Impact of Tensions Created by Extraterritorial Application of Section 404. *The American Journal of Comparative Law*, Vol. 53., No. 2., pp. 457-491.
- Stone, C.D. (1975): *Where the Law Ends: The Social Control of Corporate Behavior*, New York: Harper & Row.
- Tirole, J. (1996): A Theory of Collective Reputations (with Applications to the Persistence of Corruption and to Firm Quality), *Review of Economic Studies*, Vol. 63, No. 1, 1-22. o.
- TIS (2000): *Industry Self-Regulation in Consumer Markets*. Report prepared by the Taskforce on Industry Self-regulation.
- Townsend, R. (1979): Optimal Contracts and Competitive Markets with Costly State Verification, *Journal of Economic Theory*, Vol. 21, No. 2, 265-293. o.
- Valentiny Pál (2008): Hogyan mérik az ágazati szabályozó szervezetek hatékonyságát? *Közgazdasági Szemle*, LV. évf. No. 10., 891–906. o.
- White Paper (2001): *European governance. A white paper*. COM(2001) 428 final
- White, L. J. (2012): *The Credit Rating Agencies: How Did We Get Here? Where Should We Go?* *CPI Antitrust Chronicle* April 2012 (1)
- Xepapadeas, A. és C. Passa, C. (2004): *Participation in and compliance with public voluntary environmental programs: An evolutionary approach*, FEEM Nota di Lavoro 67.04, Milan.
- Zhang, I. X. (2005): *Economic Consequences of the Sarbanes-Oxley Act of 2002*. AEI-Brookings Joint Center for Regulatory Studies, Related Publications 05-07. <http://regulation2point0.org/wp-content/uploads/downloads/2010/04/phpEG.pdf>
- Zöld Könyv (2010): *Zöld Könyv. Könyvvizsgálati politika: a válság tanulságai*. Brüsszel, 2010.10.13. COM(2010) 561 végleges. http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/docs/2010/audit/green_paper_audit_hu.pdf